

आर्य समाज पुस्तक संग्रह.

बालकोगी वाता.

लेखक: स्व. अमृतदास सुंदरल पट्टीयार.
थोरवाडे (कठियावाड.)

प्रथम आवृत्ति-संग्रह १९७८.
प्रकाशक: संस्कृत साहित्य वर्ग का कार्यालय.
मुम्बई-२ अर्थात् अमरावाड.

मूल्य-अमरावाड का कार्यालय का अर्थात्
अन्य सर्व स्थानों साजाना अर्थात्.

oundation

rukul K

* ओ३म् *

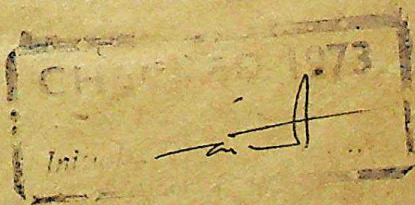
पुस्तक की संख्या.....

पुस्तकालय-पत्रिका-संख्या.....

पुस्तक पर सर्व प्रकार की निशानियां लगाना वर्जित है ।
कोई महाशय १९ दिन से अधिक देर तक पुस्तक अपने
पास नहीं रख सकता । अधिक देर तक रखने के लिये
पुनः आज्ञा प्राप्त करनी चाहिये ।

१०८५ १५५५
१०९५

स्वाक प्रमाणीकरण ११८४-११८५

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

आणकोनी चातो

भाग १ लो.

लेखकः—स्व० अमृतलाल सुंदरल पट्टीयार
बोरवाड (काठियावाड).

संस्कृत साहित्य वर्धक कार्यालयने भारे
प्रकाशकः लिङ्गु-अण्डानन्द.
काल्यादेवी-मुम्बई.

आवृत्ति पांचमी प्रत ५४००. कुल प्रत ११०००.
विक्रम संवत् १९७८. छ. स. १९२२.

“श्री अमदावादी संस्कृत साहित्य वर्धक मुद्रणालयम्”
लिङ्गु-अण्डानन्द द्वारा मुद्रित.

લેખકની પ્રસ્તાવનાનો સારાસર.

આ પુસ્તકમાં કાંઈ પણ એક આખત તરફ ન ઝુકી જવાય અને જરૂરની બધી આખતો આવી જાય એવી તજવીજ રાખેલી છે. ધર્મ વિષે, સ્વદેશપ્રેમ વિષે, નીતિ વિષે, અભ્યાસ વિષે, પરમાર્થ વિષે તથા બીજી ઉપયોગી આખતો વિષે બાળકો સમજી શકે તેવી સહેલી ભાષામાં અને તેમના મગજમાં ઉતરી શકે તેવા ખુલાસાથી આ પુસ્તક લખેલું છે. એમાંના સહેલા દાખલાઓ બાળકોના મનમાં રમી રહે તેવા છે. તેમાં જે બાળકોના સ્વભાવનાં ચિત્રો છે, તે બાળકોને ગમી જાય તથા હોંસે હોંસે વાંચવાં ગમે તેવાં છે. બાળકો, એ દેશની ભવિષ્યની આશા હોવાથી તેમના મનમાં સારા સંસ્કારો ખેસાડવા એ જરૂરનું અને ઉત્તમ કામ છે; એમ સમજીને મેં ઠરાવ કર્યો છે કે આ પુસ્તકમાંથી કાંઈ પણ નફો નહિ લેતાં તે પડી કિંમતેજ આપવું; કે જેથી કરીને લાગણીવાળા શ્રીમંતો તેની મેંદરો નકલો ખરીદી ગરીબ વિદ્યાર્થીઓમાં મફત વહેંચે અને થોડા ખર્ચમાં મોટો પરમાર્થ કરી શકે.

તા. ૯-૫-૧૯૦૬.

વૈદ્ય અમૃતલાલ સુંદરજી પઢીયાર.

આ આવૃત્તિ વિષે પ્રકાશકના બે બોલ.

આ પુસ્તક અગ્રેજી તથા ગાયકવાડી કેળવણી ખાતાંઓ તરફથી ધનામ લાયબ્રેરી માટે મંજૂર થયેલું હોવા ઉપરાંત સુરતના રાષ્ટ્રીય કેળવણી મંડળે પોતાના તાબાની પ્રાથમિક શાળાઓમાં ભણાવવા માટે પણ તે મંજૂર કરવાથી તેની માગણી વધતી ચાલી છે. આ આવૃત્તિ એજ કારણે સત્વર નીકળી શકી છે. આગલી આવૃત્તિની પેઠે આ આવૃત્તિને બહારની આથિક સહાય નહિ મળવાથી લાગતના પ્રમાણમાં મૂલ્ય વધે એ સ્વાભાવિકજ છે. આ આવૃત્તિની ભાષા તેમજ નોંડણી વગેરે આખતોમાં યથાશક્ય સંશોધન કરવામાં આવ્યું છે. સ્વ. અમૃતલાલ સુંદરજી પઢીયારે આ પુસ્તક છપાવવાની પરવાનગી હંમેશને માટે પૂર્ણ નિષ્કામભાવે આપવા બદલ તેમના સ્વર્ગસ્થ આત્માને આ પ્રસંગે પણ ધન્યવાદ આપી **ॐ તત્ સત્** સંવત ૧૯૭૮ અખાત્રીજ. **ભિક્ષુ-અખંડાનંદ.**

બાપકોની વાતો.

ભાગ ૧ લો.

એક કુળીયામાં થોડાક છોકરાઓ રમતા હતા, ત્યાં જઈને ડાહ્યાભાઈ નામના એક છોકરાએ કહ્યું:—

મણિભાઈ, અહિં તો આવો, આ ચોપડી બહુ મજેની છે.

એ સાંભળી મણિભાઈએ કહ્યું:—ચોપડી મજેની હોય એમાં આપણું શું વળ્યું ? આપણે એમાં શું સમજીએ ?

ડાહ્યાભાઈએ કહ્યું:—આપણે સમજી શકીએ એવું આ ચોપડીમાં છે; તે સારૂ તો હું તમને બોલાવું છું. બુચ્ચોને, આ પહેલોજ પાઠ રમવા માટેનો છે, જરા સાંભળો તો જરા.

એમ કહી ડાહ્યાભાઈ તે પાઠ વાંચવા લાગ્યા.

પાઠ ૧ લો—રમવા વિષે.

આપણે શા માટે રમવું જોઈએ ?

એ સાંભળીને મગન હસી પડ્યો, અને બોલી ઉઠ્યો કે, એમાં વળી કારણ તે શું ? આપણને રમવાનું મન થાય છે તે માટે આપણે રમવું જોઈએ.

મોહને કહ્યું:—રમવાનું મન થાય છે એ વાત સાચી, પણ

શા માટે રમવાનું મન થાય છે ? એનું પણ કાંઈક કારણ તો હોવું જોઈએ.

એ સાંભળીને મગને કહ્યું:—બોલ, ત્યારે તેનું શું કારણ છે ?

મોહને કહ્યું:—એ વિષે મને કાંઈ ખબર નથી, પણ આ પાઠ વાંચી જુઓ એટલે ખબર પડશે.

બાળકોએ દરરોજ રમવું જોઈએ.

એ પછી હાથાભાઈ પાઠ વાંચવા લાગ્યા. તેમાં લખ્યું હતું કે, પોતાના ગામમાં જે જાતની સારી રમતો ચાલતી હોય તે રમતો છોકરાઓએ જરૂર રમવી જોઈએ. કારણ કે રમવાથી શરીરમાં ખબા આવે છે; રમવાથી ખાધેલું પચી જાય છે; રમવાથી મન આનંદમાં રહે છે; રમવાથી નવા નવા ભાઈખંધો મળે છે; રમવાથી હાથ પગ આંખ કાન વગેરેની ચાલાકી વધે છે; રમવાથી વાતચિત કરતાં આવડે છે; રમવાથી હિંમત વધે છે; રમવાથી મજાની ઉંઘ આવે છે; રમતનો શોખ લાગવાથી કંઈ આ ઓછા થઈ જાય છે; રમવાથી ઘણી જાતના રોગ મટી જાય છે; રમતમાંથી માન પણ મેળવી શકાય છે; રમતના આનંદથી ભણવાનો થાક ઉતરી જાય છે; અને રમતગમતથીજ બાળકો જાતની મોટાં થઈ શકે છે; માટે બાળકોએ દરરોજ રમવું જોઈએ.

આપણે કેવી રીતે રમવું જોઈએ ?

આ સાંભળીને મગને બોલી ઉઠ્યો કે, વાહરે વાહ ! આ બાપડી તો ઘણી મજાની ! રમવાની વાત તો મને ગમી. હવે તો આપણે રોજ ખૂબ રમીશું ! મારી મા રમવાની ના

પાડશે ત્યારે આ ચોપડી તેને વંચાવીશ. કેમ, કેવી મઝા ! એમ કહીને રતિલાલના હાથમાં તાળી દઈને તે નાચવા-કૂદવા મંડ્યો.

એ સાંભળીને દડો ઉછાળતાં ઉછાળતાં નાનાભાઈએ કહ્યું:-
રમવામાંથી મળિલાલનો પગ ભાંગ્યો છે એ ખબર છે કે ?

ડાહ્યાભાઈએ કહ્યું:-આખો પાઠ સાંભળ્યા વિના ગરબડ કં કરો ? કેવી રમત રમવી જોઈએ, એ તો જરા સાંભળો.

રમવાના નિયમો.

માતા-પિતાની તથા માસ્તરની રજા લઈને આપણે રમવું જોઈએ. આપણા મનને ગમે એવી અને શરીરને ભારે પડે નહિ એવી રમત આપણે રમવી જોઈએ. કોઈને નુકસાન થાય નહિ અને શરીર મજબૂત થાય એવી રમત આપણે રમવી જોઈએ. ભણવામાં કે કામકાજમાં અડચણ ન થાય એવી રીતે આપણે રમવું જોઈએ. જુદું ખોલવું પડે નહિ, મારામારી કરવી પડે નહિ, બહુ ખર્ચ કરવું પડે નહિ અને બહુ જોખમ થાય નહિ, એવી સાદી સાદી તથા બહાદૂરી વધે એવી રમતો આપણે રમવી જોઈએ; અને આપણું પોતાનું લાલું થાય, આપણું માબાપ આપણી રમતો જોઈને રાજી થાય, આપણો જીવ આનંદમાં રહે તથા આપણામાં ચાલાકી વધે તે રીતે આપણે રમવું જોઈએ. બાળકોના સ્વભાવમાં કુદરતી રીતેજ રમતનું જોર બહુ હોય છે; તેથી બધાં બાળકો પ્રથમ રમતાં શિખે છે અને પછી રમતમાં અને રમતમાં જેમ જેમ તેમની શક્તિઓ ખીલતી જાય તેમ તેમ તેમનામાં ડહાપણ આવતું જાય છે. માટે સૌ બાળકોએ પ્રથમ સારી રીતે રમતાં શિખવું જોઈએ.

છુટથી રમે નહિ તેઓને બહુ નુકસાન થાય છે.

રમત એ શરીર સુધારવાનું તથા અભ્યાસનું પહેલું પગ-
થીયું છે; માટે જે છોકરાંઓ એ પહેલા પગથીઆ ઉપર ચડ્યાં
ન હોય, એટલે કે જેને બહુ રમતાં આવડતું ન હોય, જેને
રમવાની ટેવ ન હોય અથવા જે માળાપો પોતાનાં છોકરાં-
ઓને જરૂર જેટલી છુટથી રમવા દેતાં ન હોય, તે છોકરાંઓ
શરીરે નમાલાં અને સ્વભાવમાં રોતીસુરત જેવાં હોય છે. એવાં
છોકરાંઓના હાથપગ દોરડી જેવા હોય છે; પેટ ગાગરડી જેવું
હોય છે; છાતી નબળી હોય છે. અને બુદ્ધિ થોડી હોય છે.
ભણવા-ગણવામાં કે ઘરનાં કામકાજ કરવામાં તેઓ ઢીલાં હોય
છે અને એ ઢીલાપણું તેઓને બધી બાબતોમાં બહુજ નડ્યા
કરે છે; તેથી તેઓ ચીડીયા સ્વભાવનાં તથા ઉદાસ જેવાં બની
જાય છે. બાળકપણામાંથીજ આવી માઠી હાલત થાય એ બહુજ
ખરાબ છે; માટે બધાં બાળકોએ પોતાનામાં હડાપણુ તથા
બહાદૂરી વધે એવી સારી સારી નિર્દોષ રમતો રમવીજ જોઈએ
અને માળાપોએ તેમાં મદદ કરવી જોઈએ.

આ સાંભળીને નાનાભાઈએ કહ્યું:—મને રમવું બહુ ગમે
છે; પણ મારી બા મને રમવા દેતાં નથી. હવે હું એમની વાત
નહિ માનું અને ના પાડશે તો પણ રમવા ચાલ્યો જઈશ.

ત્યારે ડાહ્યાભાઈએ કહ્યું:—અરે ભાઈ, એમ તે કાંઈ
થાય ? માળાપનું કહ્યું તો આપણે જરૂર માનવુંજ જોઈએ-
કારણ કે આ બીજા પાઠમાં એજ બાબત આવે છે.

એમ કહીને ડાહ્યાભાઈ બીજા પાઠ વાંચવા લાગ્યા.

પાઠ ૨ જો-માળાપ વિષે.

શા માટે આપણે માળાપનું કહ્યું માનવું જોઈએ?

આપણે બાળક છીએ તેથી હમણાં આપણામાં બુદ્ધિ થોડી છે; પણ આપણાં માળાપ આપણા કરતાં બહુ મોટાં છે, બહુ ડાહ્યાં છે અને આપણા સુખ માટે બહુ કાળજી રાખનારાં છે; માટે આપણે આપણાં માળાપનું કહ્યું માનવું જોઈએ. આપણું ભલું શેમાં છે એ આપણે હજી સમજતા નથી, પણ આપણાં માળાપ તે સમજે છે; માટે આપણે તેઓનું કહ્યું માનવું જોઈએ. આપણાં માળાપ આપણને ખાવા-પીવાનું આપે છે, પહેરવાને લૂગડાં આપે છે, પોતાના ઘરમાં રહેવા દે છે, અને આપણને સુખી કરવા સારૂ તેઓ ઘણી જાતનાં દુઃખો ભોગવે છે; માટે આપણે તેઓનું કહ્યું માનવું જોઈએ. આખા જગતનાં ભલાં માણસો પોતપોતાનાં માળાપનું કહ્યું માને છે, એટલુંજ નહિ પણ શાસ્ત્રનો હુકમ છે, અને માળાપને રાજી રાખવાથી ઇશ્વર પણ રાજી થાય છે, માટે આપણે આપણાં માળાપનું કહ્યું માનવું જોઈએ. તેઓની સેવા-ચાકરી કરવી જોઈએ. તેઓને માન આપવું જોઈએ અને તેઓ રાજી રહે તેમ કરવું જોઈએ. તેઓએ આપણી ઉપર એટલા બધા ઉપકાર કરેલા છે કે કોઈ પણ રીતે આપણાથી એનો બદલો વળી શકે તેમ નથી; માટે તેઓને રાજી રાખવા સારૂ તથા તેઓના આશીર્વાદથી આપણું ભલું થાય તે સારૂ આપણે તેઓનું કહ્યું માનવું જોઈએ.

માઆપના ઉપકાર.

બીજું આપણે એ પણ વિચાર કરવો જોઈએ કે આપણા માઆપને પોતાના ઘરમાંથી આપણને કાઢી મૂકે તો આપણા કેવા ખૂરા હાલ થાય? આપણને ખાવાનું ન આપે તો આપણે શું કરી શકીએ? આપણે માંદાં હોઈએ ત્યારે તેઓ આપણી સંભાળ ન રાખે તો આપણે કેમ જીવી શકીએ? તેઓ જો આપણને ભણાવે નહિ અને ધંધા-રોજગાર શિખવે નહિ તો આપણે કેવા જંગલી જેવા થઈ જઈએ? અને તેઓ જો આપણને દરેક બાબતમાં બહુ મદદ ન કરે તો આપણા કેવા ખૂરા હાલ થાય? જો એ બધું વિચારીએ તો જરૂર આપણને એમ લાગે કે આપણાં સુખ સારજ તેઓને ઘણી જાતનાં દુઃખો ખમવાં પડે છે. જેમકે, આપણું પાલનપોષણ કરવા સારજ તેઓને ધંધા-રોજગારમાં વધારે મહેનત કરવી પડે છે. આપણે સુખી રહી શકીએ તે સારજ ઘણી બાબતોમાં તેઓને ગરીબાઈ લોગવવી પડે છે. આપણું ભણું કરવાના ઇરાદાથીજ તેઓ ઘણી જાતની હાથવોચ લોગવે છે. આપણને સુખી રાખવા સારજ તેઓ ટાઢ-તડકા વેઠે છે તથા બીજાઓનાં અપમાન ખમે છે, અને આપણે માટે સુખનાં સાધનો મૂકી જવા સારજ તેઓ બધી જાતની જાળો લોગવે છે. કારણ કે તેઓનું આપણી ઉપર બહુજ હેત છે, અને આપણે મોટા થઈએ ત્યારે પણ એ હેતનો અને એ ઉપકારનો ખદલો આપણાથી વળી શકે તેમ નથી. આપણાં માઆપ એટલાં બધાં દયાળુ છે કે તેઓ આપણી પાસેથી કંઈ પણ માગતાં નથી, અને માત્ર આપણે તેઓનું કંઈ

માનીએ એટલામાંજ તેઓ રાજી થઈ જાય છે. વળી તે કાંઈ આપણને દુઃખ થાય એવું કહેતાં નથી; માટે આપણે જો તેઓનું કહ્યું ન માનીએ તો આપણે બહુ ખરાબ છોકરા કહેવાઈએ. જેણે આપણી ઉપર આટલા ઉપકારો કર્યા હોય અને જે આપણે માટે રાત-દહાડો તરફડયા કરતાં હોય, તથા જે આપણું લલું થાય એવીજ ખાખતો કહેતાં હોય તેઓનું પણ કહ્યું ન માનવું, એ કરતાં વધારે નાલાયકી બીજી કઈ ? માટે આપણે જરૂર આપણાં મામાપનું કહ્યું માનવું જોઈએ.

જનાવરો પણ પોતાનાં મામાપનું તથા

ધણીનું કહ્યું માને છે.

અરે ! જરા વિચાર તો કરો કે વાંદરો પણ મહારીનું કહ્યું માને છે, ગાય-સેંસ પણ પોતાના ગોવાળનું કહ્યું માને છે અને ગધેડાં પણ પોતાના ધણીનું કહ્યું માને છે; ત્યારે જો આપણે આપણાં મામાપનું કહ્યું ન માનીએ તો એ કેટલું બધું ખરાબ ? એટલુંજ નહિ પણ તેઓનું કહ્યું ન માનીએ તો આપણને બહુ પાપ લાગે, અને આપણાં મામાપ ઉપર આપણે હેત ન રાખીએ તો ઇશ્વર પણ આપણી ઉપર હેત રાખે નહિ; માટે આપણે આપણાં મામાપનું કહ્યું અવશ્ય માનવું જોઈએ, અને તેઓ રાજી રહે તેમ કરવું જોઈએ.

હવેથી હું હમ્મેશાં મારા મામાપનું

કહ્યું માનીશ.

આ સાંભળીને મણિલાઈએ કહ્યું:—ઓહો ! મામાપનું કહ્યું માનવામાં આટલું બધું ફાયદો છે, અને તેઓનું કહ્યું ન માન-

વામાં આટલું બધું નુકસાન છે, એ વાત હું બાણતો નહોતો. ડાહ્યાભાઈ, તમે બહુ સારું કાર્ય કે આ વાત અમને સંભળાવી. હવેથી હું હુમ્મેશાં મારાં માળાપનું કહું માનીશ.

મગને કહ્યું:—હું પણ કોઈ કોઈ વખત મારાં માળાપનું કહું માનતો નથી, પણ હવેથી માનીશ.

નાનાભાઈએ કહ્યું:—બીજી બધી વાતોમાં તો હું મારાં માળાપનું કહું માનું છું, પણ મને રમવા જવાની ના પાડે એ વાતમાં હું તેઓનું કહું માનતો નથી; પણ આજનો પાઠ સાંભળ્યા પછી હવેથી એ વાત પણ માનવી જોઈશે.

રતિલાલે કહ્યું:—હું પણ બીજી બધી વાતોમાં તો મારાં માળાપનું કહું માનું છું; પણ નિશાળે લખવા જવાનું કહે એ મને ગમતું નથી, તેથી એ વાતમાં હું તેઓનું કહું માનતો નથી.

આપણા જ્ઞાનનો લાભ આપણાં ભાઈબેનોને આપવો જોઈએ.

એ સાંભળીને ડાહ્યાભાઈએ કહ્યું:—આપણે શા માટે લખ્યું જોઈએ? એ પાઠ પણ આ ચોપડીમાં છે, એ તમે સાંભળજો. એટલે તમને લખવાનું બહુ મન થઈ જશે; પણ આજે તો આપણને કસરત કરવાનો વખત થઈ ગયો છે, માટે ચાલો દો રમવા જઈએ. કાલે આ વખતે નિશાળેથી છુટ્યા પછી તે પાઠ વાંચીશું. દરરોજ આવા બે પાઠ વાંચીએ અને એ ઉપર વિચાર કરીએ તથા આપણાં ઘરમાં અને આપણાં ફળીયાંમાં આપણાં ભાઈ-બેનોને એ વાત કહી બતાવીએ તોપણ ઘણું છે. એમ કહીને ડાહ્યાભાઈ ઉઠ્યા, એટલે સૌ છોકરા તેની સાથે રમવા ગયા.

એ પછી બીજે દહાડે નિશાળેથી રત્ન મળ્યા પછી તુરતજ તે સૌ છોકરાઓ ડાહ્યાભાઈને ઘેર ગયા.

ત્યાં જઈ મગને કહ્યું:—કાલે તમે કહેતા હતા તે પાઠ વાંચી સાંભળાવો, એ સાંભળવા માટે હું મણિલાલને અને હીરાબેનને પણ મારી સાથે તેડી લાવ્યો છું.

ડાહ્યાભાઈએ કહ્યું:—ઓહો ! એ તો બહુ ખુશીની વાત, કારણ કે જેમ આપણે ખાવાની વસ્તુઓ બધા સાથે મળીને ભાગ પાડીને ખાઈએ છીએ, તેમજ આપણાં જ્ઞાનનો લાભ પણ આપણે આપણાં ભાઈ-બેનોને આપવો જોઈએ. તમે હીરાબેનને તેડી લાવ્યા એ બહુ સારું કર્યું. કારણ કે એને લીધે મારી લીલાબેન પણ સાંભળશે, નહિ તો એ શરમાળ છોકરી આપણો પાઠ સાંભળત નહિ. એમ કહીને ડાહ્યાભાઈએ વાંચવા સારૂ ચોપડી હાથમાં લીધી.

પાઠ ૩ જે-ભાણુતર વિષે.

આપણે શા માટે ભાણુવું જોઈએ ?

ભાઈઓ અને બેનો ! અહિં આવો, હું તમને એક મજાની વાત કહું. તમે હમણાં બાળક છો, પણ કાંઈ હંમેશાં બાળક રહેવાનાં નથી. થોડાં વરસમાં તમે જુવાન થઈ જશો, તમારે ધંધો-રોજગાર કરવો પડશે, નોકરી-ચાકરી કરવી પડશે, અને થોડાં વરસમાં તમે મોટી મૂંછોવાળા બહાદુર જુવાનો બની જશો. એ વખતે તમાને પૈસા-ટકા, માનપાન, અને કામકાજ જોઈશે, એ બધું શું તમારા ગીલ્લી દંડામાંથી

મળશે ? એ બધું શું તમે તળાવે નહાવા ભાગી જાઓ તેમાંથી મળશે ? એ બધું શું તમે વાંદરાઓની પેઠે અટક-ચાળાપણું કર્યા કરો એમાંથી મળશે ? એ બધું શું તમારી ધીંગા-મસ્તીમાંથી મળશે ? અને એ બધું શું કોડીએ રમવામાંથી, ગંજીફા રમવામાંથી કે દડો ફેંકવામાંથી મળશે ? નહિ, એમાંથી એ કાંઈ મળવાનું નથી; પણ ખચ્યાઓ, યાદ રાખજો કે એ બધું ભણવામાંથીજ મળવાનું છે.

ભણવાથી થતા ફાયદા અને ન ભણવાથી થતો પસ્તાવો.

તમારે બહુ ધ્યાન રાખીને અને પ્રેમ રાખીને તથા આનંદથી ભણવું જોઈએ, અને ખબ મહેનત કરીને ભણવું જોઈએ. હમણાં તમે ભણવાની કિંમત સમજતા નથી તેથી તમને ભણવાનો કંટાળો લાગે છે; પણ જ્યારે તમે ભણવાના ફાયદા સમજશો ત્યારે તમને એમ લાગશે કે અમે ભણવામાં આગસ કર્યું એ બહુજ મોટી ભૂલ કરી છે. એટલુંજ નહિ પણ જો હમણાં ધ્યાન દઈને નહિ ભણો તો જ્યારે મોટા થશો ત્યારે તમને એમ પસ્તાવો થશે, કે અમે ભણ્યા હોત તો આ દુનીયામાં ભણવા જેવી વાતો અમે જાણી શકત. જો અમે ભણ્યા હોત તો ઘણી ખામતોમાંથી નવો નવો આનંદ મેળવી શકત. જો અમે ભણ્યા હોત તો અમે મોટા માણસ થઈ શકત. જો અમે ભણ્યા હોત તો અમે બીજાઓનું ભલું કરી શકત. જો અમે ભણ્યા હોત તો અમે અમારાં માબાપને તથા બાઈડી-છોકરાંને હાલના કરતાં ઘણાં વધારે સુખી કરી શકત. જો અમે ભણ્યા હોત તો ઘણી જાતના વહેમમાંથી અને ઘણી ભાતનાં દુઃખમાંથી છુટી શકત; અને જો અમે ભણ્યા

હોત તો અમારી પાસે ઘણીએ વસ્તુઓના લેદ ખુદલા થઈ જાત, અમારી આંખોમાં કાંઈક નવું તેજ આવી જાત, અમારી રીતભાતમાં મોટા માણસોનાં લક્ષણો આવી જાત અને લણવાથી અજ્ઞાનનો પડદો ઉંચકાઈ જાય છે તેથી અમારા વિચારોમાં કાંઈક નવોજ રંગ, નવીજ ભલક અને નવુંજ ખજા આવી જાત. આહા ! લણવાના કાયદાની તે કેટલીક વાતો કરવી ? એની પુખ્તી તો કાંઈક ચોરજ છે !

તમને મૂર્ખ રહેવું ગમે છે કે ડાહ્યા થવું ગમે છે ?

હવે ખોલો, મારાં વહાલાં છોકરાંઓ ! તમને શું ગમે છે ? મૂર્ખ રહેવું ગમે છે કે ડાહ્યા થવું ગમે છે ? જો ડાહ્યા થવું ગમતું હોય તો ધ્યાન દઈને લણો. તમને ગરીબ રહેવું ગમે છે કે પૈસાદાર થવું ગમે છે ? જો પૈસાદાર થવાનું ગમતું હોય તો પ્રેમ રાખીને લણો. તમને તમારું અપમાન થાય એ ગમે છે કે તમને માન મળે એ ગમે છે ? જો તમને માન ગમતું હોય તો પૂજા મહેનત કરીને લણો. તમને મનુર થવું ગમે છે કે શેઠ થવું ગમે છે ? જો શેઠ થવાનું ગમતું હોય તો દુઃખ ભોગવીને પણ અધ્યાસ કરો. રાજાઓ તમારી વાત પણ સાંભળે નહિ એ તમને ગમે છે કે તમારી મરજી પ્રમાણે તમારો દેશના કાયદાઓ થાય એ તમને ગમે છે ? જો તમારું ભલું થાય એવા કાયદા કરાવવા તમારી મરજી હોય તો તમે પૂજા લણો. અપમાનો ખમી ખમીને તથા ધણ્યાઓ ખાઈ ખાઈને તમે બીજાઓને આશરે પડ્યા રહો એ તમને ગમે છે, કે બીજાઓને તમે તમારા આશરામાં રાખીને મદદ કરી શકો એ તમને ગમે છે ? જો બીજાઓની મદદ તમારું હોય અને

સ્વતંત્ર રહેવું હોય તો તમે ખૂબ લણો. તમારાં માળાપ તમને નમાલા સમજે અને તમને ટોકયાજ કરે એ તમને ગમે છે, તમારાં માળાપ તમારાં વળાણ કરે અને તમારું માન રાખે એ તમને ગમે છે ? જો તમારું માન જળવાય એ તમને ગમતું હોય તો તમે ખૂબ લણો; અને તમને લાગ્યું-ટુટ્યું ઘર, ફાટ્યાં-ટુટ્યાં લૂગડાં, વાસ મારતાં હાંડલાં, ફૂવડ જેવી બાઈડી અને મુઠદાલ જેવાં રોતીસુરત છોકરાંઓ ગમે છે, કે ઘરસંસારના ઉમદા વૈભવો ગમે છે ? જો તમોને દરિદ્રતા ના ગમતી હોય અને વૈભવો જોઈતા હોય તો તનથી તથા મનથી બહુ મહેનત કરીને તથા તમારાં માળાપની શક્તિના પ્રમાણમાં ખૂબ ખર્ચ કરીને પણ લણો. તોજ તમે સુખી થઈ શકશો.

લણવાથી શું થાય ?

યાદ રાખજો કે લણવાથીજ સોના-રૂપાની ખાણોની શોધ થએલી છે. બહુજ લણેલાઓજ મોટા વેપાર અને પરોપકાર કરી શકે છે. બહુ લણવાથીજ મોટામોટા હોદ્દા મેળવી શકાય છે. બહુ લણવાથીજ દુનિયાને ફાયદો થાય તેવી નવી નવી શોધ કરી શકાય છે. અને જૂદી જૂદી જાતનાં હજારો કારખાનાં ચાલે છે તે બધાં વિદ્યા હુન્નરના અભ્યાસમાંથીજ થયાં છે; માટે તમારે ખૂબ ધ્યાન રાખીને જરૂર જરૂર લણવું જોઈએ.

લણવાની હમણાં તમને બહુ સારી તક છે.

ઓ મારાં વહાલાં છોકરાંઓ ! લણવાની હમણાં તમને બહુ સારી તક છે. અનેક નિશાળો છે, અનેક ચોપડીઓ છે અને માનવતરોની પણ ખોટ નથી. બહુજ થોડા ખર્ચમાં શિખી શકાય છે; માટે તમારે જરૂર પેસ રાખીને લણવું જોઈએ. આવી તક હોવા

છતાં જો તમે ભણવામાં આગસ રાખશો તો મોટા થઈ ગયા પછી ફરીથી કદિ પણ આવી મઝાની તક મળવાની નથી. કારણ કે જ્યાંસુધી તમે બાળક છો, ત્યાંસુધી ઇશ્વરની કૃપાથી તમને ખાવા-પીવાની, પહેરવા-ઓઢવાની, ઘર-આરની, ધંધા-રોજગારની, બાઈડી-છોકરાંની કે તમારાં માબાપોની તમોને ફિકર નથી. એટલુંજ નહિ પણ હમણાં તમારું અંતઃકરણ પવિત્ર હોય છે, અને નવું નવું જ્ઞાન મેળવવા માટે તે ઉઘાડું હોય છે, અને જેમ જેમ ઉંમર મોટી થતી જાય, ફિકર લાગતી જાય અને જન્મજો વધતી જાય તેમ તેમ અંતઃકરણ મલિન થતું જાય છે, તથા લાગણીઓ કઠોર થતી જાય છે, એટલે જ્ઞાન મેળવતાં મુશ્કેલી પડે છે; માટે જ્યાં સુધી તમારા અંતઃકરણમાં ઉલટી-સુલટી, સારી-માઠી છાપ ખેસી ગઈ નથી ત્યાં સુધીમાં જાણવા જેવી સાચી વાતો શિખી લો.

ભણવાથી થતા ફાયદા.

ભણવાથી તમારી જીવાની સુધરશે, તમારા ઘડપણમાં તમોને દિલાસો મળશે અને ધારશો તો તમે આપણા દેશના એક મોટા માણસ થઈ શકશો; એટલુંજ નહિ પણ જો તમે ધ્યાન રાખીને ભણશો તો પોતે સુખી થઈ શકશો, તમારાં માબાપોને સુખી કરી શકશો, તમારા દેશને ફાયદો થશે. અને આપણા લાજો ગરીબ ભાઈઓને મદદ કરી શકશો. ભણવાથી જ્ઞાન તથા પ્રેમ વધી શકે છે અને તેથી ભણનાર ઉપર ઇશ્વર રાજી થાય છે, તથા જેની ઉપર ઇશ્વર રાજી થાય છે તેનું બહુજ ભલું થાય છે. માટે સૌ છોકરાંઓએ બહુ ધ્યાન આપીને, ખૂબ મહેનત લઈને અને ભરપૂર પ્રેમ રાખીને

તથા ખુશી થઈ થઈને લણવું જોઈએ.

હવે તો હું જરૂર લણવા જઈશ.

એ પછી ડાહ્યાભાઈએ કહ્યું:—કેમ, આ વાતો તમોને ગમે છે કે નહિ ?

એ સાંભળી રતિલાલે કહ્યું:—ખડુજ મઝાની વાત. હવે હું જરૂર લણવા જઈશ.

નાનાભાઈએ કહ્યું:—આવા પાઠ તો સૌ છોકરાઓને જરૂર વંચાવવા જોઈએ.

હીરાબેને કહ્યું:—આ ચોપડી તો ખડુજ સારી છે. તમારે વાંચવી ન હોય ત્યારે મને આપજો; એટલે મારી માને વંચાવું અને પછી અમે પણ એ ચોપડી મંગાવીએ.

મણીલાલે કહ્યું:—લણવા જવું પડે તે સાડ પહેલાં તો હું ખડુ કળ્યા કરતો; પણ હવે તો જાઉં છું અને લણવામાં થોડી થોડી મઝા પણ પડે છે; તોપણ કોઈ કોઈ વખત આજસ આવી જાય છે. પણ આ પાઠ સાંભળ્યા પછી હવે તો એ આજસને લાત મારવી પડશે.

ડાહ્યાભાઈ, પાઠ તો ખડુ મઝાનો, પણ ઇશ્વર એટલે શું ? બધાં ઇશ્વર ઇશ્વર કહે છે એટલે હું પણ ઇશ્વર ઇશ્વર કહું છું; પણ એ માટે મને કાંઈ ચોક્કસ સમજણ પડતી નથી.

એ સાંભળીને ડાહ્યાભાઈએ કહ્યું કે, હવે ચોથો પાઠ ઇશ્વર વિષેનોજ આવે છે; પણ આજનો પાઠ ખડુજ મોટો છે અને વિચાર કરવા જેવો તથા યાદ રાખવા જેવો છે; માટે આજે તો આ પાઠ ઉપરજ વાતો કરીએ. ઇશ્વર વિષેના પાઠ કાલે વાંચીશું, એમ કહીને સૌ ઉઠ્યા અને આજના પાઠ બાબતની

વાતો કરતા કરતા રમવાના મેદાન તરફ ચાલ્યા.

પાઠ ૪ થો-ઇશ્વર વિષે-ભાગ ૧ લો.

મહેતાજીએ પોતાનું ઘડીયાળ બતાવીને એક છોકરાને પૂછ્યું:-આ શું છે ?

છોકરાએ કહ્યું:-એ ઘડીયાળ છે.

મહેતાજીએ પૂછ્યું:-એ કોણે બનાવ્યું ?

છોકરાએ કહ્યું:-કોઇ માણસે એ બનાવેલું છે.

મહેતાજીએ કહ્યું:-જે માણસે આ ઘડીયાળ બનાવ્યું, તે માણસને તમે જોયો છે ?

છોકરાએ કહ્યું:-નહિ, મેં એ માણસને જોયો નથી.

મહેતાજીએ કહ્યું:-જ્યારે તમે આ ઘડીયાળ બનાવનાર માણસને જોયો નથી, ત્યારે તમે કેમ જાણ્યું કે આ ઘડીયાળ કોઇ માણસે બનાવેલું છે ?

એ સાંભળીને તે છોકરાએ કહ્યું:-પોતાની મેળે કાંઈ એ ઘડીયાળ થઈ શકે નહિ; તેમજ ઝાડ, પાણી, પથ્થર કે જનાવરો પણ ઘડીયાળ બનાવી શકે નહિ. ઘડીયાળ બનાવી શકે એવી બુદ્ધિ તો માત્ર માણસોમાં જ છે; માટે હું ધારૂં છું કે એ ઘડીયાળ કોઇ માણસે જ બનાવેલું હશે.

એ પછી બીજા છોકરા સામે જોઈને મહેતાજીએ કહ્યું:-મણિલાલ, તમે આ વાતમાંથી શું સમજ્યા ?

મણિલાલે કહ્યું:-કોઇ પણ બનાવવાવાળો ન હોય ત્યાં

મુઠ્ઠી કોઈ પણ વસ્તુ એની મેળે બની શકે નહિ; માટે એ ઘડીયાળ બનાવનાર કોઈક પણ માણસ હોવો જોઈએ, એમ વસનજીએ કહ્યું તે મને સાચું લાગે છે.

એ પછી ત્રીજા છોકરા સામે જોઈને મહેતાજીએ કહ્યું:- હરિભાઈ, આને મળતા બીજા દાખલા તમે આપી શકશો ?

હરિભાઈએ કહ્યું:-હા સાહેબ. આ નિશાળનું મકાન બનાવનાર માણસને અમે ઓળખતા નથી, અને એ માણસ ક્યાં છે તે પણ અમે જાણતા નથી; તોપણ એમ ધારી શકીએ છીએ કે આ મકાન કોઈ માણસેજ બનાવેલું છે; કારણ કે માણસની મહેનત વિના અને માણસના ડહાપણ વિના આતું સરસ મકાન બાંધી શકાય નહિ.

એ સાંભળીને મહેતાજીએ કહ્યું:-તમે શા કારણ ઉપરથી એમ ધારો છો ?

ત્યારે તે છોકરાએ પોતાના હાથમાંની સીસાપેન દેખાડીને કહ્યું:-આ પેન કોઈના બનાવ્યા વિના થતી નથી, આ ખુરશી કોઈના કર્યા વિના થતી નથી, અને આ મારા ડગલાતું બટન પણ કોઈના બનાવ્યા વિના બનતું નથી; ત્યારે નિશાળનું આવું સરસ મકાન કોઈના બનાવ્યા વિના કેમ થઈ શકે ? માટે આ મકાનનો બનાવવાવાળો પણ કોઈક માણસજ હોવો જોઈએ.

એ સાંભળીને મહેતાજીએ કહ્યું:-તમારી અટકળ બરાબર છે. હવે જરા વિચાર કરો કે ચાંદા-સૂરજને કોણે બનાવ્યા ? સમુદ્રને કોણે બનાવ્યો ? આ ધરતીને કોણે બનાવી ? પવનને કોણે બનાવ્યો ? આકાશને કોણે બનાવ્યું ? અને આપણને સૌને બનાવ્યાં ?

રામપ્રસાદે કહ્યું:—ઈશ્વરે.

મહેતાજીએ કહ્યું:—તમે કેમ જાણ્યું કે એ બધું ઈશ્વરે બનાવ્યું ?

રામપ્રસાદે કહ્યું:—એવી અદ્ભુત બાબતો માણસોથી બની શકે નહિ, અને કોઈના બનાવ્યા વિના કોઈ પણ વસ્તુ થઈ શકે નહિ; માટે એ ઈશ્વરજ બનાવેલું હોવું જોઈએ.

એ સાંભળીને બીજા છોકરા સામે જોઈને મહેતાજીએ કહ્યું:—હરિદાસ, રામપ્રસાદની વાતમાંથી તમે શું સમજ્યા ?

હરિદાસે કહ્યું:—જેવી મોટી, સુંદર અને ઉપયોગી વસ્તુઓ ઈશ્વર બનાવી શકે તેવી વસ્તુઓ માણસો કે બીજા કોઈ બનાવી શકે નહિ. ચાંદો, સૂરજ, વિજળી, વરસાદ વગેરે વસ્તુઓ જોઈને એના બનાવનારનો આપણે વિચાર કરવો જોઈએ; અને એ વિચારીએ તો ઈશ્વર છે, એમ આપણને લાગ્યા વિના રહે નહિ.

એ સાંભળીને બીજા છોકરા સામે જોઈને મહેતાજીએ કહ્યું:—હુસેન, મોટી, સુંદર અને કોઈથી ન બની શકે તેવી બહુ ઉપયોગી વસ્તુઓ ઈશ્વરજ બનાવી શકે; અને બીજા કોઈ બનાવી શકે નહિ, એમ હરિદાસ કહે છે એ તમને ખરું લાગે છે ?

હુસેને કહ્યું:—સાહેબ, મને એ વાત સાચી લાગે છે.

મહેતાજીએ કહ્યું:—એ વાત સાચી લાગવાનું કારણ શું ?

હુસેને કહ્યું:—સાહેબ, એનું કારણ એજ છે કે ઈશ્વર હાથમાં હાથો છે; લલામાં લલો છે; રૂપાણામાં રૂપાણો છે; મોટામાં મોટો છે; બધી દુનિયાઓનો તે એકલોજ કુલ માલિક છે; બધા જીવોને બનાવવાવાળો છે; બધી વસ્તુઓનો નાશ થઈ

પુણ્યનો ઈન્સાફ કરવાવાળો છે; બધી જાતની શક્તિવાળો છે; અને એની બરાબરી કરી શકે એવી આ દુનિયામાં કે સ્વર્ગમાં કોઈ પણ વસ્તુ નથી; માટે જે આવે મોટો હોય તે સૌ જીવોનાં સુખ સારૂ ચાંદો, સૂરજ, દરિયો તથા આકાશ જેવી મોટી વસ્તુઓ બનાવે એમાં નવાઈ જેવું નથી.

મહેતાજીએ કહ્યું:—શાબાશ હુસેન, તમે તો ખુબી કરી ! જમશેદજી, ઈશ્વરની બાબતમાં તમે કાંઈ કહી શકશો ?

જમશેદજીએ કહ્યું:—હાજી. મારા બાવાએ મને શિખવ્યું છે કે ઈશ્વર આપણો પિતા છે; કારણ કે તે આપણું પાલન-પોષણ કરવાવાળો છે. એ બધે ઠેકાણે રહેલો છે. આકાશમાં પણ તે છે; આ ધરતીમાં પણ તે છે; ચાંદા-સૂરજમાં પણ તે છે; ગાડ-પાનમાં પણ તે છે; અને આપણા શરીરમાં પણ તે છે. જ્યાં બીજું કાંઈ પણ ન હોય ત્યાં પણ તે હોય છે; તેથી આપણી છુપી વાતો પણ તે જાણી લે છે. એટલુંજ નહિ પણ આ જગત નહોતું ત્યારે પણ તે હતો અને આ જગતનો જ્યારે નાશ થઈ જશે ત્યારે પણ તે રહેશે. આટલો બધો મોટો અને આટલા બધા શુભવાળો છતાં પણ તે એટલો બધો દયાળુ છે કે આપણી બની પ્રાર્થનાઓ તે સાંભળે છે, અને આપણે માગીએ તે કરતાં પણ તે ઘણુંજ વધારે આપે છે; માટે આપણે હંમેશાં તેનું લજન કરવું જોઈએ.

એ સાંભળીને મહેતાજીએ કહ્યું:—શાબાશ, તમે પણ બહુ સારી રીતે સમજ્યા છો. હવે આવતી કાલે એ વિષે બીજું વધારે કહીશ. એમ કહીને મહેતાજીએ છોકરાઓને રજા આપી.

પાઠ ૫ મો—ઈશ્વર વિષે—ભાગ ૨ નો.

ખીજે દિવસે મહેતાજીએ કહ્યું:—વામનરાવ, તમે ઈશ્વર વિષે કંઈ જાણો છો ?

ત્યારે વામનરાવે કહ્યું:—હા સાહેબ, મારી માં મંદિરમાં કથા સાંભળવા જાય છે ત્યારે હું પણ તેની સાથે જાઉં છું. ત્યાં મેં સાંભળ્યું છે કે ઈશ્વર તો છે, છે ને છેજ. એનો કોઈ દિવસ જન્મ થતો નથી, એ કોઈ દિવસ ઘરડો થતો નથી, એ કોઈ દિવસ મરી જતો નથી, એ વધતો પણ નથી, એ ઘટતો પણ નથી અને એનામાં કદિ પણ કંઈ પણ ફેરફાર થતો નથી. એ તો હંમેશાં એવો ને એવોજ રહે છે. એ બધાંની અંદર છે અને એ બધાંની બહાર પણ છે. એને મન ગરીબ અને પૈસાવાળા બધા સરખા છે. એના ગુણનો કંઈ પાર આવે એમ નથી અને એનું પૂરેપૂરું સ્વરૂપ કોઈથી પણ જાણી શકાય એમ નથી.

મહેતાજીએ કહ્યું:—ઈશ્વર પૂરેપૂરો જાણી શકાય નહિ તેનું કારણ શું ?

એ સાંભળીને વામનરાવ વિચાર કરવા લાગ્યો, ત્યારે હરિહરે કહ્યું:—તેનું કારણ હું કહું ?

વામનરાવ જવાબ દઈ શક્યો નહિ તેથી મહેતાજીએ તેને કહેતાં હરિહરે કહ્યું:—

માણસો થોડું જાણવાવાળાં છે અને ઈશ્વર બધું જાણવા-વાળો છે; માણસો મરી જાય એવાં છે અને ઈશ્વર મરે નહિ

એવો છે; માણસોને ઘણી જાતની અડચણો નડે છે, પણ ઈશ્વરને કોઈપણ જાતની અડચણ નડતી નથી; માણસો પાપ કરે છે, પણ ઈશ્વર પાપ કરતો નથી; માણસો ભોઈ શકે નહિ ત્યાં ઈશ્વર ભોઈ શકે છે; માણસો સાંભળી શકે નહિ ત્યાં ઈશ્વર સાંભળી શકે છે; માણસો જઈ શકે નહિ ત્યાં ઈશ્વર જઈ શકે છે; અને માણસોથી બની શકે નહિ એવાં કામો ઈશ્વર કરી શકે છે; માટે એવા મોટામાં મોટા ઈશ્વરને માણસો પૂરેપૂરો ઓળખી શકે નહિ.

મહેતાજીએ કહ્યું:—વાહરે વાહ ! હરિહર, તમે ખૂબ સારું સારું યાદ રાખ્યું છે હો. હવે મને કહો કે આ તમે ક્યાંથી જાણ્યા?

હરિહરે કહ્યું:—મહિની નિશાળમાં તો આ વાતો ચાલતી નથી; પણ હું જ્યારે એ મહિના ઉપર અમારા ગામમાં ભણતો ત્યારે ત્યાંના મહેતાજી અઠવાડિયામાં એ વખત પોતાને ઘેર તેડી જઈને અમને ઈશ્વરની વાતો સાંભળાવતા અને પ્રસાદ આપતા. તેથી ઘણા છોકરાઓ ભેળા થતા અને અમને સૌને બહુ મઝા પડતી હતી.

એ સાંભળીને મહેતાજીએ કહ્યું:—એ પણ બહુ સારો રસ્તો. વાર, એ સિવાય ઈશ્વર વિષે બીજું કંઈ તમે જાણો છો.

હરિહરે કહ્યું:—હાજી, ગોવાળ ન હોય તો ગાયો પાધરી ચાલે નહિ, અને નિશાળમાં મહેતાજી ન હોય તો છોકરાઓ તોફાન કર્યા વિના રહે નહિ; તેમજ જો ઈશ્વર ન હોય તો આ જગત સારી રીતે ચાલી શકે નહિ.

મહેતાજીએ કહ્યું:—ઈશ્વર વિના શા માટે ન ચાલે ?

હરિહરે કહ્યું:—માથે ઘણી ન હોય તો ઢાર પણ પાધરાં ચાલે નહિ, ત્યારે પવન, વિજળી, વરસાદ, દરિયો અને આકા-

શના તારાઓ ધણી વિના કેમ સીધાં ચાલે? માટે એને બનાવવાવાળો કોઈક પણ તેનો ઉપરી હોવોજ જોઈએ; અને તે ઇશ્વર છે; માટે આપણે તેનું ભજન કરવું જોઈએ.

મહેતાજીએ કહ્યું:—ભલે એ બધાંને બનાવવાવાળો અને એ બધાંને પોતાના તાબામાં રાખવાવાળો ઇશ્વર હોય, પણ એ ઇશ્વરનું ભજન કરવાની આપણને શી જરૂર?

હરિહરે કહ્યું:—આ જગત ઇશ્વરે બનાવેલું છે. મને, તમને અને બીજાં બધાં માણસોને પણ ઇશ્વરેજ બનાવેલાં છે. આપણાં સુખ માટે તે એક ગોટલીમાંથી હજારો કેરી થાય એવો મોટો આંખો બનાવી દે છે. આપણાં સુખ માટે તેણે ચાંદો—સૂરજ બનાવેલા છે. આપણાં સુખ માટે તે ગામોમાં દૂધ ભરી રાખે છે. આપણાં સુખ માટે તેણે આપણને અમ્મલ આપી છે. આપણાં સુખ માટે તેણે આ ધરતીમાં પાણી ભરી મૂક્યું છે. આપણાં સુખ માટે તે બાજરાના દાણામાંથી હજારો દાણા થાય એવું મોટું ડુંડું બનાવી આપે છે. આપણાં સુખ માટે તેણે સોનું, રૂપું, લોહું અને કોલસા વગેરે બનાવેલું છે. આપણાં સુખ માટે તેણે આપણાં માળાપના મનમાં હેત આપેલું છે. આપણાં સુખ માટે તેણે હજારો જાતનાં ફળ—ફૂલો બનાવેલાં છે; અને તેજ આપણને જીવતા રાખે છે; માટે આપણે તેની ભક્તિ કરવી જોઈએ.

મહેતાજીએ કહ્યું:—શાબાશ, તમે બહુ સારી રીતે સમજેલા છો. આજે આટલી વાતો યાદ રાખજો, એ બાબતની નવી હકીકતો હું તમને આવતી કાલે કહીશ.

પાઠ ૬ હો-ભક્તિ વિષે.

એ પછી બીજે દિવસે ધર્મનું જ્ઞાન આપવાનો વખત થયો ત્યારે મહેતાજીએ છોકરાઓ સામે જોઈને કહ્યું:—આપણે કેવી રીતે ઇશ્વરની ભક્તિ કરવી જોઈએ? આપણે શું કરીએ તો ઇશ્વર રાજી થાય?

પહેલો નંબર:—આપણો ધર્મ પાળવાથી ઇશ્વર રાજી થાય. એ પછી મહેતાજીએ બીજા નંબરવાળા છોકરા સામે જોવાથી તેણે કહ્યું:—મામાપનું કહ્યું માનવાથી રાજી થાય. ત્રીજાએ કહ્યું:—ભગવાનના હુકમો પાળવાથી તે રાજી થાય છે. ચોથાએ કહ્યું:—ઇશ્વર ઉપર વિશ્વાસ રાખવાથી ઇશ્વર રાજી થાય છે.

પાંચમાએ કહ્યું:—ઇશ્વરનું નામ વારંવાર યાદ કરીએ અને તેનો ઉપકાર માન્યા કરીએ તો ઇશ્વર રાજી થાય છે.

છઠ્ઠાએ કહ્યું:—ઇશ્વર જેમ રાખે તેમ રહેવાથી ઇશ્વર રાજી થાય છે.

સાતમાએ કહ્યું:—ઇશ્વર ઉપર પ્રેમ રાખવાથી તે રાજી થાય છે.

આઠમાએ કહ્યું:—ઇશ્વરથી ડરીને ચાલવાથી તે રાજી થાય છે. નવમાએ કહ્યું:—ખૂબ ભણવાથી ઇશ્વર રાજી થાય છે.

દશમાએ કહ્યું:—ગરીબો પર દયા રાખવાથી તે રાજી થાય છે.

અગીઆરમાએ કહ્યું:—લોભ ન રાખીએ તો રાજી થાય.

બારમાએ કહ્યું:—ક્રોધ ન કરીએ તો ઇશ્વર રાજી થાય છે.

તેરમાએ કહ્યું:-અભિમાન ન કરીએ તો ઇશ્વર રાજ થાય છે.

ચૌદમાએ કહ્યું:-કોઈને પણ દુઃખ ન દેવાથી રાજ થાય.

પંદરમાએ કહ્યું:-નીતિથી ચાલવાથી ઇશ્વર રાજ થાય છે.

સોળમાએ કહ્યું:-પાપ ન કરીએ તો ઇશ્વર રાજ થાય છે.

સત્તરમાએ કહ્યું:-ખોટું ખોલીએ નહિ, ચોરી કરીએ નહિ; મારામારી કરીએ નહિ, કોઈને ગાળો દઈએ નહિ, કોઈની નિંદા કરીએ નહિ, કોઈની અદેખાઈ કરીએ નહિ અને કોઈને દુઃખ દઈએ નહિ તો ઇશ્વર રાજ થાય છે.

અઠારમાએ કહ્યું:-સૌના વાંક માફ કરીએ અને કોઈ ઉપર વેર ન રાખીએ તો ઇશ્વર રાજ થાય છે.

ઓગણીસમાએ કહ્યું:-જગતનું ભલું થાય તેમ કરવાથી ઇશ્વર રાજ થાય છે.

વીસમા નંબરવાળાએ કહ્યું:-ઇશ્વરની પ્રાર્થના કરવાથી તે રાજ થાય છે. માટે દરરોજ સવારમાં ઉઠી વખતે, સેવા-પૂજા વખતે, જમતી વખતે, તેમજ રાતે સૂતી વખતે તેનું નામ યાદ કરીને તથા તેનો ઉપકાર માનીને તેની પ્રાર્થના કરવી જોઈએ.

એ સાંભળીને તે છોકરાઓને મહિતાજીએ કહ્યું, કે તમારી સૌની વાતો સાચી છે; પણ તમે બધા હજી ઇશ્વર વિષેની માત્ર અકેક બળે વાતોજ નાણાં છો. ધીરે ધીરે આ બધીજ બાબતો તમારે સૌએ જાણવી જોઈએ. હવે રત્નનો વખત થઈ ગયો છે, માટે આવો આપણે પાંચ મિનિટ ઇશ્વરની પ્રાર્થના કરી લઈએ. તમે તે ધ્યાન રાખીને સાંભળો, અને જ્યારે તમારા મનમાં ઇશ્વર વિષેના ઉભરાઓ આવે ત્યારે

પણ એવી એવી પ્રાર્થનાઓ કર્યા કરજો. એમ કહીને હાથ જોડી માથું નીચું નમાવીને મહેતાજી બોલવા લાગ્યા:-

હે ઇશ્વર ! તુંજ એક સત્ય છે. અમને બનાવવાવાળો તું છે; અમારું પાલન-પોષણ કરવાવાળો તું છે; અમોને બુદ્ધિ આપવાવાળો તું છે; અમોને તારવાવાળો તું છે અને અમારો સાથો સગો પણ તુંજ છે. હે પ્રભુ ! તારી શક્તિ બેહુદ છે; તારું હક્કપણ અપાર છે, અને તારી ગતિનો પાર કોઈ પણ પામી શકે એમ નથી. ૧.

હે પ્રભુ ! તમે ઘરડા થાઓ નહિ એવા છે; તમારો જન્મ થાય નહિ એવા છે; તમે નાશ પામો નહિ એવા છે; તમે સહાય અમર રહેવાવાળા છે; તમે દેવતાઓને પણ અનાવનારા છે; જ્યારે કોઈ પણ નહોતું ત્યારે પણ તમે હતા તથા કોઈ પણ નહિ રહે ત્યારે પણ તમે રહેશો. ૨.

હે પ્રભુ ! વગર આંખે પણ તમે આખા જગતને દેખી શકો છો; વગર કાને પણ તમે આખા જગતની બધી વાતો સાંભળી શકો છો; અમારા જેવા હાથ વિના પણ તમે બધાને પકડી શકો છો; અને અમારા પગ જેવા પગ વિના પણ તમે પૃથ્વીમાં, પૃથ્વીની નીચે પાતાળમાં અને આકાશની પણ ઉપર જઈ શકો એવા છો. તમે મોટામાં મોટા પણ છો અને નાનામાં નાના પણ છો. તમે દૂરથી પણ દૂર છો અને પાસેથી પાસે પણ છો. ૩

હે પ્રભુ ! તમે અમારી આગળ પણ છો અને તમે અમારી પાછળ પણ છો. તમે અમારી અંદર પણ છો અને બહાર પણ છો. અમારી ઉપર પણ છો અને નીચે પણ છો.

તમે સર્વ ઠેકાણે રહેલા છો. હે પ્રભુ ! એવી કોઈ પણ જગ્યા નથી કે જ્યાં તમે ન હો. ૪

હુંગરની ટોચ ઉપર પણ તમે રહેલા છો, અને સમુદ્રના તળીયામાં પણ તમે રહેલા છો. ઉજ્જડ જંગલમાં પણ તમે રહેલા છો. અંધારી શુદ્રમાં પણ તમે રહેલા છો. અને અમારા અંતરમાં પણ તમે રહેલા છો. ૫

હે ઈશ્વર ! તમારા હુકમથીજ સૂરજ અજવાળું આપે છે; તમારા હુકમથીજ વરસાદ વરસે છે; તમારા હુકમથીજ પવન ચાલે છે; તમારા હુકમથીજ સમુદ્રમાં ભરતી-ઓટ થાય છે; અને તમારા હુકમથીજ શિયાળો, ઉનાળો અને ચોમાસું આવે છે અને જાય છે. ૬

હે પ્રભુ ! અગ્નિમાં જે ગરમી છે તે તમે ચૂકેલી છે; પાણીમાં જે ઠંડક છે તે તમે આપેલી છે; સૂરજમાં જે તેજ છે તે તમે આપેલું છે; ચાંદામાં જે શાંતિ છે તે તમે આપેલી છે; વિજળીમાં જે ઝડપ છે તે તમે આપેલી છે; પવનમાં જે બળ છે તે તમે આપેલું છે; ફૂલમાં જે સુગંધ છે તે તમે આપેલી છે; અને ફળોમાં જે મિઠાશ છે તે તમેજ આપેલી છે. ૭.

હે ઈશ્વર ! જે બળવાળા છે તેને બળ તમે આપેલું છે; ડહાપણવાળાને ડહાપણ તમે આપેલું છે; ધનવાળાને ધન, રૂપાળાને રૂપ, શુભવાળાને શુભ, અને જ્ઞાનવાળાને જ્ઞાન પણ તમેજ આપેલું છે. ૮.

હે પ્રભુ ! તમે અમને સાંભળવા સારૂ કાન આપ્યા છે; જોવા સારૂ આંખો આપી છે; ખેલવા સારૂ જીભ આપી છે; અને વિચાર કરવા સારૂ બુદ્ધિ આપી છે; એ કાંઈ તમારો

થોડો ઉપકાર નથી. ૬.

હે પ્રભુ ! તમારો સૂરજ અમને અજવાળું આપે છે; તમારી નદીઓ અમને પાણી આપે છે; અને તમારી જમીન અમોને ખાવા સારૂ અનાજ આપે છે. આ બધે તમારો મોટો ઉપકાર છે. ૧૦.

હે પ્રભુ ! કોઈ માણસ કદિ આકાશના તારા ગણી શકે; માથાના વાળ ગણી શકે; રેતીના કણ ગણી શકે; સમુદ્રનાં મોઝાં ગણી શકે; અને કદિ કોઈ વરસાદનાં ટીપાં પણ ગણી શકે; પણ હે ઇશ્વર ! તારા ગુણ અને તારા ઉપકાર તો કોઈથી કદિ પણ ગણી શકાય તેમ નથી. ૧૧.

એમ કહી મહેતાજીએ હાથ નેડી માથું નમાવ્યું; એટલે સૌ છોકરાઓએ પણ તે પ્રમાણે કર્યું. એ પછી ઐ શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ: એમ કહીને સૌ છુટા પડ્યા.

પાઠ ૭ મો-છોકરાંઓનાં સારાં કામો.

એ પછી બીજે દિવસે નિશાળમાંથી રજા મળ્યા પછી મહિલાઈની સાથે ઘણા છોકરાઓ ડાહ્યાભાઈને ત્યાં આવ્યા, અને પૂછવા લાગ્યા કે આજના પાઠમાં નવું શું છે ?

ડાહ્યાભાઈએ કહ્યું:— આજનો પાઠ તો બહુ સરસ છે. કારણ કે નાનાં છોકરાંઓ સારાં કામો કેમ કરી શકે એ તેમાં સમજાવેલું છે.

એ માંલજીને ત્યાં બેઠેલાં ડાહ્યાભાઈની દાદી દસી પડ્યાં

અને બાલી ઉઠ્યાં કે છોકરાને તો મસ્તી કરતાં આવડે; એમને તે સારાં કામો કરતાં ક્યાંથી આવડે? એ બિચારાં તે એવડી નાની ઉંમરમાં સારાં કામમાં શું સમજે? અમે આવાં ઘરડાં થયાં તોપણ હજી અમને સારાં કામો કરતાં આવડતાં નથી; ત્યારે આજકાલના ટીણુકુજ તે સારાં કામો શું કરી શકે?

એ સાંભળીને ડાહ્યાભાઈએ કહ્યું:—છોકરાંઓ તો ઘણાંએ સાધાં કામો કરી શકે. તમારે એ જાણવું હોય તો આ પાઠ સાંભળો.

ત્યારે તેની દાદીએ કહ્યું:—વાંચ ભાઈ, વાંચ.

તેથી ત્યાં પોતાના ફળીઆમાં એક એટલા ઉપર બેસીને ડાહ્યાભાઈ તે પાઠ વાંચવા લાગ્યા.

આપણા દેશમાં વીસ પચીસ વરસ પહેલાં સ્વામી વિવેકાનંદ કરીને એક મોટા મહાત્મા થઈ ગયા. તેમના સદ્-ગુણ, તેમનું જ્ઞાન અને તેમની પરોપકારી વૃત્તિ જોઈને યુરોપ તથા અમેરીકાનાં પણ અનેક સ્ત્રી પુરુષો તેમનાં શિષ્ય બનીને હિંદુ ધર્મ પાળતાં હતાં. એઓમાંનાં એક બાઈએ તો પોતાનું નામ સુધાં હિંદુનામ “ નિવેદિતા બહેન ” એવું રાખ્યું હતું. બંગાળામાં એ બહેને ગરીબ લોકોની બહુ સેવા બજાવી છે. તેઓ ગરીબ લોકો રહેતા હોય તે ફળીઆમાં જતાં અને હાથે વગાડવાનું મોટું વાળું વગાડતાં, તેથી એ વાળું સાંભળવા સારૂ ત્યાં ઘણાં છોકરાંઓ લેળાં થઈ જતાં. મછી તે બાઈ તેમને કહેતાં કે;—

ઓ મારાં વહાલાં છોકરાંઓ! અહિં આવો, હું તમને જાણાવું. આપું અને મહેતી વાતો કહું. જે છોકરાંઓ અર્ધા

કલાક મારી વાતો સાંભળશે તે બધાંને એક એક સફરજન આપીશ અને જે એ વાતો યાદ રાખીને ફરીથી મને કહી બતાવશે તેને આ “સોનેરી શિખામણ” ની ચોપડી ભેટ આપીશ. આમ હોવાથી વણાં છોકરાંઓ એ ભલી બાઈની વાતો સાંભળવા સારૂ ત્યાં ઉભાં રહેતાં. તેઓની આગળ એ બાઈ કહેતી કે—

- આપણે ભલા થઈએ તો ભગવાન રાજ થાય છે; આપણે ભલા થઈએ તો આપણને જે જોઈએ તે મળે છે; આપણે ભલા થઈએ તો આપણાં માબાપ ખુશી થાય છે; આપણે ભલા થઈએ તો આપણા માસ્તર આપણી ઉપર મહેરબાની રાખે છે; આપણે ભલા થઈએ તો આપણી ઉપર આપણા મિત્રો બહુ હેત રાખે છે; આપણે ભલા થઈએ તો આપણી આબરૂ વધે છે; અને આપણે ભલા થઈએ તો આપણને બહુ સુખ થાય છે; માટે આપણે ભલા થવું જોઈએ; વળી ભલા થવા સારૂ આપણે ભલા વિચારો અને ફડી વાતો કરવા ઉપરાંત આમાં કામો પણ કરવાં જોઈએ. તમે હમણાં નાના છો, તો તમારે હમણાં નાનાં નાનાં પણ ભલાઈનાં કામો કરવાં જોઈએ; કારણ કે જે હમણાં તમને નાનાં નાનાં ભલાં કામો કરતાં આવડશે તો પછી જ્યારે તમે મોટાં થશો, ત્યારે ભલાઈનાં મોટાં મોટાં કામો પણ કરતાં આવડશે.

કોઈ છોકરાની પેનસીલ ખોવાઈ ગઈ હોય અને તમારી પાસે વધારે પેન હોય, અથવા એ વખતે તમારી પેનની તમને જરૂર ન હોય તો તમારી પેન તમારે તેને વાપરવા આપવી જોઈએ. કોઈ છોકરાને શાળાની આવીએ

અથવા કોઈ કારણસર કોઈ છોકરો પોતાનો શાહીનો ખડીયો નિશાળમાં ન લાવી શક્યો હોય, તો તમારા ખડીયામાંથી તેને લખવા દેવું જોઈએ. કાંઈ કામકાજને લીધે તમારા ધોરણવાળો કોઈ છોકરો નિશાળે ન આવી શક્યો હોય, તેથી જો તમોને પૂછે કે શું લેસન આપ્યું, અથવા શું લેસન આપવાનું છે, તો એ બાબતમાં તમો જે જાણતા હો તે તમારે કહેવું જોઈએ. તમારી પાસે ખીવાનું પાણી હોય અને કોઈ છોકરાને તરસ લાગી હોય, તો તમારે તેને પાણી પીવા આપવું જોઈએ. કોઈ છોકરું ભૂલું પડ્યું હોય અને તમે તેનું ઘર કે ફળીયું જાણતા હોય, તો તે બતાવવાની ભલાઈ તમારે કરવી જોઈએ. તમારા પાડોશમાં કોઈ આંધળું, લેલું, માંદું કે દુઃખી માણસ હોય અને તે જો તમારાથી બની શકે એવું કાંઈ સહેલું કામ-કાજ કોઈ વખત તમોને બતાવે, તો તમારે તે કરી આપવું જોઈએ. કોઈ ભૂખે મરતું કૂતરું તમારા ફળીઆમાં તમારા જોવામાં આવે તો તમારી માને કહીને તેને રોટલાનો કટકો નાખવો. કોઈ ગરીબ છોકરા પાસે ચોપડી ન હોય અને તમારી પાસે આગલા ધોરણમાં ચાલી ગયેલી ચોપડીઓ નકારી પડી રહેતી હોય, તો તે તેને વાપરવા આપવી જોઈએ.

બોલો, મારાં વહાલાં છોકરાંઓ ! આવાં સહેલાં સહેલાં ભલાં કામો તમારાથી બની શકે કે નહિ ?

એ સાંભળી તેમાંથી ઘણાં છોકરાંઓ બોલી ઉઠ્યાં કે, હા, માણ, અમારાથી એવાં ભલાં કામો બની શકે એમ છે.

એ પછી બીજાઓનું ભલું કરનારી તે દયાળુ બાઈએ કહ્યું:-
આવતા રવિવારે આ વખતે હું પ્રાણી તમારી પાસે આવીશ.

એ વખતે જે છોકરાંઓ આ વાતો પાછી મને કહી બતાવશે તેને આ 'સોનેરી શિખામણ' તું પુરતક ઇનામ તરિકે આપીશ; અને જે છોકરાંઓ એક અઠવાડીઆમાં પોતે કરેલાં ભલાં કામો કહી બતાવશે તેઓને એક એક રૂમાલ ભેટ આપીશ; જે છોકરાંઓ તેમાં સૌથી વધારે સારાં કામો કરેલાં હશે તેને મહેની ટોપીતું ઇનામ આપીશ, અને જેને કાંઈ પણ ઇનામ નહિ મળે તેને પણ એક એક નારંગી ખાવા આપીશ; માટે આવતા રવિવારે સૌ છોકરાંઓ, જરૂર અહિં આવજો. હવે હારમાં બેસી જાઓ અને આ એક એક સફરજન લ્યો.

એમ કહીને તે ભલી બાઈએ બધાં છોકરાંઓને સફરજન આપ્યાં અને સૌએ ઉપકાર માનીને લીધાં.

એ પછી તે છોકરાંઓનાં વખાણ કરીને તથા સૌ છોકરાંઓ સાથે બહુ હેતથી સલામ કરીને, તે પરોપકારી બાઈ ત્યાંથી ચાલી ગઈ.

આ પાઠ સાંભળીને ડાહ્યાભાઈની દાદીએ કહ્યું:—ઓહો ! આ તો બહુ મજાની વાત. આવી વાતો તો છોકરાંઓને જરૂર શિખવવી જોઈએ.

પછી તેણે કહ્યું કે, રળિયાત વહુ, મોટાભાઈ આજે બાજરાનો પોંક લઈ આવેલા છે તે લાવો. આ છોકરાંઓએ આપણને મજાની વાત સાંભળાવી માટે આપણે તેમને તાજે તાજે પોંક ખવરાવીએ. એ પોંકમાં નવા તલ અને સાકરનો ભૂકો નાખજો.

એ સાંભળી રળિયાત વહુ પોંક લેવા ઉઠ્યાં, ત્યારે તેની નાનકડી ચકુડીએ કહ્યું:—હું એકલી પોંક ખાઈશ, કોઈને આપવા નહિ દઉં. એમ કહીને તે પોતાની માની પાછળ દોડવા સાડા ઉભી થઈ.

દાદીએ તેનો હાથ પકડીને તેને રોકી રાખી, અને કહ્યું:
ઓ ગાંડી છોકરી ! તને કાંઈ ખબર છે ? પ્રથમ બધાંનો ભાગ
કહાડી પછી આપણે ખાવું જોઈએ. જો બધું આપણે એકલાં
ખાઈ જઈએ તો આપણને પાપ લાગે. હું નાની હતી ત્યારે
હું પણ તારા જેવી હતી. કોઈને કાંઈ આપવા દઉં નહિ અને
બધું હું એકલીજ ખાઈ જતી. એથી હું રોજ રોજ માંદી પડતી
અને બધાંની અદેખાઈ કર્યા કરવાથી મન બાળ્યા કરીને
હું રોતીસુરત જેવી રહેતી હતી. મને જોઈ મારા મામા
કહેતા કે આ છોકરી કોઈનો ભાગ પાડતી નથી ને બધું
પોતે એકલીજ ખાઈ જાય છે; માટે એ જલદી મરી જશે, અને
ખરેખર એમજ થયું. એક વખત કોઈનો ભાગ પાડ્યા વિના
હું ખૂબ પેટ ભરીને ખાઈ ગઈ તેથી બહુ માંદી થઈ અને
તેમાંથી મરવા પડી. એમાંથી માંડમાંડ બચી, પણ એ પછી
ઘણા દહાડા સુધી મને કોઈ ચીજ ખાવી ભાવે નહિ એવું થઈ
ગયું. એ વખતથી હું બીજાઓને ભાગ વહેંચી આપવાનું શિખી;
માટે ચકુડી, જો તારે પણ વહેલું વહેલું મરી જવું હોય તો
બધું એકલી એકલી ખાજે અને જો જીવવું હોય તો બધાનો ભાગ
પાડીને પછી તારોજ ભાગ તું ખાજે.

એ સાંભળી ડાહ્યાભાઈ બોલ્યા: એવો પાઠ તો આમાં પણ છે.
દાશીએ કહ્યું:—તારી બા પોંક લાવે એટલામાં તો ચકુબેન એ
પાઠ વાંચી લેશે; માટે ચકુબેનને એ પાઠ અતાવ એટલે તે વાંચે.
ડાહ્યાભાઈએ તે પાઠ કહાડીને પોતાની નાની બેન ચકુ-
બાઈના હાથમાં ચોપડી આપી, ત્યારે ચકુબેન તે વાંચવા લાગી.

પાઠ ૮ મો—ભાગ પાડીને ખાવું બેઠાએ.

એક કુળીઆમાં બે છોકરા રહેતા હતા. તેમાં એકનું નામ કીકો અને બીજાનું નામ કાકુ હતું. તે બંને છોકરાઓ સાથે રમતા અને સાથે ભણતા; પણ તેમની રીતભાત જૂદી જૂદી હતી. કીકો એકલપેટા સ્વભાવનો હતો, તેથી કોઈને કાંઈ મદદ કરતો નહિ. કોઈ વખત કોઈ પાડોશી તેને કાંઈ કામ કરવાનું કહે તો તે કરતો નહિ, અને ઘરમાં પણ કોઈ સાથે હળીમળીને રહેતો નહિ. તેથી કોઈ માણસ તેની ઉપર હેત રાખતું નહિ, અને કોઈ છોકરાં તેની દોસ્તી કરતાં નહિ. કાકુ બહુ ભલો હતો, તેથી ઘણાં માણસો તેની ઉપર બહુ હેત રાખતાં હતાં. તે પોતાનાં માખાપનું કહ્યું માનતો; જરૂર પડે ત્યારે પોતાનાં પાડોશીઓનું કામકાજ કરી આપતો; પોતાનાં ભાઈબેનો, પાડોશીનાં છોકરાંઓ તથા નિશાળના પોતાના ભાઈ-બંધો જે હાજર હોય તેઓને પોતાની ખાવાની વસ્તુમાંથી ભાગ પાડી આપતો, અને સૌ સાથે હળીમળીને રહેતો હતો. આમ કરવાથી તે પોતાના જે ભાઈ-બંધને ઘેર જાય ત્યાંથી તેને પણ નવું નવું ખાવા-પીવાનું મળતું હતું, જે સગાંઓને ઘેર જાય તે તેનાં વખાણ કરતાં હતાં, અને જે જે પાડોશીને ઘેર જાય તે બધાં તેને માન આપતાં હતાં. તે સૌની ઉપર હેત રાખતો, અને પોતાના ભાગમાંથી સૌને ભાગ પાડી આપતો હતો, તેથી તેને રોજ રોજ નવું નવું ખાવાનું મળતું હતું. જેમકે—કાકુને ઘેર ઘાણી શેકાવેલી હતી તે તેણે પોતાના પાડોશીનાં

છોકરાંઓને આપી; એટલે પાડોશીના એક છોકરાએ તેને શેરડીનાં બટકાં આપ્યાં. બીજે દિવસે પાડોશીના બીજા છોકરાએ તેને ખમણ પહુવા આપ્યા. ત્રીજે દિવસે એક ત્રીજા છોકરાએ તેને દ્રાક્ષ આપી. ચોથે દિવસે તેની નાની બેન પોતાના મામાને ત્યાં ગઇ હતી, ત્યાં તેને ખરકી ખાવા આપી હતી તેમાંથી તે પોતાના કાકુભાઈ સારૂ ખરકી લેતી આવી. એક ભાઈબંધને ત્યાં તેની વાડીનાં જમરૂખ આવ્યાં હતાં, તે પોતાના ભાઈબંધ કાકુ સારૂ જમરૂખ લઇ આવ્યો; અને કાકુ પોતાની કાકીની કાકુડીને રમાડયા કરતો તેથી કાકી પણ તેને માટે કાંઈ કાંઈ સારી સારી ખાવાની વસ્તુઓ રાખી મૂકતી હતી. આ રીતે કાકુ પોતાની ઘાણીમાંથી બીજાં છોકરાંઓનો ભાગ પાડી આપે તેના બદલામાં તેને ઘણી વખત આટલી બધી નવી નવી ચીજો ખાવા માટે મળતી હતી. વળી એ બધાં તેની ઉપર હેત રાખતાં હતાં, તેથી કદિ કોઈ દિવસ તેની પાસે ચોપડીઓ ન હોય, કે કોઈ દિવસ પેનસીલ ન હોય, કે કોઈ દિવસ શાહી કે કાગળ ન હોય, તો પણ તે મુંઝાતો નહોતો. પોતાના ભાઈબંધો પાસેથી એ બધું તેને મળી રહેતું હતું; એટલુંજ નહિ પણ કદિ કોઈ ખરાબ છોકરો કાકુને મારવા આવે તો સૌ છોકરાંઓ કાકુને મદદ કરતાં, તેથી કોઈ તેને મારી શકતું નહિ. તે પોતાના ભાઈબંધો ઉપર બહુ હેત રાખતો અને પોતાને સારૂ ખાવાનું હોય તેમાંથી પોતાના ભાઈબંધોને ખાવાનું આપતો હતો, તેથી બધાં છોકરાંઓ તથા એ છોકરાંઓનાં મામાપો પણ તેની ઉપર હેત રાખતાં હતાં.

સલો કાકુ ન્યારે આવી રીત મઝામાં રહેતો ત્યારે કોઈને

ભાગ ન આપનાર અને બધું પોતે એકલોજ આઈ જનાર કીકાના શું હાલ હતા એ તમને ખબર છે ? કાકુને જેમ બધે ઠેકાણેથી સારું સારું ખાવા-પીવાનું મળતું તેમ કીકાને મળતું નહોતું. કીકાનો કીત્તો ભાગી જાય તો કેઈ છોકરો તેને પોતાનો કીત્તો આપતો નહોતો; કીકાની પાસે ચોપડી ન હોય તો છોકરાઓ તેને ચોપડી વાંચવા આપતા નહોતા અને કીકાની કાંઈ ભૂલ થાય તો કેઈ છોકરાઓ તે સાંખતા ન હતા; તેથી તેનો નંબર છેલ્લો રહેતો હતો.

એક દિવસે રમતા રમતાં કાકુના પગને ઠોકર વાગી તેથી તેના પગની આંગળીમાંથી લોહી નીકળ્યું; ત્યારે તેની સાથેના તેના જેવાજ એક ગરીબ મિત્રે પોતાના ફાટેલા ફેંટામાંથી જરાક કડકો ફાડી લઈને તેની આંગળીએ બાંધ્યો, અને તેનો હાથ પકડીને તેને ઘેર મૂકી આવ્યો.

એ પછી એક દિવસ કીકાને પગે ફૂતરું કરડ્યું અને બહુ લોહી નીકળવા માંડ્યું તેથી તે રોવા લાગ્યો. એ વખતે ઘણા છોકરાઓ તેની પાસે હતા; પણ કોઈએ તેના તરફ ધ્યાન આપ્યું નહિ. તેણે એક છોકરાને કહ્યું:—શિવા, મને મારા ઘર સુધી મૂકવા આવીશ ?

શિવાએ કહ્યું:—એક દિવસ મારો દડો ફૂવામાં પડી ગયો હતો, તેથી તું રમી રહ્યો તે પછી રમવા સારૂ મેં તારો દડો માગ્યો, પણ તે મને દડો આપ્યો નહોતો, એ યાદ છે કે ? તું મને મદદ કરે નહિ ત્યારે હું તને શા માટે મદદ કરું ?

એ સાંભળીને કીકાએ કહ્યું:—કાકુને પગે ઠેસ વાગી હતી ત્યારે તે તારો ફેંટો ફાડીને તેની આંગળીએ પાટો બાંધ્યો

હતો અને તેનો હાથ જાલીને તેને ઘેર મૂકી આવ્યો હતો. તારી એ લલાઈ નેધને તથા મારો પગ બહુ દુઃખે છે અને હું એકલો ચાલી શકું તેમ નથી માટે હું તને કહું છું.

શિવાએ કહ્યું:—પોતાને ખાવાતું હોય તેમાંથી પણ કાકુ મને આપ્યા કરે છે, એટલે તેની ખાતર રાખવી નેધએ; પણ તું તો એકલપેટો છે. તને અમે શા માટે મદદ કરીએ ?

આમ વાતો કરતા હતા એટલામાં ત્યાં એક અન્નણ્યો છોકરો આવ્યો. તે કીકાને પગે લોહી નીકળતું નેધને તથા તેને રોતો નેધને ત્યાં ઉભો રહ્યો, અને ખીજ છોકરાને પૂછવા લાગ્યો કે, આને શું થયું છે ?

તે છોકરાએ કહ્યું:—એ મસ્તી કરતો હતો અને કૂતરાની પૂછડી તાણતો હતો તેથી તેને કૂતરું કરડ્યું છે.

એ સાંલળીને તે અન્નણ્યા છોકરાએ પોતાના ખીસામાંથી રૂમાલ કહાડી તે રૂમાલ ફાડીને કીકાને પગે પાટો બાંધ્યો; અને તેનો હાથ પકડી તેની સાથે ધીમે ધીમે ચાલતો ચાલતો તેને ઘેર મૂકવા ગયો.

એ નેધને શિવાએ એ અન્નણ્યા છોકરાને પૂછ્યું:—આ કીકો તમારો કાંઈ સગો છે ?

એ છોકરાએ કહ્યું:—ના.

શિવાએ પૂછ્યું:—એ તમારો દોસ્ત છે કે ઓળખાણવાળો છે ?

તે છોકરાએ કહ્યું:—એ મારો દોસ્ત પણ નથી તેમ હું એને ઓળખતો પણ નથી.

એ સાંલળીને શિવાએ કહ્યું:—ત્યારે તમે શા માટે તમારો રૂમાલ ફાડીને એને પગે પાટો બાંધો છો ? અને શા માટે

એના ઘર સુધી એને મૂકવા નહોતો છો ? એની તમે એટલી બધી ખાતર રાખો છો તે એણે તમને મદદ કરી છે ?

તે છોકરાએ કહ્યું:-મારા બાપાએ મને એમ શિખવેલું છે કે જે આપણે લલું કરે તેનું આપણે લલું કરીએ એમાં શું નવાઈ ? એ તો સૌ કરે. એમ તો જનાવરો પણ જે માણસ ખાવાનું આપે તે માણસની તાબેદારી કરે છે; પણ આપણે તો માણસ હોવાથી સૌનું લલું ઇચ્છવું નોંધ્યે અને કાંઈ પણ બદલાની આશા રાખ્યા વિના બની શકે તેને મદદ કરવી નોંધ્યે.

આપણને બીજાઓની મદદની જરૂર છે; માટે

આપણે બીજાઓને મદદ કરવી નોંધ્યે.

એ સાંભળીને કીકાની પાસે ઉભેલા પણ તેને મદદ નહિ કરનારા સૌ છોકરાઓ શરમાઈ ગયા; છતાં તેમાંથી એક છોકરાએ કહ્યું:- કીકો એકલપેટો છે, તે કોઈનું કામ કરતો નથી, માટે અમે પણ તેને મદદ કરતા નથી. એક વખત અમે તળાવે નહાવા ગયા હતા ત્યારે મારા પગમાં કાંટો વાગ્યો. મેં કીકાને કહ્યું કે મારા પગમાંથી કાંટો કાઢી લઉં એટલીવાર તું બેસ, પછી આપણે બેઠ જણા સાથે જઈએ; પણ તે રોકાયો નહિ અને મને એકલો મૂકીને ચાલ્યો ગયો. આવી રીતે એ કોઈનું કાંઈ કામ કરે નહિ ત્યારે અમે શા માટે તેનું કામ કરીએ ?

એ સાંભળીને તે લલા છોકરાએ કીકાને કહ્યું:-ભાઈ, આપણને વારેવારે સૌનું કામ પડે છે, માટે આપણે પણ આપણાથી બની શકે તો સૌને મદદ કરવી નોંધ્યે. આજે કાંઈ તને ખબર હતી કે મારી મદદની તને જરૂર પડશે ?

આવી રીતે યોચિંતી આપણને ઘણાં માણસની અને ઘણી વસ્તુઓની જરૂર પડે છે; વળી જો આપણે કોઈની ઉપર હેતુ રાખીએ નહિ અને કોઈને મદદ કરીએ નહિ તો જરૂર પડે ત્યારે આપણને પણ કોઈ મદદ કરે નહિ; માટે તારે સૌ સાથે ભલાઈ રાખવી જોઈએ, નહિ તો કોઈક દિવસ રખડી મરીશ.

આ સાંભળીને તથા આપણને બીજાઓની મદદની કેટલો બધી જરૂર છે, એ પોતાના પગે કૂતરું કરડ્યું તે ઉપરથી જોઈને અને અજાણ્યા છોકરાએ કાંઈ પણ સ્વાર્થ વિના કેવી સરસ રીતે મદદ કરી તે નજરે જોઈને કીકાને બહુ સારી અસર થઈ. તેણે કહ્યું કે હવે હું સૌના ઉપર હેતુ રાખીશ અને મારાથી જે બની શકશે તે મદદ આપીશ. એ પછી બધા વાતો કરતા કરતા કીકાને ઘેર પહોંચ્યા.

પાઠ ૯ મો—બીવું નાહું.

ચંદુલાલે કહ્યું:— માણેકચંદ, હવે પરીક્ષા પાસે આવી છે, માટે મારે ઘેર આવો તો આપણે રાતે સાથે પાઠ વાંચીએ.

માણેકચંદે કહ્યું:— હું રાતે તમારે ઘેર નહિ આવી શકું.

ચંદુલાલે કહ્યું:—કેમ, એમાં શું અગવડ છે ?

માણેકચંદે કહ્યું:— રાતને વળતે ઘરની બહાર નીકળતાં હું બહુ બીઉં છું.

એ સાંભળીને ચંદુલાલ હસી પડ્યો અને બોલી ઉઠ્યો કે જોય બીકણ ! એમાં વળી બીક શેની ? આપણું ઘર તે

એકજ ફળીઆમાં અને પાસે પાસે છે. શું એટલામાં બીક લાગી જાય ? એવું બીકણપણું તો છોકરીઓમાં પણ ન હોય.

એ સાંભળીને માણેકચંદના મોટાભાઈ પરભુદાસે કહ્યું:-અરે, એ તો એવો બીકણ છે કે વાતજ ન પૂછે ! અમારા ઘરમાં એક ઓરડામાંથી બીજા ઓરડામાં જતાં પણ બીએ; પથારીમાં એકલો સૂતાં પણ બીએ; દીવો ઠરી જાય તો બીએ; સિપાઈને દેખે તો બીએ; કોઈ બાવાને દેખે તો બીએ; કૂતરું લસે તો બીએ; ઘરમાં એકલો હોય તો બીએ; ચોખ્ખામાંથી ચેળ નીકળે તેથી પણ બીએ; પતંગીઆથી પણ બીએ; ખંદૂક કુટતાં સાંભળે તો પણ બીએ; તળાવ કે નદીમાં નહાતાં પણ બીએ; વહાણમાં બેસતાં પણ બીએ; પોતાના પડછાયાથી પણ બીએ; અને ઉંદરનાં બચ્ચાંથી પણ બીએ; એવું બીકણ તો કોઈ નહિ હોય.

એ સાંભળીને સેવકલાલે કહ્યું:-એ તો બહુજ ખરાબ ! એ તો નાલાયકી ગણાય. અરે માણેકચંદ ! તું આવો બાયલો છે શું ? આવો બીકણ રહીશ તો આગળ જતાં મોટાં કામો કેમ કરી શકીશ ?

માણેકચંદે કહ્યું:-બીવું એ સારું નહિ એમ હું જાણું છું, અને મારું બીકણપણું મટાડવું એમ મારી મરજી છે; પણ કોણ જાણે શું છે કે હું જરાય હિંમત રાખી શકતો નથી અને વિના કારણ બીન્યા કરું છું.

એ સાંભળીને ચંદુલાલે કહ્યું:-પણ તમે કોનાથી બીઓ છો એ હું સમજતો નથી. કારણ કે ઉંદર મોટો કે તમે મોટા ? પતંગીઆમાં વધારે બળ છે કે તમારામાં વધારે બળ છે ? અને

ચેળમાં વધારે અકલ છે કે તમારામાં વધારે અકલ છે ? તમારા આપ, કાકા, ભાઈ, મામા કે દોસ્ત તમને તળાવે નહાવા તેડી જાય તે શું તમને પાણીમાં ડુબાડી દેશે ? નહિજ. ત્યારે તમે શા માટે બીચો છો ? આપણાં માઆપ, પાડોશી વગેરે અનેક લોકો આપણી મદદમાં છે, ત્યારે કાંઈ પણ ગુન્હો કર્યા વિના માત્ર સિપાઈનું નામ સાંભળીનેજ અથવા કોઈ બાવાને જોઈનેજ આપણે શા માટે બીવું જોઈએ ? કોઈ વખત દીવો ફરી જાય તેમાં શું થઈ ગયું ? અંધારું કાંઈ આપણને ખાઈ જાય તેમ નથી, અને તમારી પથારીમાંથી કયું બાઉ નીકળી આવે છે એ તો જરા કહો ? એવા બીકણ શું થાઓ છો ? છોકરાં-ઓએ તો ખૂબ હિંમત રાખવી જોઈએ.

એ સાંભળીને માણેકચંદ્રે કહ્યું:—એ બધી વાત સાચી; પણ મારી માએ મને નાનપણમાં બહુજ બીવરાવી મૂકેલો હોવાથી હવે મારામાં હિંમત આવી શકતી નથી. વાત વાતમાં તે કહ્યા કરતી કે “ જો બાવો આવ્યો, મસ્તી કરીશ તો સિપાઈને બોલાવીશ. પેલા ફળીઆમાં ભૂત ફરે છે માટે ત્યાં રમવા જઈશ મા. અંધારામાં જઈએ તો વીંછી કરવી ખાય. એકલો બહાર જઈશ તો કોઈકે તને ઉપાડી જશે. રોતો રહી જા, નહિ તો ઉંદરનાં બચ્ચાં પાસે મૂકી આવીશ.” આવી રીતે વાત વાતમાં મને મારી મા બીવરાવ્યા કરતાં, તેથી હું બીકણ થઈ ગયો છું.

એ સાંભળીને શામરાવે કહ્યું:—અરર ! તમારી મા તમને એવી રીતે ડરાવે છે ! એ તો ઘણુંજ ખોટું. હું જો કોઈપણ વાતથી બીઉં તો મારી મા મને કહે છે કે, “ તું તે આવો

ક્યાંથી જાગ્યો ? આપણા કુટુંબમાં તો કોઈ તારા જેવું બાઈ હતું નથી. ” પહેલાં હું ઘોડા ઉપર બેસતાં ડરતો, એ જોઈને મારા બાપા એમ કહેતા કે, “ ઘોડા ઉપર બેસતાં બીએ છે ત્યારે સરદારી કેમ કરીને કરી શકીશ ? બોલ, તારે હજાર થવું છે કે સરદાર થવું છે ? જો બહાદૂર થવું હોય અને સરદારી કરવી હોય તો ઘોડે બેસવામાં બીવું ન જોઈએ. આપણો રામભાઈ તારા કરતાં નાનો છે તોપણ કેવી સરસ રીતે ઘોડા દોડાવે છે, અને તું તો ઘોડા ઉપર બેસતાં પણ બીએ છે ? હાથ હાથ, તારી તો આબરૂ ગઈ ! અમે તો સૌ આગળ તારાં વખાણ કરતાં કે અમારો શામરાવ તો બહુ બહાદૂર છે; પણ હવે એને બદલે એમ કહેવું પડશે કે શામરાવ તો બાઈલો છે ! બોલ, તને શું ગમે છે ? બહાદૂર થવું ગમે છે, કે બાઈલા રહેવું ગમે છે ? ” એ સાંભળીને હું શરમાઈ જતો, અને મનમાં બહુ ડર્યા કરું તો પણ બહારથી જરા હિંમત રાખીને ઘોડા ઉપર બેસતો; તેથી હવે હું બહુ સારી રીતે ઘોડા દોડાવી શકું છું.

આવીજ રીતે જ્યારે હું ફટકડા ફેડતાં બીતો અને અંદ્ર-કનો અવાજ સાંભળીને બીતો, ત્યારે પણ મારા બાપા કહેતા કે, “ દીકરા, તું તો ફટકડાથી બીએ છે, પણ તને ખબર છે કે આપણને જે આ ગરાસ મળેલો છે તે મારા દાદાના બાપની બહાદૂરીથી મળેલો છે. પૈશ્વા સરકારની નોકરીમાં તે સરદાર હતા, અને મોટી મોટી લડાઈઓમાં ફતેહ મેળવી હતી; તેથીજ આપણે આ જાગીર ભોગવીએ છીએ, એ પછી મારા દાદા પણ અંગ્રેજ સરકારના લશ્કરમાં હતા અને અફઘાન—લડાઈમાં

ધાયલ થયા હતા; તેથી જીવ્યા ત્યાં સુધી પેન્શન ખાતા હતા. ચાળીશ વરસ ઉપર આપણા ગામમાં ધાડ પડી હતી, ત્યારે મારા બાપાએ બહારવટીઆઓને મારી હઠાવ્યા હતા. દીકરા, આપણા કુળમાં કોઈ નમાલો માણસ થયો નથી; માટે તારે પણ બહાદુર થવું જોઈએ.

આવી રીતે સમજવી પટાવીને તથા હસાવી રમાડીને તે મારી બીક મૂકાવતા; તેથી હવે હું કોઈથી ડરતો નથી. સમજી માબાપોએ તો આવી આવી યુક્તિઓથી પોતાનાં છોકરાંઓનાં મનમાંથી બીકણપણું મટાડવું જોઈએ, તેને બદલે તમારી મા તમને વાત વાતમાં બીવરાવ્યા કરે એ તો બહુજ ખરાબ; પણ હવે તમે સમજી થઈને શા માટે બીઓ છો ?

એ સાંભળીને હુસેનખાંએ કહ્યું:—તમારી પેઠે અને માણેકચંદની પેઠે હું પણ પ્રથમ બહુ ડરતો; પણ તમારા બાપની પેઠે મારા કાકાએ પણ મને સમજાવી સમજાવીને મારી બીક મટાડી છે. અમારા ગામને પાદર નદી હતી, ત્યાં મારા કાકા મને રોજ નહાવા તેડી જતા; પણ હું પાણી જોઈને બહુ ડરતો અને રોઈ પડતો. એ વખતે મારા કાકા મને બહુ સમજાવતા અને કહેતા કે, “જો સરખી રીતે નહાઈશ તો પૈસાની જલેથી અપાવીશ.” તો પણ હું માનતો નહિ અને રોયા કરતો; પરંતુ તે મારા રોવાની દરકાર કરતા નહિ. હું રોતો હોઉં તોપણ મને ઉપાડીને નદીમાં લઈ જતા અને કહેતા કે, “તરતાં ના આવડે તે છોકરો શું કામનો ? આપણને રાત દહાડે પાણી સાથે કામ અને પાણીથી બીવું એ કેમ પાલવે ? આપણા બાપદાદા વહાણો ચલાવવાનુંજ કામ

કરતા. મારા દાદા મોટા જંગમ્બારી વહાણના ટંડેલ (ઉપરી) હતા. તારા બાપે અનેકવાર દરિયામાં ડુબતાં માણસોને ખચાવ્યાં હતાં અને મેં પણ તરવાની સરતોમાં ધનામો મેળવેલાં છે. આમ છતાં તું પાણીથી બીચે એ કેમ ચાલે ? તું રોઈ પડે એથી કાંઈ હું તને છોડી દઈશ નહિ. તારે તરતાં શિખવું જ પડશે. ” આવી આવી રીતે તેઓ મને સમજાવતા, ખાવાનું અપાવતા અને પોતાની સાથે પાણીમાં તેડી જઈને મારી બીક મટે તેમ કરતા; તેથી હવે મને બહુ સારી રીતે તરતાં આવડે છે અને મારા દોસ્તોને પણ હું તરતાં શિખવું છું.

એ સાંભળીને ફોતેહસિંહે કહ્યું:-મારા મોટાભાઈને અસલના ઇતેહાસો વાંચવાનો બહુ શોખ છે, અને તેઓ એમાંની વાતો મારી ભાભીને સમજાવે છે; તેમાંથી કોઈ કોઈ વખત થોડું થોડું હું પણ સાંભળી લઉં છું. તેમાં એક દિવસ એમ આખું હતું કે અસલના વખતમાં એક દેશમાં એવો સખત કાયદો હતો કે, જે છોકરાંઓ શરીરમાં જોરાવર અને બહાદૂર હોય નહિ તેવાં છોકરાંઓને મારી નાખવાં; કારણ કે એવાં બીકણુ અને રોળી છોકરાંઓ પોતાનું પણ ભલું કરી શકે નહિ અને પોતાના દેશનું પણ ભલું કરી શકે નહિ. એ તો ઉલટાં બીજાં સારાં માણસોની ઉપર ભાર જેવાં થઈ પડે; મારે એવાં નકામં માણસો જીવતાં રહીને બીજાઓને હિરાન કરે તે કરતાં તેઓ મરી જાય એજ સાઈ. એટલે એ જોઈને બીજાં કોઈ એવાં નમાલાં થાય નહિ. આવી સમજને લીધે એ લોકોએ એવો કાયદો કર્યો હતો કે, પોતાના દેશમાં જેટલાં છોકરાંઓ

જન્મે તે બધાં છોકરાંએને તપાસવા માટે રાજા અને પ્રજા તરફથી એક કમીટી નીમવી. એ કમીટી જે છોકરાંએને પાસ કરે તેને બચાવવાં, અને જે છોકરાંએને નાપાસ કરે તેને મારી નાખવાં. વળી જે છોકરાંએને બચાવેલાં હોય તેઓ પણ પાછળથી બીકણ ન થાય, મોજલાં ન થાય અને માંદાં ન થાય, પણ સુખદુઃખ બમી શકે તેવાં થાય તથા પોતાના દેશના ભલા સારૂ દુસ્મનો સામે લડી શકે અને પોતાનાં માથાં આપી શકે એવાં બહાદૂર થાય; તે સારૂ તેઓને ખૂબ કસરત કરાવતા, પહાડો ઉપર ચડાવતા, ઉજ્જડ જંગલોમાં એકલા મોકલતા, ભૂખ્યા રાખતા, ટાઢ-તડકા ખવરાવતા, હથિઆર વાપરતાં શિખવતા, માખપથી જુદા ગુરના આશ્રમમાં રાખતા અને એક ઇશ્વર સિવાય બીજા કોઈથી પણ બીએ નહિ તેવાં બનાવતા. આમ કરવાથી એ લોકો બહુ સુખી હતા, સ્વતંત્ર હતા અને કોઈ પણ પરદેશી લોકો એનો દેશ જીતી શકતા નહિ. આપણે પણ જો સુખી થવું હોય અને આપણા દેહનું ભલું કરવું હોય તો એવા બહાદૂર થવું જોઈએ.

આ સાંભળીને ચંદુલાલે કહ્યું:—ઓહો ! આ તો બહુ ભારે વાત ! જો આપણા દેશમાં એવો કાયદો હોય તો તો માણેક-ચંદ જેવાના બાર વાગી જાય !

શામરાવે કહ્યું:—એમાં નવાઈ શું ? એવા બીકણોના તો એવા હાલ થવાજ જોઈએ.

હુસેનખાંએ કહ્યું:—જો હું રાજા થાઉં તો એવો કાયદો કર્યા વિના રહું નહિ.

ફતેહસિંહે કહ્યું:—એમાં રાજા થવાનું શું કામ છે ? પણ આખી દુનીયાની બીક જેના ઘરમાં પેસી ગઇ હોય, એવી માણેકચંદની મા જેવી બાઈડીઓને તો પૂછે કે એવો કાયદો તમને ગમશે ?

આમ વાત ચાલતી હતી એટલામાં બાબુ બહુ રોવા લાગ્યો; તેથી ચંદુલાલે પૂછ્યું કે આ ગડબડ શું ? શા માટે તે રૂએ છે ?

ત્યારે બાબુના મોટા ભાઈએ કહ્યું:—મારી માશીના દીકરા હરિલાલે હેત કરીને તેને બોલાવ્યો અને કહ્યું કે બાબુ કેમ છે ? ચાલ તને દાડમ ખાવા આપું; એમ કહીને તેણે બાબુનો હાથ પકડ્યો, તેથી તે રોઇ પડ્યો.

ફતેહસિંહે કહ્યું:—કોઇ હેત કરીને બોલાવે એ તો ખુશીની વાત. એમાં રોવા જેવું શું છે ?

બાબુના મોટા ભાઈએ કહ્યું:—અરે, એ તો એવો મુરદાલ છે કે બસ વાત વાતમાં રોઇ પડે છે !

એ સાંભળીને ચંદુલાલે કહ્યું:—એ તો ઘણું જ ખરાબ. નાલાયક છોકરાં હોય તેજ રૂએ, સારાં છોકરાં કાંઈ રૂએ નહિ.

હાથાભાઈએ કહ્યું:—આ ચોપડીમાં રોતીસુરત છોકરી વિષે પાઠ છે એ તમે વાંચ્યો છે ?

ફતેહસિંહે કહ્યું:— ના; એ પાઠ તો જરૂર અમને સંભળાવો. પછી હાથાભાઈ એ પાઠ વાંચવા લાગ્યા.

પાઠ ૧૦ મો—રોતીસુરત છોકરી.

વહાલી નામે છ વરસની એક છોકરી હતી. તે વાત વાતમાં રોયા કરતી. કોઈ છોકરાંઓ તેને રમવા તેડી જવા સારૂ તેનો હાથ પકડે તો પણ રોઈ પડે. તેનાં સગાંવહાલાં કહે કે વહાલી, લે આ ખાવાનું આપું; તો પણ તે રોઈ પડતી. કોઈ અજાણ્યું માણસ તેની સામું જુએ તો પણ તે રોઈ પડતી. પોતાની મા પાસે ખાવાનું માગતાં માગતાં પણ તે રોતી. કોઈ સગાં વહાલાંને ઘેર કાંઈ કામે જવું પડે તો પણ તે રોતી. લૂગડાં પહેરતી વખત નહાવું પડે ત્યારે, માથું ઓળતી વખત, નિશાળે જતી વખત પણ તે રોતી. આમ હોવાથી ફળીઆનાં છોકરાંઓ તેને રોતીસુરત છોકરી, રોતી સુરત છોકરી, એમ કહીને ચીડવતાં હતાં. શેરડી, ખોર, જમરૂખ, ચણા, વગેરે ખાવાનું કોઈ તેને આપતું નહિ; અને તેની પાસે જે ખાવાનું હોય તે પણ તે રોયાં કરે એટલી વારમાં ખીજું કોઈ ખાઈ જતું, ફેંકી દેવાતું, ઢોળાઈ જતું. કે ખોવાઈ જતું. આથી તેનું મોંદું ઉદાસ જેવું થઈ જતું, તેના માથાના વાળ ખીંખર-વીંખર થઈ જતા, તેનાં લૂગડાં મેલાં થઈ જતાં, તેના ગાલ ઉપર સુકાઈ ગયેલાં આંસુના રેલા દેખાતા, વારે વારે રોવાથી તેના નાકમાંથી લીંટ ચાલ્યું જતું અને મોંઢામાંથી લાળ પડતી હતી. વળી ખદુ રૂએ ત્યારે શ્વાસ ભરાઈ આવે તેથી ગભરાઈ જાય અને ખેં ખેં કરે; તેથી કોઈને ગમે નહિ એવી અળખામણી અને ભૂતડી જેવી

તે લાગતી હતી. આ બધી ખરાબી તે બહુ રોયા કરે તેને લીધેજ થતી હતી.

એજ રોતીસુરત છોકરીની બીજી મોટી બહેનનું નામ આનંદી હતું. તે આઠ વરસની હતી અને વહાલી કરતાં જરા શ્યામળી હતી; તોપણ તે વહાલી કરતાં વધારે શોભતી; કારણ કે આનંદી તે ખરેખર આનંદીજ હતી. રમતમાં કોઈ વખતે વાગી જાય, કોઈ મૂર્ખ માણસ કદિ તેને ચીડવે, કોઈ બહેનપણી રમુજમાં તેને ટપલો મારી લે, તેની વાળ ઓળવાની કાંસકી છુપાવી દે કે તેની પેનસીલની અણી લાગી નાખે, તો પણ તે રોતી નહિ. વખતે બે ચાર દિવસ પોતાની માથી જુદું પડવું પડે અને ઘરમાં બીજાઓની સાથે રહેવું પડે તો પણ તે રોતી નહિ. તે પોતાની ખુશીથી શરીર ચોળી નહાતી હતી; હંમેશાં પોતાને હાથે પોતાનું માથું હોળતી; કોઈ તેને હેત કરીને બોલાવે ત્યારે રાજી થતી; કોઈ કાંઈ પુછે તો તેના બહુ સારા જવાબો આવતી અને ક્યાંય જવું આવવું પડે તો તે ખુશી થતી. વળી તે ખુશીથી નિશાળે જતી, અને ધ્યાન આપીને પાઠ વાંચતી, તેથી પોતાના વર્ગમાં તે પહેલે નંબરે આવતી હતી.

આનંદી સ્વભાવ રાખવાના ફાયદા.

આનંદીનો આવો આનંદી સ્વભાવ હોવાથી સૌ ઠેકાણેથી તેને આનંદ મળતો. ઘરમાં પણ તે આનંદથી રહી શકતી. નિશાળમાં પણ તેનો નંબર પહેલો હતો, એટલે ત્યાં પણ તે મહેતાજીની માનીતી અને બીજી છોકરીઓની ઉપરી જેવી હતી. પાઠોશીઓનાં ઘરમાં પણ તેનો દાખલો દેવાતો, અને પાઠોશણો

પોતાની છોકરીઓને કહેતી કે, આનંદી જેવી થાઓ. સગાં-વહાલાંમાં જ્યાં જાય ત્યાં પણ ખર્ચે ઠેકાણે તેનાં વખાણુ થતાં ને તેને માન મળતું. આ બધું શાથી ? આનંદી સ્વભાવ રાખવાથી. માટે આપણે પણ આનંદી સ્વભાવ રાખવો જોઈએ.

આનંદીને જ્યારે સૌ ઠેકાણેથી ઉપર પ્રમાણે આનંદ મળતો હતો ત્યારે રોતીસુરત વહાલીની સૌ લોકો મસ્કરી કરતા અને તેનો તિરસ્કાર કરતા; એટલુંજ નહિ પણ વહાલીની મા પણ તેના રોવાથી કંટાળી જઈને કહેતી કે, આ રાંડ મરી જાય તો સાફ. અને એ બધું શા માટે ? વહાલીના રોતી-સુરતપણુને લીધેજ.

ઓ મારાં વહાલાં છોકરાંઓ ! બાલો. હવે તમેને શું ગમે છે ? આનંદી જેવાં હસમુખાં થવું ગમે છે કે વહાલી જેવાં રોતીસુરત થવું ગમે છે ? જો રોતીસુરત થવું ન ગમતું હોય તો ખાસ કારણુ વિના કદિ રોશો મા, અને હંમેશાં આનંદમાં રહેવાય તેમ કરજો.

પાઠ ૧૧ મો—સ્વદેશ પ્રેમ—ભાગ ૧ લો.

‘ એ પછી બીજે દિવસે રજા પડી ત્યારે ઘણા છોકરાઓ ડાહ્યાભાઈને ઘેર ગયા.

ડાહ્યાભાઈ પાઠ વાંચવા લાગ્યા.

માસ્તરે કહ્યું:—શંકરપ્રસાદ, “સ્વદેશ” એટલે શું ?

શંકરપ્રસાદે કહ્યું:—સાહેબ, સ્વદેશ એટલે પોતાનો દેશ.

માસ્તરે કહ્યું:—ઘણા દેશોમાંથી પોતાનો દેશ કયો ?

શંકરપ્રસાદે કહ્યું:—જે દેશમાં આપણો જન્મ થયો હોય અને જે દેશમાં અસલથી આપણા બાપદાદાઓ રહેતા હોય તે પોતાનો દેશ કહેવાય છે.

માસ્તરે કહ્યું:—આપણા દેશ માટે આપણે શું કરવું જોઈએ ?

શંકરપ્રસાદે કહ્યું:—આપણે પ્રેમ રાખવો જોઈએ.

એ પછી બીજા છોકરા સામે જોઈને માસ્તરે કહ્યું:—હીરાલાલ, શા માટે આપણે દેશ ઉપર પ્રેમ રાખવો જોઈએ ?

હીરાલાલે કહ્યું:—આપણા દેશમાં આપણો જન્મ થયો છે, માટે આપણે આપણા દેશ ઉપર પ્રેમ રાખવો જોઈએ.

માસ્તરે કહ્યું:—એ વિના બીજું કંઈ કારણ તમે જાણો છો ?

એ સાંભળીને હીરાલાલ વિચારમાં પડ્યો, એટલે માસ્તરે ત્રીજા નંબરના છોકરા સામે જોયું; તેથી તેણે કહ્યું:—

આપણા દેશમાંથી આપણને ખાવા-પીવાનું મળે છે; લુગડાં-લત્તાં મળે છે, અને આપણા દેશનાં હવા-પાણીથી આપણે જીવીએ છીએ; માટે આપણે આપણા દેશ ઉપર પ્રેમ રાખવો જોઈએ.

એ પછી ચોથા નંબરના છોકરાએ કહ્યું:—આપણા મરી ગએલા બાપદાદાઓનાં લલાં કામોની યાદગીરીઓનાં ઠેકાણાં આપણા દેશમાં છે; અને આપણે પણ મરી જઈશું ત્યારે આપણા દેહને છેવટની જગ્યા આપણા દેશમાંજ મળશે; એટલુંજ નહિ પણ આપણાં સગાં-વહાલાં તથા આપણાં છોકરાંઓ અને તેમની પ્રજાનું સુખ પણ આપણા દેશની આબાદીમાંજ

રહેલું છે; માટે આપણે આપણા દેશ ઉપર પ્રેમ રાખવો જોઈએ.

એ સાંભળીને ખુશી થઈને માસ્તરે કહ્યું:—શાબાશ ! લલ્લુ-ભાઈ, આ બધી વાતો તમે ક્યાંથી શિખ્યા ? તમે જે ચોપડીઓ ભણો છો તેમાં તો એ બધી વાતો ખુલ્લેખુલ્લી નથી.

લલ્લુભાઈએ કહ્યું:—મારા કાકા વખતોવખત દેશને લગતી સભાઓમાં જાય છે. તેથી બધું જાણે છે અને તેમની સાથે હું ફરવા જઈ ત્યારે તેઓ મને આવી વાતો સમજાવે છે.

માસ્તરે કહ્યું:—વાહ વાહ ! બહુ ખુશીની વાત. ન્યારે એવી રીતે ઘરમાંથી કેળવણી શરૂ થશે, ત્યારેજ આપણા દેશનું ભલું થશે. એકલી નિશાળની ચોપડીઓથી કાંઈ નહિ વળે.

આપણા બાપદાદાઓનો સ્વદેશ પ્રેમ.

માસ્તરે કહ્યું:—આપણા દેશ ઉપર પ્રેમ રાખવાનાં એ સિવાય બીજાં કાંઈ કારણો તમે જાણો છો ?

શંકરપ્રસાદે કહ્યું:—ના સાહેબ. એથી વધારે અમે કાંઈ જાણતા નથી.

માસ્તરે કહ્યું:—આપણા દેશમાં મોટ મોટા ઋષિઓ થઈ ગયા છે; તથા માત્ર લોકોનાજ ભલા માટે રાજ્ય કરનારા મોટા મોટા સત્યવાદી રાજા થઈ ગયા છે. આવા મહાન અને ધાર્મિક પુરૂષોના પ્રતાપથીજ આપણને અત્યારે પણ આપણા જીવ કરતાં પણ આપણો ધર્મ વધારે વહાલો લાગે છે; અને છેક નાના હોઈએ ત્યારથીજ આપણને મોટા મોટા ઋષિ મુનિઓના અને ભક્તોના ઉપદેશ કાને પડવા માંડે છે. આથી બીજા દેશના કેટલાક સ્વાર્થી લોકોના જેવા આપણે સ્વાર્થી બની જતા નથી. આવા પવિત્ર દેશમાં જન્મ થવાથી આવા આવા ઘણાક મોટા

કાયદા હોવાથી આપણા પવિત્ર દેશ માટે આપણા બાપ-દાદાઓને બહુ માન હતું; અને તેઓ એવી પ્રાર્થના કરતા કે, “હે પ્રભુ ! અમને આ સરતખંડમાંજ દર વખતે જન્મ આપજો.” જ્યારે તેઓને પોતાના દેશ ઉપર એટલો બધો પ્રેમ હતો અને જ્યારે તેઓ પોતાના દેશ સાડ પોતાનો સ્વાર્થ અને પોતાનાં સુખ છોડી દઇને જરૂર પડે તો દેશને અર્થે પોતાનાં માથાં પણ આપતા હતા; ત્યારેજ આપણો દેશ આખી પૃથ્વીમાં સૌથી વધારે આબાદ અને સુખી હતો; અને ત્યારેજ આપણા લોકોનાં રાજ્ય હતાં તથા આખા જગતમાં આપણા લોકોની કીર્તિ હતી. માટે આપણે પણ સૌ કોઇએ આપણા ઋષિ-મુનિઓની પેઠે આપણા દેશ ઉપર પ્રેમ રાખવો જોઇએ.

અસલના વખતમાં આપણા બાપદાદાઓના મનમાં પોતાના દેશને માટે એટલી બધી લાગણી હતી કે એનો આજે આપણને ખ્યાલ પણ આવી શકે નહિ. મહારાણા પ્રતાપસિંહ, ગુરુ ગોવિંદસિંહ અને મહારાજા શિવાજીએ સ્વદેશપ્રેમને માટે એટલા બધા મોટા લોગો આપેલા છે, અને એટલાં બધાં જોખમો ખેડેલાં છે કે એ વાતો જ્યારે વાંચીએ કે સાંભળીએ ત્યારે આપણાં કંવાંડાં ઉભાં થઇ જાય છે. પણ એ બધું તમે હમણાં બરોબર રીતે સમજી શકો નહિ. જ્યારે મોટા થશો ત્યારે સારાં સારાં પુસ્તકોમાં એ બધા ઇતિહાસો વાંચશો. હાલમાં તો માત્ર એટલુંજ યાદ રાખજો કે આપણા બાપદાદાઓ આપણા દેશ ઉપર બહુજ પ્રેમ રાખતા હતા, તેથીજ આપણો

દેશ આખા હોતો અને આખાદીને લીધેજ લોકો સુખી હતા. એટલુંજ નહિ પણ હાલમાં પણ જે લોકો પોતાના દેશ ઉપર પ્રેમ રાખે છે તેજ લોકો સુખી છે; અને તેજ દેશો આખી દુનિયામાં સૌથી વધારે હુંશીયાર છે; માટે આપણે પણ આપણા દેશ ઉપર બહુજ પ્રેમ રાખવો જોઈએ, અને આપણા સ્વાર્થનો તથા તન, મન, ધનનો જોગ આપીને દેશનું ભલું થાય તેમ કરવું જોઈએ.

આજે વખત થઈ ગયો છે, માટે આ બાબતના વધારે ખુલાસા હું તમને સોમવારે સમજાવીશ; એમ કહીને માસ્તરે વિદ્યાર્થીઓને રજા આપી.

પાઠ ૧૨ મો—સ્વદેશપ્રેમ-ભાગ ૨ જો.

સ્વદેશ ઉપર પ્રેમ રાખવા માટે શું કરવું જોઈએ ?

ઉપલો પાઠ સાંભળીને ડાહ્યાભાઈની દાદીએ કહ્યું:—આ તો બહુ સારી વાત. પોતાના દેશ ઉપર હેત રાખવું જોઈએ એમાં કોઈથી ના પાડી શકાય નહિ; પણ આપણા દેશ ઉપર પ્રેમ રાખવા આપણે શું કરવું ? એ તો કાંઈ હું સમજી નહિ. એ સાંભળીને ડાહ્યાભાઈએ કહ્યું:—માણ, એ પણ આમાં બતાવેલું છે. હવે પછીના પાઠમાં એજ વાત આવશે; તમારી મરજી હોય તો વાંચું.

માણએ કહ્યું:—તારી બાને, મટુભાઈને, ગંગાબાઈને, નવી વહુને, બધાંને બોલાવીએ પછી વાંચ. આવી ભલી વાતો તો એ બધાંય સાંભળે તો સારું.

એ પછી દાદીના બોલાવવાથી ઘરમાંથી તથા આડોશ-પાડોશમાંથી સૌ આવી પહોંચ્યાં. તેઓની આગળ ડાહ્યાભાઈ એ પાઠ વાંચવાં લાગ્યા.

પોતાના દેશનાં માણસોને દુઃખી જોઈને પોતાના અંતઃકરણથી દુઃખી થવું, અને તેમનું દુઃખ મટાડવાને બનતા ઉપાય કરવા; તેનું નામ સ્વદેશપ્રેમ છે.

દેશની આબાદીનો અને લોકોના સુખનો આધાર વિદ્યા હોવાથી પોતાના દેશમાં જેમ અને તેમ વિદ્યા વધારવી, અને કોઈ પણ માણસ વિદ્યા વિનાનું રહે નહિ એવા ઉપાયો કરવા તેનું નામ સ્વદેશપ્રેમ છે.

પોતાના દેશમાં સદ્ગુણ અને સુખ વધે અને કોઈ પણ લિખારી રહે નહિ, એવાં ભલાં કામો કરવામાંજ જીંદગી ગાળવી, તેનું નામ સ્વદેશપ્રેમ છે.

રાજ્યના અમલદારો તરફથી કે કોઈ પણ કાયદાથી, આપણા લોકોને નુકશાન થાય નહિ એવા રૂડા ફેરફાર કરાવવા; તેનું નામ સ્વદેશપ્રેમ છે.

આપણા સર્વ કરતાં ઉત્તમ ધર્મમાં પાછળથી જે ગોટાળા અને વહેમો ઘુસી ગયા હોય તેને કાઢી નાખી, આપણા સાચો પવિત્ર ધર્મ સૌ કોઈ તેના ખરા રૂપમાં સમજે તેવા ઉપાયો કરવા; તેનું નામ સ્વદેશપ્રેમ છે.

આપણા દેશમાં હુન્નર-કળા વધે, ધંધા-રોજગાર વધે, નવી નવી જાતની શોધો થાય, નવી નવી ખાણો નીકળે અને આપણને જોઈતી ચીજો માટે આપણે પરદેશને આધારે રહેવું

પડે નહિ, પણ બધી ચીજો આપણા દેશમાં જ બની શકે એવા ઉપાયો કરવા; તેનું નામ સ્વદેશપ્રેમ છે.

આપણા દેશની સ્ત્રીઓમાં જ્ઞાન વધે; તેઓ વહેમોની જાળમાંથી છુટે; તેઓ પુરૂષોને મદદ કરી શકે; તેઓને બિમારોની સારી સારવાર કરતાં આવડે; તેઓને સ્વચ્છ રસોઈ બનાવતાં આવડે; તેઓમાં સદ્ગુણ અને હુંશીયારી વધે; તેઓમાં પોતાના કુટુંબ ઉપરનું હેતુ વધે; તેઓને સારામાં સારી રીતે પોતાનાં છોકરાંઓ કેળવતાં આવડે અને આપણા ઉંચી જાતના આચાર-વિચારમાં તથા આપણા દેશને મદદ કરવાનાં ભલાં કામમાં તેઓ ભાગ લઈ શકે તેમ કરવું; તેનું નામ સ્વદેશપ્રેમ છે.

આપણા દેશમાં કોઈ પણ માણસ આજસુ રહે નહિ; કોઈ પણ માણસ ધંધા-રોજગાર વિનાનો રહે નહિ; કોઈ પણ માણસ બૂખ્યો મરી જાય નહિ; કોઈ પણ માણસની ઇશ્વરે આપેલી મોટી શક્તિઓ દબાઈ જાય નહિ; અને આગળ વધવામાં કોઈ પણ જાતની વ્યાજબી મદદ જોઈતી હોય તો તે મળી શકે; અને ધર્મની બાબતમાં, પ્રજાના હક્કની બાબતમાં, નીતિની બાબતમાં તથા ઘરસંસારની બાબતમાં માણસો પોતાની સ્વતંત્રતા જાળવી શકે તથા રાજકારભારમાં પોતાનો મત આપી શકે એવા ઉપાયો કરવા; તેનું નામ સ્વદેશપ્રેમ છે.

આપણા દેશનાં હવા-પાણી બહુ સારાં છે અને આપણા દેશનો મોટો આધાર ખેતીવાડી ઉપર છે; માટે આપણા દેશના ખેડુતોની સ્થિતિ સુધરે; આપણા દેશમાં નવી નવી

જાતનાં કુળ-કુલો ઉત્પન્ન કરી શકાય; આપણા દેશમાં ખૂબ અનાજ ઉત્પન્ન કરી શકાય અને ડોઢ વરસ વરસાદ ન પડે તોપણ લોકોને મોંઘવારીનાં તથા દુકાળનાં દુઃખ ભોગવવાં પડે નહિ એવા ઉપાયો કરવા; તેનું નામ સ્વદેશપ્રેમ છે.

આપણા દેશની જમીનમાં અને પહાડોમાં ધન્યદે ઘણી જાતનો અખૂટ ખજાનો ભરી મૂકેલો છે. જેમકે સોનું, રૂપું, લોહું, કાલસા, કેરોસીન, પત્થર, જૂદી જૂદી જાતની માટી અને હીરા, માથેક વગેરે સેંકડો જાતની ખાણો ભરી મૂકેલી છે. ગંગા, યમુના, સિંધુ, નર્મદા વગેરે મોટી મોટી નદીઓમાં જેટલું જોઈએ એટલું પાણી ભરી મૂકેલું છે. એ બધાંનો ઉપયોગ કરીને ખેતીવાડી વધારવાના, ગરીબોને શાળા આપવાના અને દેશની દોલત તથા સર્વ પ્રકારની શક્તિ વધારવાના ઉપાયો કરવા; તેનું નામ સ્વદેશપ્રેમ છે.

દુકામાં એજ કે આપણા દેશના દરેક માણસોએ હસ્તેશાં એવોજ વિચાર કરવો જોઈએ કે, હું મારા દેશનું અને મારાં ભાઈ-બહેનોનું કેવી રીતે ભલું કરી શકું? માત્ર આમ વિચાર કરીનેજ અટકવું નહિ, પણ જેનાથી જે કામ કરી શકાય કે જે મદદ કરી શકાય, તે કાર્ય વિના રહેવું નહિ. જેમકે દેશના ભલા માટે ધનવાળાઓએ પોતાનાં ધનની મદદ આપવી; વિદ્વાનોએ પોતાની બુદ્ધિની મદદ આપવી; કારીગરોએ પોતાની કારીગરીની મદદ આપવી; ગરીબોએ પોતાની જાતમહેનતની મદદ આપવી; સ્ત્રીઓએ પોતાની ભલી લાગણીઓની મદદ આપવી અને બાળકોએ પણ જાત જાતના સ્વદેશપ્રેમના વિચારો જલદી શિખી લેવા; એનું નામ સ્વદેશપ્રેમ છે.

આવી રીતે આપણે આપણા દેશને આબાદ કરવા માટે જોનાથી જે બની શકે તે ભણું કામ કરીએ, તો થોડાંજ વરસોમાં દેશ આબાદ થઈ જાય અને આપણે સૌ બહુ સુખી થઈ શકીએ. આપણા દેશનું ભણું કરવા માટે પોતાના સ્વર્થનો ભોગ આપીને જે લોકો જીવનની લાગણીથી દેશસેવા કરતા હોય તેઓને માન આપવું; તેઓની ઉપર પ્રેમ રાખવો અને તેઓને આપણાથી બની શકે તે મદદ કરવી; તેનું નામ સ્વદેશપ્રેમ છે. જો કદિ કંઈ પણ મદદ કરવાનું ન બની શકે તેમ હોય તો તેઓના વિચાર સાંભળવા, સમજવા અને તેમને ટેકો આપવો; એનું નામ પણ સ્વદેશપ્રેમ છે.

ઓ મારાં વહાલાં બાળકો ! હજી તમે બાળક છો, માટે હમણાં તમારાથી આમાંનું કંઈ ન બની શકે તો ફિક્કર કરશો નહિ. આ સર્વ વાતો સમજવાની અને યાદ રાખવાની મહેનત કરશો તો જ્યારે મોટા થશો ત્યારે એથી તમને બહુજ ફાયદો થશે. માટે જરૂર આ બાબત વારે વારે વાંચજો, યાદ રાખજો અને તમારા બીજા ભાઈબંધો પાસે તે વંચાવજો.

આ પાઠ સાંભળીને ડાહ્યાભાઈની દાદીએ કહ્યું:—ઓહો ! આ તો બહુજ મજેનો પાઠ. આવી વાતો તો સૌએ જાણવી જોઈએ. હું તો જાણું છોકરાંઓની ચોપડીઓમાં ઉંદરની, ખિલાડીનાં બચ્ચાંની, વાંદરાંની, કૂતરાંની કે ચકલા ચકલીનીજ વાતો હશે; પણ આ તો બહુજ સારી વાતો ! દીકરા, આવું આવું તો મને રોજ સાંભળાવજો હો. કમળા બહેન, આ છોકરાઓએ આપણને આવી ડહાપણની વાતો સાંભળાવી માટે તેઓનું

મોઢું ગળ્યું કરાવે. ગોળના માટલામાંથી થોડો થોડો ગોળ આ સૌ છોકરાંને આપે. કેમ મોતીલાલ માસ્તર !

ત્યારે ડાહ્યાભાઈને ઘેર શિખવવા આવનાર મોતીલાલ માસ્તરે કહ્યું:-હાજી બરોબર છે. તમે કેઈ દિવસ છોકરાં-ઓના પાઠો સાંભળવાની દરકાર રાખતાં નથી, તેને બદલે એ પાઠ તમે સાંભળ્યા એ ખુશીની વાત; એ પાઠ તમને ગમ્યા એ વધારે ખુશીની વાત; છોકરાં ઉપર તમને હેત આપ્યું અને એમનાં મીઠાં મોઢાં કરાવી તેઓને ઉત્તેજન આપ્યું એ વળી એ કરતાં પણ વધારે ખુશીની વાત; સ્વદેશપ્રેમની વાતો સાંભળવા માટે વડુ-દીકરીઓને તથા આડોશી-પાડોશીઓને તમે બોલાવ્યાં એ વળી એ કરતાં પણ વધારે ખુશીની વાત; અને આજની પેઠે રોજ રોજ છોકરાંઓના પાઠો સાંભળવાની તમે ઇચ્છા બતાવી એ વળી એ કરતાં પણ વધારે ખુશીની વાત છે. કારણ કે એ બધી બાબતો સ્વદેશપ્રેમનીજ છે.

મોતીલાલ માસ્તરની આ વાત સાંભળીને ત્યાં બેઠેલી સૌ બાઈઓને બહુ આનંદ થયે; અને જ્યારે બને ત્યારે આવી બાબતોમાં ઉત્તેજન આપવાનું તેઓને મન થયું. એ પછી મીઠું મોઢું કરીને છોકરાઓ ત્યાંથી રમવા ચાલ્યા ગયા.

પાઠ ૧૩ મો-સ્વદેશી વસ્તુઓ-ભાગ ૧ લો.

એ પછી બીજે દિવસે સાંજે ડાહ્યાભાઈની દાદીને ત્યાં કાલના કરતાં વધારે સ્ત્રીઓ ભેગી થઈ હતી; અને હવેના છોકરાઓ કેવું સાફ શિખે છે તેની વાતો કરતી હતી. એટલામાં

ડાહ્યાભાઈની સાથે છોકરાઓનું ટોળું પણ આવી પહોંચ્યું. તેમની સાથે મોતીલાલ માસ્તર પણ આજે રોજના કરતાં વહેલા આવ્યા હતા.

એ પછી જરા શાંત થઈને ડાહ્યાભાઈ પાઠ નીચે પ્રમાણે વાંચવા લાગ્યા.

પોતાના હાથમાંથી પેન ઉઠી કરીને શંકરે કહ્યું:- હરિભાઈ, આ સ્વદેશી પેન જોઈ કે ?

હરિભાઈએ ખુશી થઈને ઝડપથી શંકરના હાથમાંથી પેન લઈ લીધી, અને બોલી ઉઠ્યો કે ચોહો ! ઘણી મજેની ! આ સ્વદેશી પેન ક્યાંથી લીધી ?

શંકરે કહ્યું:-મારા બાપાએ મને આપાવી.

હરિભાઈએ કહ્યું:-હું પણ હવે સ્વદેશી પેન લઈશ.

પટેલે કહ્યું:-હું પણ સ્વદેશી પેન લઈશ.

રમણભાઈએ કહ્યું:-મારે માટે પણ મારા બાપુએ સ્વદેશી કપડાંનો ડગલો શીવડાવ્યો છે.

એ સાંભળીને ત્રવાડીએ કહ્યું:-તમે બધા સ્વદેશી, સ્વદેશી કરી રહ્યા છો; પરંતુ સ્વદેશી વસ્તુમાં શું આવી પડયું છે અને પરદેશી વસ્તુમાં શું ખરાબી છે ?

મોદીએ કહ્યું:-પરમ દહાડે સ્વદેશીની સલામાં તું હતો કે નહિ ?

ત્રવાડીએ કહ્યું:-અમારા જન્મના માસીસામાં મારા દાદા સાથે જમવા જવું પડયું, એટલે હું આવી શક્યો નહતો.

મોદીએ કહ્યું:-ઓય મુરખો, લાડુને સારૂં દેશના કલ્યાણની

સભામાં ન ગયો ! એવાં ભાષણો કાંઈ રોજ રોજ સાંભળવા મળે છે કે ? વિલાયત અને અમેરિકામાં તો મોટી મોટી શ્રી આપીને પણ લોકો સારાં સારાં ભાષણો સાંભળવા નય છે, અને અહિં સુક્ત પણ ન જવું ? ખારમાં અને માસીસા ખાવામાં તે તું ક્યાં સુધી પડ્યો રહીશ ? હવે છઠ્ઠી ચોપડી ભણે છે એનું ક્ષણ શું ? એનો જરા વિચાર તો કર.

ત્રવાડીએ કહ્યું:—શું કરે ભાઈ સાહેબ, દાદા પાસે કાંઈ મારું ચાલે ? મેં સાંભળ્યું હતું કે ભાષણ કરવાવાળા પડિતજી બહુ હુશિયાર છે; તેથી મેં તેમને કહ્યું કે આજે સભામાં જવું છે માટે જમવા નહિ આવું; પણ એ તો ઉલટા મારી મસ્કરી કરવા લાગ્યા અને કહેવા લગ્યા કે “વાતો સાંભળવામાં શું વળે ? જમવા આવીશ તો પેટમાં પાશોર ઘી જશે.” જ્યાં આવી જાતની ગણત્રી થતી હોય ત્યાં મારો શું વાંક ?

એ સાંભળીને પટેલે કહ્યું:—આપણા લોકોના એવાજ કાલ છે. એ દિવસે હું પણ એ સભામાં જઈ શક્યો નહિતો; માટે હવે એ ભાષણની વાત તો કરો.

શંકરે કહ્યું:—પડિતજીનું ભાષણ બહુ બાણવા ભેગ હતું. તેમાં તેઓએ એમ કહ્યું હતું કે;—

“ જો સ્વદેશી વસ્તુઓ વાપરીએ તો દેશનું ધન દેશમાં રહે, તેથી આપણો દેશ આબાદ થાય; પણ તેને બદલે જો આપણે પરદેશી વસ્તુઓ વાપરીએ તો આપણા દેશનું ધન પરદેશમાં ચાલ્યું જાય; આપણે જરીબ થઈ જઈએ અને આપણા બીજા ઘણા ભાઈબંધોને ધંધા-રોજગાર વિના રખડવું

પડે. માટે આપણે આપણા દેશનીજ વસ્તુઓ વાપરવી જોઈએ. ”

પડિતજીએ કહ્યું કે “ દરેક માણસ એક વરસમાં ફક્ત દશ દશ રૂપિયાનીજ પરદેશી વસ્તુઓ લેતા હશે, તો પણ આપણા દેશમાંથી અમને રૂપિયા પરદેશમાં જતા રહે છે. એ પ્રમાણે વરસો વરસ આપણા દેશમાંથી એટલું બધું ધન ચાલ્યું જાય છે ત્યાં પછી આપણે ગરીબ થઈ ગયા તેમાં શું નવાઈ ? જો આપણા દેશનીજ વસ્તુઓ આપણે વાપરીએ તો એ બધું ધન આપણા દેશમાંજ રહે; અને એથી આપણા લોકો કેવા સુખી થાય તથા આપણો દેશ કેટલો બધો આબાદ થાય ? ”

દેશનું ધન પરદેશમાં જતું રહેવાથી આપણે ગરીબ થઈ જઈએ છીએ; અને બીજા લોકોની આગળ આપણે નીચા પડવું પડે છે, તથા એ લોકો પોતાના સ્વાર્થ સારૂ જેમ આપણને કચરે તેમ કચરાવું પડે છે. માટે આપણે તો આપણા દેશનીજ ચીજો વાપરવી જોઈએ. ”

“ વળી પરદેશી ચીજો વાપરવાથી આપણો ધર્મ ડૂબે છે. કારણ કે જે ચીજો આપણે ખાતા નથી; જે વસ્તુને આપણે અડતા નથી અને જે વસ્તુ વાપરવામાં આપણે પાપ સમજીએ છીએ; તેવી ચીજો પણ પરદેશની વસ્તુઓમાં હોય છે. કેમકે પરદેશના લોકોને અને આપણો ધર્મ જૂદો; એટલે આપણને જે વસ્તુઓની છીટ છે તે વસ્તુઓની કાંઈ એ લોકોને છીટ હોતી નથી; માટે આપણા ધર્મને ખાતર પણ આપણે પરદેશી વસ્તુઓ નહિ વાપરવાનો ઠરાવ કરવો જોઈએ. ”

“ વળી આપણા દેશ ગરમ અને યૂરોપનો મુલક ઠંડો; આપણું ખાવું-પીવું જૂદી જાતનું અને પરદેશીઓનું ખાવું-પીવું જૂદી જાતનું; માટે કુદરતી રીતેજ આપણા દેશની દવાઓ તથા આપણા દેશની ખાવાપીવાની વસ્તુઓથી જેવો આપણને ફાયદો થાય તેવો પરદેશની દવાથી અને ખાવા-પીવાની વસ્તુઓથી આપણને ફાયદો થાય નહિ. માટે કપડાં ઉપરાંત પરદેશથી આવેલી ખાવા-પીવાની વસ્તુઓ તથા દવાઓ પણ આપણે ન વાપરવી જોઈએ.”

“ વળી દેશી વસ્તુઓ ટકાઉ હોય છે અને પરદેશી વસ્તુઓ તકલાદી હોય છે. દેશી વસ્તુઓ સસ્તી હોય છે, અને પરદેશી વસ્તુઓ મોંઘી હોય છે. દેશી વસ્તુઓ કદિ ખગડે તો તે સુધારવાનાં આપણી પાસે સાધનો હોય છે; અને પરદેશી વસ્તુઓ ખગડે તો એ સુધારવાનું સાધન ઘડીકમાં મળે નહિ. દેશી વસ્તુઓમાં કાંઈ દગો-ફટકો હોય તો એ વાતની આપણને તુરંતજ ખબર પડે છે; પણ પરદેશી વસ્તુઓની ખનાવટ એવી છે કે એમાં જે દગા-ફટકા હોય તેની આપણને ઘડીકમાં ખબર પડતી નથી. દેશી વસ્તુઓ આપણા રીતિરિવાજોને અને આપણા શરીરને માફક આવે એવી હોય છે, અને પરદેશી વસ્તુઓ આપણા રીત રિવાજોને તથા આપણા શરીરને જોઈએ તેવી માફક આવી શકતી નથી. દેશી વસ્તુઓમાં કાંઈ ફેરફાર હોય તો એ વસ્તુઓ પાછી ખદલી શકાય છે; પણ વિલાયતી વસ્તુ લીધી હોય અને એ વસ્તુ ખરાબ નીકળે તો કેાને ઠપકો આપશો ? કદિ એ વસ્તુ સારી નીવડે

તો પણ એટલા પૈસા તો આપણા દેશમાંથી પરદેશમાં ગયા તે કાંઈ પાછા તમારી પાસે આવશે ? ”

“ હવે બીજો દાખલો સાંભળો: તમે આપણા દેશના મોઝી પાસે જોડા શીવડાવ્યા હોય અને એ જોડા જો સારા ન નીકળે તો તમે તેને ઠપકો આપી શકો. તેમજ તમારી શરમમાં તેને દબાવું પડે; પણ તમે મોંઘી કિંમતનાં પરદેશી બૂટ લીધાં હોય અને તે મહિના પંદર દિવસમાં ફાટી જાય તો કોને ઠપકો આપવા જશે ? માટે આપણે સ્વદેશી વસ્તુઓજ વાપરવી જોઈએ. ”

પાઠ ૧૪ મો-સ્વદેશી વસ્તુઓ-ભાગ ૨ જો.

આગલા પાઠમાં કહેલી વાતો સાંભળીને મનમોહનદાસે કહ્યું કે પંડિતજીની એ વાત સાચી; પણ જે વસ્તુઓ આપણા દેશમાં ન બનતી હોય તેનું શું કરવું ? જેમકે, આ ગરમીના દહાડામાં મારા બાપાને મલમલનાં પહેરણુ જોઈએ છીએ, પણ એવું જીણું સુતર આપણા દેશમાં થતું નથી; એટલે બારિક કુમાસની પરદેશી મલમલ અમારે વાપરવી પડે છે. હમણાં અમારા ઘરમાં રંગ લગાડવાનું કામ ચાલે છે, પણ સ્વદેશી વારનીશ અને રંગ મળતા નથી; તેથી પરદેશી વારનીશ અને પરદેશી રંગ વાપરવા પડે છે. એને માટે પંડિતજી શું બુલાસો કરે છે ?

બાબુએ કહ્યું:—એને માટે પંડિતજીએ પોતાના ભાષણમાં એમ કહ્યું હતું કે;—

“ જે વસ્તુઓ ધ્વિરે આપણા દેશમાં ઉત્પન્ન ન કરી હોય અથવા હજી સુધી આપણા દેશમાં જે વસ્તુઓ ન બનતી હોય, તેવી વસ્તુઓની જો આપણને ખાસ જરૂર હોય તો તે પરદેશથી લાવવી પડે. એમાં કાંઈ અડચણ નથી; પણ તે આપણે આપણા મોજ-શોખને ખાતર નહિ, પણ આપણા દેશનું ભલું થવામાં ટેકો મળે અને આપણને મહેનતમાં, ખર્ચમાં તથા વખતમાં ક્ષયદો થાય તે સાફ પરદેશી ચીજો વાપરવાની છે. વળી પરદેશી વસ્તુઓથી પોતાના દેશને ક્ષયદો કરવો એ તો બહુ ખુબીની વાત છે. વિલાયતવાળા એમજ કરે છે. ”

“ જેમકે, તેઓ આપણી પાસેથી રૂપિયાનું ચાર રતલ રૂ લઈ જાય છે, અને તેમાંથી મલમલ બનાવીને આપણી પાસેથી તેના વીસ રૂપિયા લે છે. ”

“ આવીજ રીતે એ લોકોને આપણે રૂપિયાનું આઠ શેર તેલ આપીએ છીએ; અને એજ તેલનું જરાક રૂપ બદલીને પાછું એક રૂપિયાનું એક શેર અથવા એથી પણ મોંઘું એજ તેલ તેઓ આપણને આપે છે. આવીજ રીતે આવ-જાની છાલ, ખાવજાની છાલ, ગળી, હળદર, મજીઠા, કસુંબી વગેરે રંગની તેમજ બીજી ઘણી જાતની કાચી ચીજો બહુજ ઓછા ભાવે આપણે પરદેશી લોકોને આપીએ છીએ, અને બહુજ મોંઘા ભાવે એજ વસ્તુઓ પાછી આપણે વેચાતી લઈએ છીએ. તેથી આપણને હાશ મળે છે અને મલાઈ એ લોકો ખાઈ જાય છે. ”

“ જેમકે, આપણે તેઓને ચામડાં દશ બાર આને રતલ આપીએ છીએ, અને એમાંથી પાછાં બૂટ બનાવીને દશ બાર રૂપિયામાં તેજ બૂટ પાછાં આપણાં માથામાં તેઓ મારે છે. ક્યાં દશ બાર આને રતલ ચામડું અને ક્યાં દશ બાર રૂપિયાની બૂટની જોડી ! આવી રીતે બીજા મુલકોનો માલ લેવાથી પરદેશી લોકો મોટો નફો ખાઈ જાય છે અને આપણા નસીબમાં જોડાજ રહી જાય છે. માટે આવું ન થાય તે સારૂ આપણે સ્વદેશી વસ્તુઓ વાપરવી જોઈએ. ”

આ સાંભળીને ત્રવાડીએ કહ્યું:—ઓહો ! આટલો બધો મોટો નફો તેઓ ખાઈ જાય છે; અને તેમ છતાં પણ આપણી આંખો ઉઘડતી નથી ? એ તો બહુજ ખરાબ. અમને તો આ બધી બાબતોની હજી ખબર નથી અને અમે નાનકડા છીએ એટલે અમારું કાંઈ પણ ચાલે નહિ; જો અમરું ચાલતું હોય તો આ બધું જાણ્યા પછી અમે કદિ પણ પરદેશી ચીજ વાપરીએ નહિ. અને મનમોહનદાસના બાપને પણ મલમલ વિના કેમ ન ચાલે ? દેશી ખાદી પેલા આપણા ગામના બેરિસ્ટર મથુરદાસ હવે કેવા શોખથી પહેરે છે ? તે કહે છે કે “ જડા કાળા વિલાયતી કોટ નહે નહિ અને ખાદી ખરાબ કેમ ? મુરદાલ મલમલ પહેરનારા પોતે પણ મુરદાં જેવાજ બની જાય છે; અને દેશી જડાં મોટાં લુગડાં પહેવાથી બધીજ રીતે લાભ થાય છે. ”

આમ વાતો ચાલતી હતી એટલામાં સાંજ પડવાથી સૌ છોકરાઓ પોતપોતાને ઘેર ગયા.

પાઠ ૧૫ મો—સ્વદેશી વસ્તુઓ-ભાગ ૩ જો.

એ પછી બીજે દિવસે શાળામાંથી છુટયા પછી આગલા દિવસનો પાઠ યાદ કરીને પઠેલે કહ્યું કે; કાલે વાત થઈ હતી તેમ મલમલ તો મુશ્કેલી જ બનાવે અને તેને બદલે ખાદી સર્વ રીતે સારી છે; પણ આગમોટો આપણા દેશમાં બનતી નથી; રેલ્વેનાં ઈંછનો આપણા દેશમાં બનતાં નથી; ફોનોગ્રાફ આપણા દેશમાં બનતાં નથી; કપડાં સીવવાનાં, લૂગડાં વણવાનાં, ચોપડીઓ છાપવાનાં અને વિજળીના સંચાઓ પણ પરદેશથી આવે છે; માટે તે બધું વાપરવું કે નહિ ? એ માટે શું બુલાસો ?

એ સાંભળીને અંબકલાલે કહ્યું:-પંડિતજી કહે છે કે;-

“આપણી જીંદગી ટકાવી રાખવા સારૂ અથવા આપણા દેશના ધંધા-રોજગાર ખીસવવા સારૂ જે વસ્તુઓની ખાસ જરૂર હોય, તે વસ્તુઓ જે આપણા દેશમાં ન બનતી હોય તો પરદેશની વાપરવામાં વાંધો નથી; પણ એ પણ એક લાચારીનોજ ઉપાય છે. એ કાંઈ ખુશી થવા જેવો ઉપાય નથી. શું એ લોકોને હાથ-પગ છે અને આપણને નથી ? શું એ લોકોમાં બુદ્ધિ છે અને આપણામાં નથી ? શું એ લોકોના મુલકમાં જે વસ્તુઓ મળે છે તે વસ્તુઓ આપણા દેશમાં નથી મળતી ? અને શું એ લોકો કાંઈ સ્વર્ગમાંથી ઉતરી આવેલા છે કે આપણે તેઓના જેવાં કામો ન કરી શકીએ ? જે આપણે પણ મહેનત કરીએ અને અભ્યાસ કરીએ તો એ

લોકોના જેવીજ અને એથી પણ વધારે નવી શોધો તેમજ બનાવટો આપણે પણ કરી શકીએ. કૃપાળુ ઇશ્વરે જેટલી શક્તિ તેઓને આપેલી છે, તેટલીજ શક્તિ આપણને પણ આપેલાં હોવાથી જે કામો એ લોકો કરી શકે તે કામો આપણે પણ કરી શકીએ એમાં નવાઈ નથી. ”

“ આપણે પરદેશી વસ્તુઓ ન વાપરીએ અને સ્વદેશી વસ્તુઓજ વાપરવાનો ઠરાવ કરીએ, તો આપણને પણ નવી શોધો કરવીજ પડે; અને જ્યારે નવી શોધો થાય ત્યારે એ શોધ કરનારને તથા દેશને ફાયદો થયા વિના રહે નહિ. જ્યારે આપણે પરદેશી વસ્તુઓ નહિ વાપરીએ ત્યારે આપણને એમ લાગશે કે કાગળ વિના કેમ ચાલે ? તેથી આપણને કાગળ બનાવવાનાં કારખાનાં કાઢવાં પડશે. છીંટ વિના કેમ ચાલે ? ત્યારે છીંટ છાપવાનાં કારખાનાં કાઢવાં પડશે. બાઈ-સીકલ વિના કેમ ચાલે ? ત્યારે સ્વદેશી બાઈસીકલ બનાવવી પડશે. આવી રીતે પરદેશી વસ્તુઓ ન વાપરવાથી ધીરે ધીરે બધી જાતની સ્વદેશી વસ્તુઓ જરૂર બનવા લાગશે અને ત્યારેજ આપણું કલ્યાણ થશે; માટે આપણે સ્વદેશી વસ્તુઓ વાપરવી જોઈએ. ”

એ સાંભળીને નરહરિએ કહ્યું:—ઓહો ! આ તો બહુ બારે વાર ! પરદેશી વસ્તુઓ વાપરવામાં આપણી નાલાયકી છે, એ તો મેં આજેજ જાણ્યું. એ વિચાર તો બહુ સારો.

પ્રાણુલાલે કહ્યું:—પંડિતજીએ આ બાબત ઉપર તો ખાસ ભાર મૂક્યો હતો અને કહ્યું હતું કે:—

“કોઈ પવિત્ર બ્રાહ્મણના ઘરમાં હાડકું પડ્યું હોય અને એ જોઈને તેનો જીવ જેવો કમકમે, તે કરતાં પણ પરદેશી વસ્તુઓને મારા ઘરમાં જોઈને મારો જીવ વધારે કમકમે છે. કારણ કે પરદેશી વસ્તુઓ આપણા ઘરમાં વપરાય એ તો આપણી નાલાયકીની સાખીતી છે. આપણા ઘરમાં પરદેશી વસ્તુઓ હોય એ તો આપણી મૂર્ખાઈનો નમુનો છે. આપણા ઘરમાં પરદેશી વસ્તુઓ વપરાતી હોય, એ આપણા દેશ તરફની આપણી બેઠરદારીનો પુરાવો છે. આપણા ઘરમાં પરદેશી વસ્તુઓ વપરાતી હોય, એ તો આપણી ગરીબાઈને ટકાવી રાખવાની જામીનગીરી છે. આપણા ઘરમાં પરદેશી વસ્તુઓ વપરાતી હોય, એ આપણા બીજા લાઈબઘોને ભૂખે મારવા જેવું છે. આપણા ઘરમાં પરદેશી વસ્તુઓ વપરાતી હોય, એ તો આપણાં છોકરાંઓને ધંધા વિનાનાં રખડાવવા જેવું છે. આપણાં ઘરમાં પરદેશી વસ્તુઓ વપરાતી હોય, એ તો ખાસ ચાહીને દરિદ્રતાને બોલાવવા જેવું છે. આપણા ઘરમાં પરદેશી વસ્તુઓ વપરાય, એ જુદી જુદી જાતના નવા નવા રોગોને આપણા શરીરમાં બોલાવવા જેવું છે. આપણા ઘરમાં પરદેશી વસ્તુઓ વપરાતી હોય, એ આપણો નાશ થવાની નિશાની છે. આપણા ઘરમાં પરદેશી વસ્તુઓ વપરાતી હોય એ ઘણી જાતની આફતોનું મૂળ છે; અને આપણા ઘરમાં જેટલી જાતની પરદેશી વસ્તુઓ વપરાતી હોય, તેટલી જાતનાં દુઃખો આપણને લોગવવાં પડશે; એટલુંજ નહિ પણ આપણા ઘરમાં જેમ જેમ વધારે વધારે પરદેશી વસ્તુઓ વપરાશે તેમ તેમ

આપણી જીંદગી ટુંકી થતી જશે; અને આપણા ધરમાંથી જેમ જેમ પરદેશી વસ્તુઓ ઓછી થતી જશે તેમ તેમ આપણી જીંદગી વધતી જશે. માટે હું કહું છું કે આપણે થોડી ઘણી અગવડ ભોગવીને, થોડું ઘણું નુકસાન ખમીને, થોડું ઘણું દુઃખ ખમીને અને થોડો ઘણો આપણા સ્વાર્થનો ભોગ આપીને પણ પરદેશી વસ્તુઓને તજી દેવી જોઈએ; અને એને બદલે ખાસ ચાહીને સ્વદેશી વસ્તુઓ વાપરવી જોઈએ. ”

આ સાંભળીને ત્રવાડીએ કહ્યું:-આ તો બહુજ ખુબીની વાત! આવી વાતો તો મેં કોઈ દિવસ સાંભળી નહોતી. વાર પ્રાણલાલભાઈ, તમને આટલું બધું યાદ કેમ રહ્યું ?

પ્રાણલાલે કહ્યું:-પંડિતજીનું એ ભાષણ છાપામાં છપાઈ ગયું છે અને સૌ લોકોને મફત આપવા સારૂ તેનાં ચોપાનીયાં પણ નીકળ્યાં છે. એ ચોપાનીયાં સૌ છોકરાઓને મળેલાં છે અને બધાંને એ ભાષણ ગમ્યું પણ છે. માસ્તરે પણ કહ્યું છે કે એ ભાષણ વાંચી જલ્દી અને એમાંથી શું સમજ્યા તે મને કહી બતાવજે; તેથી પોતાને ગમે તેવી થોડી થોડી વાતો સૌ છોકરાઓએ તેમાંથી ગોખી રાખી છે. મને આ બાબત ગમી તેથી પાંચ સાતવાર ફરી ફરીથી એ ને એ વાત વાંચી ગયો, એટલે યાદ રહી ગયું. એજ પ્રમાણે બીજા સૌ ભાઈઓએ પણ પોતા-પોતાને જે ગમ્યું તે થોડું થોડું યાદ રાખેલું છે. આજે વખત થઈ ગયો છે, માટે હવે આવતી કાલે એ સંબંધી વધારે વાતો કરીશું. એમ કહીને સૌ છોકરાઓ છુટા પડ્યા.

પાઠ ૧૬ મો—સ્વદેશી વસ્તુઓ-ભાગ ૪ થો.

એ પછી બીજે દિવસે પાછી વિદ્યાર્થીઓની સભા મળતાં જટાશંકરે કહ્યું કે; સ્વદેશી વસ્તુઓ વાપરવાની બાબતમાં મેં પણ થોડીક વાતો યાદ રાખેલી છે. કહો તો તે કહી સંભળાવું.

એ સાંભળીને ત્રવાડીએ કહ્યું:-તને તે શું યાદ રહે ? તું તો ઠોઠ છે ! ત્રણ વરસ થયાં ગણિતમાં નાપાસ થાય છે, એજ તું કે બીજો કોઈ ?

જટાશંકરે કહ્યું:-ભલે ગણિતમાં ઠોઠ છું ને છેલ્લો રહું છું; પણ કાંઈ સ્વદેશપ્રેમમાં હું ઠોઠ નથી. એ વાત તો મને બહુ ગમે છે અને જે મને ગમે એ તો બહુ યાદ રહી નય છે. વળી આ બાબત તો ખાસ યાદ રહી છે. તમે સાંભળો તો હમણાંજ કહી નાઉં.

ત્યારે પટેલે કહ્યું:-ખુશીથી કહો.

જટાશંકરે કહ્યું:-એ પછી પંડિતજીએ એમ કહ્યું હતું કે;-
“ અપણા દેશના ભલાને ખાતર જ્યારે આપણે મોટી નાનુ-કાઈ છોડી દઈને વિલાયતી ખારિક મલમલને બદલે જરા નાડાં કપડાં પણ નહિ વાપરી શકીએ, ત્યારે આપણું ભત્રું કેમ થઈ શકશે ? જે માણસ સ્વદેશને ખાતર જરા નાડું કપડું પણ વાપરી શકતા નથી, તેઓ જરૂર પડે ત્યારે સ્વદેશને ખાતર મોટી મોટી મુશ્કેલીઓ કેમ ખમી શકશે ? પરદેશી વસ્તુઓ કરતાં સ્વદેશી વસ્તુઓ જરાક મોંઘી હોય તે સાડ કરીનેજ-થોડાક પૈસાના લોભ સાડ કરીનેજ-જેઓ સ્વદેશી વસ્તુઓ વાપરતા

નથી; તેઓ સ્વદેશને ખાતર વધારે મોટા ભોગો કેમ આપી શકશે ? “ પરદેશી વસ્તુઓના જેવી સ્વદેશી વસ્તુઓ સુંદર હોતી નથી, ” એમ કહીને બહારના રંગરૂપને ખાતરજ જેઓ પરદેશી વસ્તુઓ વાપરે છે અને સ્વદેશી વસ્તુઓ વાપરતા નથી; તેઓ દેશનું ભલું ઇચ્છનારાઓની આગળ અને ઇશ્વરની આગળ કેમ સુંદર લાગશે ? પરદેશીઓને રાજી રાખવા સાડા ખુશામતને ખાતર જેઓ પરદેશી વસ્તુઓ વાપરે છે, તેઓની તરફથી દેશના કલ્યાણની આશા કેવી રીતે રાખી શકાય ? પરદેશી વસ્તુઓ પોતાના ઘરની પાસેજ મળે અને સ્વદેશી વસ્તુઓ જરા દૂર મળે, તે સાડજ જેઓ પરદેશી વસ્તુઓ વાપરે છે તેઓ દેશના ભલાને ખાતર પરદેશોમાં કેમ જઈ શકશે ? “ સ્વદેશી વસ્તુઓ ક્યાં મળે છે એ અમને ખબર નથી, તે સાડ અમે પરદેશી વસ્તુઓ વાપરીએ છીએ, ” એમ જેઓ કહે તેઓને કહો કે, તમારા પોતાના ભલાને ખાતર એટલી ખબર પણ જ્યારે તમે નહિ મેળવી શકો ત્યારે આપણા દેશનો ફાયદો કરી શકાય એવી વધારે કઠણ બાબતો તમે કેમ બાણી શકશો ? અને પોતાના દેશના તથા પોતાના કલ્યાણની બાબતમાં પણ જેઓ એટલા બધા લીલાપોચા હોય તે માણસો શું કામના ? એટલુંજ નહિ પણ દેશના કલ્યાણની બાબતમાં આવી બાતની બેઠરકારી રાખવી એ બહુજ મોટું પાપ છે.

પોતાના દેશના ભલામાં જે પોતાનો ભાગ ન રાખે તેના કરતાં વધારે બીજું નાલાયક કોણ ? પોતાના

કરોડો દેશભાઈઓના ભલાની બાબતમાં જે બેદરકાર રહે તેના કરતાં મોટો પાપી બીજો કોણ ? નાના પાપીઓને પણ જ્યારે મોટી શિક્ષા થાય છે, ત્યારે જે પોતાના દેશને લાભ થાય તેવી રીતે ન વરતે તેને કેટલી બધી સખ્ત શિક્ષા થવી જોઈએ ? અને તેમાં પણ જે દેશની વિરુદ્ધ થાય તેનું તો મોઢું પણ જોવું જોઈએ નહિ. માટે ભાઈઓ અને બહેનો ! તમારાથી જરાક પણ આપણા દેશનું યુરું ન થઈ જાય એ બહુજ સંભાળજો; અને જેમ બને તેમ આપણા દેશનું ભલું કરવામાં તમારો ભાગ રહે તેમ કરજો; તેમજ દેશના ભલા માટે બીજાં મોટાં કામો જો કદિ તમારાથી ન બની શકે તો સ્વદેશી વસ્તુઓ તો જરૂર વાપરજો. એનું નામ પણ સ્વદેશ-પ્રેમ છે અને એમાં પણ ઇશ્વર રાજી થાય છે; માટે હવેથી સૌ કોઈ સ્વદેશી વસ્તુઓ વાપરવાનો ઠરાવ કરો. ”

પાઠ ૧૭ મો—આપણો દેશ યથમ કેવો હતો ?

મહેતાજીએ પૂછ્યું:—હરિદાસ, અસલના વખતમાં આપણો દેશ કેવો હતો એ તમને ખબર છે ?

હરિદાસે કહ્યું:—હા સાહેબ; મને ખબર છે. મેં એક ચોપડીમાં વાંચ્યું છે કે, અસલના વખતમાં આપણો દેશ બહુ ધાર્મિક અને પૈસાવાળો હતો. દોડો બહુ જોરાવર તથા નીતિ-

યાળા હતા. બધાં માણસો બહુ સુખી હતાં અને વેપાર ખૂબ ચાલતો હતો.

મહેતાજીએ બીજા છોકરાને પૂછ્યું:—રામચંદ્ર, તમે આ આખતમાં કંઈ જાણો છો ?

રામચંદ્રે કહ્યું:—હા સાહેબ; મારા દાદા કહે છે કે હાલના વખતમાંજ આપણે લિખારી જેવા થઈ ગયા છીએ; બાકી અસલના વખતમાં તો બહુજ સાઈ હતાં. અનાજ સસ્તું, ઘી સસ્તું, દૂધ સસ્તું, ગાયો સસ્તી, ઘરનાં ભાડાં સસ્તાં અને બધાં માણસોને ધંધો—રોજગાર મળી રહે તેથી કોઈ પણ માણસ ભૂખે મરે નહિ. વળી ઝાઝી ઉપાધિ નહિ તેથી ઝાઝા રોગ પણ નહિ; એટલે આપણા દેશમાં અસલના વખતમાં સૌ લોકો બહુ સુખી હતા.

મહેતાજીએ ત્રીજા છોકરાને પૂછ્યું:—ઈશ્વરલાલ, આ આખતમાં તમે કંઈ જાણો છો ?

ઈશ્વરલાલે કહ્યું:—હા સાહેબ; અમારે ઘેર વ્યાસ કથા વાંચવા આવે છે, તે શ્રીકૃષ્ણના વખતની દારિકાનું વર્ણન વાંચતા હતા. તેમાં એમ આવ્યું હતું કે “હીરા—મોતીના અને મણિ—માણેકના લોકો દાગીના પહેરતા હતા; સોના—રૂપાનાં વાસણો વાપરતા હતા; હાથી ઘોડાનો સુમાર નહોતો; ગાયો પાર વિનાની હતી; માણસો વિમાનમાં બેસીને આકાશમાં ઉડતાં હતાં; હાથીઓ ઉપર રત્નો જડેલી સોનાની અંબાડીઓ અને હીરા—મોતીની ઝૂલો હતી; સોનાની ગાગરોવડે સ્ત્રીઓ પાણી ભરતી હતી અને એ વખતે દારિકાના લોકો એવા સુખી હતા કે,

સ્વર્ગના દેવતાઓને પણ એમ લાગતું કે અમે દ્વારિકામાં જઈને રહીએ તો સારું. ”

એ સાંભળીને મહેતાજીએ કહ્યું:—તમે ત્રણે જણાએ બહુ સારા જવાબો આપ્યા છે. આવી ખાબતો નિશાળની ચોપડી-ઓમાં ન હોય તો પણ તે જાણવાની તમારે કાળજી રાખવી જોઈએ. કારણ કે એવી આનુષાંગિકની વાતો જાણવાથી ડહાપણ વધે છે; સારું—નરસું સમજાય છે; આપણે કેવી ખરાબ દશામાં આવી પડ્યા છીએ તેનું આપણને લાન થાય છે અને તેના ઉપાયો કરવાની જરૂર સમજાય છે. જ્યારે મોટા થઈએ ત્યારે એવું જાણી રાખેલું બહુ કામ લાગે છે; માટે જ્ઞાન તો જ્યાંથી મળે ત્યાંથી મેળવ્યાજ કરજો.

અસલના વખતમાં આપણો દેશ આબાદ હતો અને આપણા લોકો સુખી હતા એ વાત ખરી; પણ માત્ર એટલું જ જાણીએ એમાં કાંઈ વળે નહિ. એનાં કારણો જાણીએ તોજ કાયદો થાય. માટે હવે મને કહો કે અસલના વખતમાં શા માટે આપણા લોકો સુખી હતા ?

એ સાંભળીને એક છોકરો બોલ્યો કે, એ વખતે આપણા દેશમાં હુન્નર-કળા બહુ હતાં અને આપણો માલ પરદેશોમાં જતો; તેમજ પરદેશી વસ્તુઓ આપણા લોકોને લેવી પડતી નહિ, તેથી તેઓ સુખી હતા.

બીજાએ કહ્યું:—લોકોમાં સંપ હતો અને એક બીજાને અરસપરસ મદદ કરતા હતા, તેથી લોકો સુખી હતા.

ત્રીજાએ કહ્યું:—એ વખતના લોકો બહુ ધાર્મિક હતા;

બહુ નીતિવાળા હતા અને બહુ દયાળુ હતા, તેથી તેઓ સુખી હતા.

ચોથાએ કહ્યું:—આપણું ધન અને આપણું અન્ન આપણા દેશમાં જ રહેતું, પરદેશમાં ઘસડાઈ જતું નહિ, તેથી લોકો સુખી હતા.

પાંચમાએ કહ્યું:—એ વખતે આપણા લોકોનાં રાજ્ય હતાં અને પરદેશી રાજા નહોતા, તેથી લોકો સુખી હતા.

છઠ્ઠાએ કહ્યું:—એ વખતે આપણા દેશમાં વિદ્યા વધારે હતી અને લોકો હાલના જેવા અજ્ઞાન નહોતા, તેથી તેઓ સુખી હતા.

સાતમાએ કહ્યું:—હાલમાં આપણે બાયલા જેવા બની ગયા છીએ, પણ એ વખતે બધા લોકો બહુ બહાદુર હતા અને દેશને અર્થ પોતાનાં માથાં આપતા હતા, તેથી તેઓ સુખી હતા.

આવા સારા જવાબો સાંભળીને મહેતાજી બહુ રાજી થયા અને તેમણે કહ્યું કે, ચોહો ! આ બધું તમે ક્યાંથી શિખ્યા ? મેં તો તમને આવું કંઈ શિખવ્યું નથી.

ત્યારે રઘુનાથે કહ્યું:—મારા મોટાભાઈએ ‘બાળસમાજ’ નામે મંડળી સ્થાપી છે. તેમાં રજીને દિવસે બધા છોકરાઓ ભેળા થાય છે. જે છોકરાઓ એ સભામાં જાય તે બધાને ફર અઠવાડીએ એક પૈસાવાળી ચોપડી મફત મળે છે. એ ચોપડીમાં આવી સારી સારી વાતો લખેલી હોય છે. વળી ત્યાં સ્વદેશભક્ત નામે એક સ્વામી આવીને એક કલાક સુધી

આવી વાતો અમને સમજાવે છે, તેથી આવા જવાબો આપતાં અમને આવડે છે.

એ સાંભળીને મહેતાજીએ કહ્યું:—એ પણ બહુ ખુશીની વાત. એમાં મંડળ તો ઠેકાણે ઠેકાણે થવાં જોઈએ. હવે આપણો વખત થઈ ગયો છે, પણ રત્ન આપતા પહેલાં એક વાત મને કહો કે અસલની પેઠે આપણો દેશ ફરીથી આબાદ થાય અને આપણે સૌ લોકો સુખી થઈએ એને માટે આપણે શું કરવું જોઈએ ?

ત્યારે નરહરિએ કહ્યું:—હા સાહેબ; ઉપર જે કારણો બતાવેલાં છે તે સમજીને જ્ઞાન મેળવવાની, આપણા લોકોને માફક આવે તથા ફાયદો થાય તેવા ધંધા-રોજગાર વધારવાની, નીતિ-ધર્મ વધારવાની તથા પવિત્રતા અને બહાદુરી વધારવાની મહેનત કરીએ તો થોડાં વરસોમાં આપણે પણ અસલના લોકોની પેઠે બહાદુર અને સુખી થઈ શકીએ.

પાઠ ૧૮ મો-આપણો દેશ હાલમાં કેવો છે ?

ભાગ ૧ લો.

મહેતાજીએ કહ્યું:—શંભુ, તારી શ્રીના પૈસા લાગ્યો કે ?
શંભુએ કહ્યું:—મારા બાપાએ કહ્યું કે “ ચાર મહિના થયાં નોકરી સાડા હું રખડું છું; પણ હજી ક્યાંય નોકરી મળતી નથી. માણેકચંદ પણ હવે વધારે પૈસા ધીરવાની ના પાડે છે;

માટે મારાથી હમણાં તારી પ્રી ભરી શકાય તેમ નથી. માસ્તરને કહેજે કે મહેરબાની કરીને થોડા દિવસ ચલાવી લેજો. નહિ ચલાવી લે તો તારે નિશાળ છોડી દેવી પડશે. ”

આ સાંભળીને માસ્તર વિચારમાં પડ્યા. કારણ કે શંભુ જેવા હુશિયાર છોકરાને તેની ગરીબાઈ ખાતરજ નિશાળમાંથી કાઢી મૂકવો પડે એ મહેતાજીને ઠીક લાગતું નહોતું. બીજી તરફ સરકારી નિશાળના કાયદા પ્રમાણે પ્રી લીધા વિના મહેતાજી તેને રાખી શકે એમ પણ નહોતું. એટલામાં એક છોકરાએ ત્યાં આવીને કહ્યું કે; સાહેબ, આજે બહારગામ જમવા જવું છે; માટે રજા લેવા આવ્યો છું.

માસ્તરે કહ્યું:—જમવા સારૂ કરીને કાંઈ પરીક્ષાના દિવસોમાં રજા લેવાય ?

શાંતિગીરે કહ્યું:—હું તો ઘણાય ન જાઉં; પણ ઘરમાં દાણા નથી અને મારા બાપ કાલના જુવાર લેવા ગયા છે તે પણ હજી આવ્યા નથી; તેથી મારી મા તો મુંઝાઈ ગઈ અને રોવા લાગી કે આજે બાઈશું શું ? એટલામાં ભીમગર કહી ગયો કે આજે વાણીયાએની ઉઝાણી છે ત્યાં જમવા આવજો.

આમ વાત ચાલે છે એટલામાં ત્યાં એક વિધવા બાઈ આવી અને તેણે મહેતાજીને કહ્યું કે;—

આ મારા કીલોને સમજાવોની. એ કહે છે કે ખરાબ લૂગડાં પહેરીને નિશાળમાં જવાય નહિ; માટે મને સારાં લૂગડાં લઈ આપ. એને બિચારાને કાંઈ ખર્ચ છે કે હું દળણું દળી દળીને માંડમાંડ પેટનું પુરું કરું છું તેમાં સારાં લૂગડાં

લાવું ક્યાંથી ? પોતાના છોકરાને પહેરાવવું—એ. ઢાડવું કેને ન ગમે ? એ છોકરાએ પાતળા પહેરણો અને આખો શિયાળો કાઢ્યો છે એ જોઈને મને મનમાં બહુએ લાગી આવતું, પણ કરું શું ? અમારાથી કાંઈ માગવા જવાય છે ? એમ કહેતાં કહેતાં તે બાઈ રોઈ પડી અને પોતાના સાદલાના છેડાવડે આંસુ ધ્રુંધતાં ધ્રુંધતાં બોલી કે, એના માસ્તરને જરા કહી દેજો કે હમણાં થોડા દિવસ સારાં લૂગડાં માટે તાકીદ કરે નહિ.

આમ વાત ચાલતી હતી એટલામાં આસિસ્ટન્ટ એક છોકરાને લઈને ત્યાં આવ્યો અને કહ્યું કે, આ છોકરો લેસન કરતો નથી. એને ઇતિહાસ આવડતો નથી, ભૂગોળ આવડતી નથી અને ગણિતમાં પણ મીંડું છે. માટે હવે એનું શું કરવું ? એ સારું હું આપની પાસે લાવ્યો છું.

મહેતાજીએ કહ્યું:—આ છોકરો તો હંશિયાર છે. એને કેમ ન આવડે ? એ તો પહેલા નંબરનો છોકરો છે. કેમ રામજી, હમણાં તને શું થયું છે ? લેસન કેમ કરતો નથી ?

તે છોકરાએ કહ્યું:—સાહેબ, મારી પાસે ચોપડીઓ નથી એટલે હું શું કરું ?

મહેતાજીએ કહ્યું:—ચોપડીઓ કાં નથી લેતો ? અહિં ન મળતી હોય તો મને કહે એટલે હું મંગાવી આપું.

રામજીએ કહ્યું:—મારા કાકા કહે છે કે “ ચોપડીઓ લેવા એટલા મારી પાસે પૈસા નથી. પંદર રૂપિયાના પગારમાં આગળ માંડમાંડ પુરું થતું; પણ હમણાં તો બધુંજ મોંઘું થઈ જવાથી મહીને ત્રણ ચાર રૂપિયા ઉલટા ઘટે છે. આવી દશામાં

તને પાંચ રૂપિયાની ચોપડીઓ ક્યાંથી અપાવું ? ગમે તો લાણુવું છોડી દે અને ગમે તો એમને એમ ચલાવ. બીજે કોઈ ઉપાય નથી. ” આમ કહે છે એટલે હું શું કરું ? અને ચોપડીઓ વિના લેસન ક્યાંથી આવડે ?

એ સાંભળીને મહેતાજીને બહુ દિલગીરી લાગી, તેથી તેમણે નિસાસો નાખ્યો. તેમને લાગ્યું કે પ્રભુ ! આ તે શો ગજબ ? અમારો દેશ આટલો બધો ગરીબ ! આજે તો મારે આજ વાતો છોકરાઓને સમજાવવી જોઈએ. એમ વિચારીને તે ભત્તી લાગણીવાળા મહેતાજીએ કહ્યું કે, અસલના વખતમાં આપણો દેશ સુખી હતો એ વાત તો તમે ઠીક જાણી. હવે કહો કે હાલના વખતમાં આપણો દેશ કેવો છે ? ત્યારે જીવણે કહ્યું કે;— હાલના વખતમાં આપણો દેશ બહુ ગરીબ અને દુઃખી છે.

મહેતાજીએ કહ્યું:—તમે કેમ જાણ્યું કે આપણો દેશ ગરીબ છે અને આપણા લોકો દુઃખી છે ? આપણે જે વાત કહીએ તે સાબીત કરી આપીએ ત્યારેજ આપણે ખરા કહેવાઈએ.

ચંદુલાલે કહ્યું:—મારી મા બહુ દયાળુ છે. તેને એવો નિયમ છે કે આપણે ઘેરથી કોઈ પણ લિખારી ખાલી હાથે પાછો ન જવો જોઈએ; તેથી જેટલા લિખારી આવે તે બધાને મુડી મુડી ચોખા અમે આપીએ છીએ. મને રજા હોય ત્યારે કોઈ કોઈ વખત મારી મા એ કામ ઉપર મને બેસાડે છે; તેથી મને ખબર છે કે દરરોજ એટલા બધા લિખારી આવે છે કે તેઓને ચપટી ચપટી ચોખા આપતાં પણ મારા હાથ થાકી જાય છે અને હું કંટાળી જાઉં છું. એ ઉપરથી મને

લાગે છે કે આવા એક ગામમાં જ્યારે આટલા બધા ભિખારી છે ત્યારે આખા દેશમાં કેટલા ભિખારી હશે ? એ ભિખારી-ઓમાં કેટલાક તો બે બે ગાઉ દૂરથી ચપટી ચોખા લેવા સારૂ આવે છે. જો તેઓની પાસે પૈસા હોય તો ચપટી ચોખા સારૂ કરીને એટલી બધી મહેનત તેઓ શા માટે કરે ? માટે હું કહું છું કે આપણો દેશ ગરીબ છે.

મહેતાજીએ કહ્યું:-શાબાશ, તમે બહુ સારી રીતે વિચાર કરી શકો છો. દરેક છોકરાએ આવી રીતે નજર પહોંચાડી વિચાર કરીને જવાબ દેવો જોઈએ.

એ પછી મહેતાજીએ કહ્યું:-કાંતિલાલ, આ બાબતમાં તમે કાંઈ કહી શકશો ?

કાંતિલાલે કહ્યું:-હા સાહેબ; હું જ્યારે મારા બાપા સાથે શ્રાવણ મહિનાના સોમવારને દિવસે શિવમંદિરમાં દર્શન કરવા ગયો હતો, ત્યારે ત્યાં રસ્તાની બંને બાજુએ હારબંધ ભિખારી બેઠાં હતાં. મારા બાપાએ દશ રૂપિયાની પાઈઓ લીધી અને દરેકને એક એક પાઈ આપવા લાગ્યા; પણ એટલા બધા ભિખારી હતા કે એ દશ રૂપિયાની પાઈ પણ તેઓને પૂરી થઈ નહિ ! એમાં ઘણાક આંધળા હતા, ઘણાક લૂંટા હતા, ઘણાક કોઢીયા હતા, ઘણાક બહુજ બુદ્ધા હતા, ઘણાએ ભણી શકે તેવા મારા જેવડા છોકરાઓ હતા અને બીજાં પણ દયા ઉપજે એવાં ઘણાં માણસો હતાં. એ બધાં માટે મારા બાપા કહેતા હતા કે “ તેમને રહેવાને ઘર નથી, પહેરવાને પૂરાં લૂગડાં નથી અને ખાવા-પીવાનું કાંઈ ઠેકાણું નથી. ”

જ્યારે એક ગામમાં આટલાં બધાં દુઃખી માણસો હોય, ત્યારે આખા દેશમાં કેટલાં બધાં દુઃખી માણસો હશે ? માટે હું કહું છું કે આપણા દેશના લોકો બહુ દુઃખી હાલતમાં છે.

મહેતાજીએ કહ્યું:—શાબાશ, તમે પણ બહુ સારો જવાબ આપ્યો. આવીજ રીતે યાત્રા, મેળા, પ્રદર્શન વગેરે જોવામાં દરેક છોકરાએ પોતાની બુદ્ધિથી કાંઈક સાર લેવો જોઈએ.

આજે આપણો વખત પૂરો થયો છે, માટે હમણાં આ બાબત અધુરી રહેવા દો. આવતી કાલે એ ઉપર વધારે ચર્ચા ચલાવીશું.

પાઠ ૧૯ મો-આપણો દેશ હાલમાં કેવો છે ?

ભાગ ૨ જો.

એ પછી બીજે દિવસે પણ શાળા બંધ થયા પછી પોતાના ખાનગી વખતમાં થોડા ઉત્સાહી છોકરાઓને મહેતાજીએ કહ્યું કે; હવે કાલની અધુરી રહેલી વાત શરૂ કરીએ. બોલો હીરાલાલ, આપણો દેશ હાલમાં કેવો છે ? એ બાબતમાં તમે કાંઈ જાણો છો ?

હીરાલાલે કહ્યું:—હા સાહેબ; મારા મોટાભાઈને રસાયણ-શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવો હતો, પણ દોઢીયાંની મારામારીને લીધે તેમને વકીલની ઝાંપીસમાં કારકુન થવું પડ્યું. મારી કંઈનો દીકરો સારો વૈદ્ય થઈ શકે તેવો છે; પણ પૈસાનું સાધન નહિ તેથી કાપડીઆને ત્યાં રહી ગયો. ગઈ સાલ

મારી સાથે જશુ હતો, તેનો બાપ શ્રી ભરી શક્યો નહિ અને માશીની જગ્યા ખાલી નહોતી; તેથી તેને નિશાળ છોડવી પડી. અમારા પાંડોશી પદમશી પાસે ચોપડીઓ લેવાના પૈસા ન હોવાથી લાચારીથી તેણે નિશાળ છોડી. મારા મામાના છોકરાનું પણ એમજ છે. એ ઘણા હુંશિઆર છે પણ એના ગામમાં ઉંચું ભણતર ભણવાની શાળા નથી અને બહારગામ રહીને ભણવાના પૈસા નથી, તેથી ગુજરાતી સાત ચોપડી ભણ્યો અને હવે ગામમાં રખડે છે. આવા ઘણા દાખલા હું મારી નજરે જોઉં છું અને મારા મોટાભાઈ પણ એજ વાતો કર્યા કરે છે. એ ઉપરથી મને સમજાયું છે કે આપણો દેશ બહુ ગરીબ છે અને આપણા લોકો બહુ દુઃખી છે.

મહેતાજીએ કહ્યું:—કાનજી, આ બાબતમાં તમે કાંઈ કહી શકશો ? કાનજીએ કહ્યું:—હા સાહેબ; કાલેજ હું ઘેર ગયો ત્યારે મારી મા રોતાં હતાં અને પડોશીને કહેતાં હતાં કે “ મારી બહેનની દીકરી રાંડી છે, તેને ક્યાંઈ રોટલાનું ઠેકાણું નથી. મારી નણંદને પણ રોટલાનું ઠેકાણું નથી. આપણી મદદ પણ બિચારી દુઃખીયારી છે અને મારા જેઠના દીકરાની વહુ પણ રોટલા વિના રખડે છે. તેમાં વળી આ બિચારી કાશીને માથે પણ દુઃખ આવી પડ્યું ! આપણો ગરીબ કાફલો, એટલે આપણી પાસે તે બીજું શું હોય ? બહુ તો બસો ચારસો રૂપિયાનો દાગીનો હોય. એમાં કાંઈ જીંદગી સુધી પૂરું થાય ? લાજશરમનાં લકરાં મોટાં. ધર્મની બાબતમાં પણ બધું પોલેપોલું. પાસે પૈસા નહિ અને ખરચો વધતાં જાય છે; એટલે પછી અધર્મ થયા વિના કેમ રહે ? અમારાંજ સગાં-

વહાલાંમાં જેને રોટલાનું ઠેકાણું નથી એવી આઠ વિધવાઓ છે, ત્યારે આખા દેશમાં કેટલી બધી વિધવાઓ હશે ? એ બિચારીઓ શું કરે ? એમની જીવનગી કેમ જાય ? ” એમ કહી કહીને મારી મા બહુ રોતાં હતાં.

વળી તે કહેતાં કે “ આગળના વખતમાં પાંચ શેર દળણું દળીએ એટલે શેર લોટ જેટલું મેળી રહેતું; તે પછી પીટયા વેપારીએ ગામમાં સંચાની ઘંટી ચલાવીને ખોવરાવ્યું. કપાસની મોસમમાં ઘરમાં બેઠાં બેઠાં ચાર ઘડી કપાસ પીલી આપતાં તેના બબ્બે આના મળતા, તે પછી જન્મ જેવા જીનવાળાએ જીન ધાલીને ટાળ્યું. ઘરમાં નવરાં હોઈએ ત્યારે રંટીઆમાંથી રોજ સેજે ચાર પૈસા બચતા અને ઘરનાં માણસોનાં પહેરણુ પછેડી મફતમાં પડી રહેતાં; તેની ઉપર મુવા મીલવાળાએ પાણી ફેરવ્યું. એવી રીતે ગરીબ-ગરબાને રોટલો ઘર બેઠે મળતો તે ગયો અને એ મુવા પોતાનાં ઘર ભરીને મુતર (મોટર) ગાડીઓમાં ફેરે ! આપણા ગામમાં પચાસ ઘર ઢેઢ લોકોનાં હતાં અને ખાદી તથા ઠેપાડાં વણીને સુખચેન કરતાં; તે પછી મીલોનાં અને પરદેશી લુગડાં આવવા માંડ્યાં એટલે ધીમે ધીમે પડી ભાગ્યાં. અરધ ઉપરાંત ઘર તો ધંધો અને રોટલો ન મળવાથી મરી પરવાર્યાં. કેટલાંક બિચારાં ઢેડનાં કુટુંબ સુંબઈ અને અમદાવાદ જઈને જાજરૂ વાળવાનું કામ કરે છે. ગામમાં થોડાંક ઘર રહ્યાં છે તેમની પછી દશા જોઈને ? બે મહીના ઉપર પેલી બિચારી રાંડી રાંડ મોચલી સડક પર મજૂરી કરવા ગઈ, ત્યાં મુવા મુકાદમે ઇજ્જત લીધી ! પેલો બિચારો જવાન

પહાડ જેવો છેતીયો રોજ સાંજ સુધી મજુરી કરીને દાણા લાવે, ત્યારે ચાર નાનાં છોકરાં, ડોસી, દાદો અને બાઈડી બાવાનું પામતાં; તેને સુખીએ મામલતદારની વેઠે પકડયો. બિચારાએ નમી નમીને કાલાવાલા કર્યા કે મને જતો કરો. મજુરીએ નહિ જાઉં તો માફ આપું ઘર ભૂખે મરશે; પણ એટલું કહેતામાં તો સુખીનો મીનસ ગયો અને રાવણીઆ પાસે એને એવો મરાવ્યો કે, બિચારો બેજ દહાડામાં મરી ગયો; અને ઝાડેથી પડી ગયો એમ ઠરાવીને ખોળી બાળ્યો. એની જીવાન બાઈડી, ઘરડાં વડીલો અને નાનાં છોકરાંને હવે અન્નને ને દાંતને વેર બંધાયું છે. લગવાન આવાં કુકર્મ કરનારાને ઉભાને ઉભા કેમ બાળી મૂકતો નથી, એજ મને તો નવાઈ લાગે છે. મુવાઓને નરકમાં પણ ઠામ મળવાનું નથી.”

મારી માએ કહેલી આ બધી સાચેસાચી હકીકત ઉપરથી મને તો નક્કી સમજાયું છે કે, આપણો દેશ બહુ ગરીબ છે અને આપણા લોકો બહુ દુઃખી છે. લોકો કહે છે કે મીલમાં મજુરી સારી મળે છે; પણ મારી મા કહે છે કે મીલોએ અને સંચાઓએ લાખો વિધવાઓ અને ગરીબોનો ઘરઘંધો ખોવરાવીને જે સત્યાનાશ વાળ્યું છે, ત્યાં થોડાંકને રોજનો રૂપિયો મળવાથી શું વાળ્યું ? ઉલટા ગરીબ માણસો શહેરમાં જઈ રહીને દાડ પીવા શિખ્યા. આપણા ગામના બિચારા વૃદ્ધ મહામદ મીયાં તેના શેઠ મરી જતાં રખડી પડ્યા; એટલે છોકરાને તથા નાનાભાઈને નિશાળમાંથી ઉઠાડી લઈ અમદાવાદ મીલમાં મોકલ્યા. પણ રૂની જેણુ રોજ રોજ શ્વાસમાં જવાથી બિચારા બેઠે જણને બહીનો રોગ થયો અને

વગર મોતે બહુ દુઃખી થઈને મરી ગયા. બિચારા મહુમદ મીયાં હવે કોડી કોડી માગતા ગામમાં રખડે છે તોય પેટનો ખાડો ભરાતો નથી.

આવી આવી હકીકતો જાણવામાં આવી ત્યારથી મને તો પરદેશી ને દેશી મીલોનાં દેખાવડાં લુગડાં ઉપર બહુજ અભાવ આવી ગયો છે. મહાત્મા ગાંધીના માણસો આપણા ગામમાં આવ્યા અને તેમનું કહેવું સાંભળ્યું, ત્યારથીજ મેં તો મારી માને કહીને રેંટીઓ લેવરાવ્યો છે અને રોજ મારી મા કાંતે છે. અમારું જોઈને અમારી પાડોશમાં પણ ઘેરે ઘેર રેંટીયા ચાલવા માંડ્યા છે; અને સૌએ ઠરાવ કર્યો છે કે હવે ઘરનાજ સુતરનાં કપડાં વણાવી પહેરવાં.

મહેતાજીએ કહ્યું:—શાબાશ, તમે તો સૌથી સારી વાતો આજે કહી. તમારી વાતો બરાબર સાચી છે. ભગવાન નિશાળીયા આપે તો તમારા જેવાજ આપજો. હું ઈચ્છું છું કે સર્વ છોકરાઓ તમારી વાતો સમજે અને તમારી પેઠે વરતે.

એ પછી એક છોકરા સામે જોઈને હસતું મોઢું રાખીને મહેતાજીએ કહ્યું:—કેમ ગાંડાભટ્ટ, તમે કાંઈ કહેશો કે ?

ત્યારે માથું ખંજવાળતે ખંજવાળતે અને ઘોતલીમાં ભરાઈ ગએલી ધૂળ પરખોડતે પરખોડતે વિચિત્ર બુદ્ધિવાળા ગાંડાભટ્ટે કહ્યું કે; એક જણને નિશાળની શ્રી ભરવાના પૈસા મળતા નહોતા; બીજાના ઘરમાં ખાવાનો રોટલો નહોતો; ત્રીજાની પાસે નિશાળમાં પહેરવા લાયક લૂગડાં નહોતાં અને ચોથાની પાસે ચોપડીઓ લેવાના પૈસા નહોતા; એ ચાર

કરતાં વધારે પુરાવા બીજા શું જોઈએ ? અને જો જોઈતા હોય તો તે હું પોતેજ છું ! મારી ઘોતલોનાં થીંગડાં ગણો; મારા કેડીયાનાં કાણાં ગણો; મારી ચોપડીનાં પાનાં ગણો; એ પણ પૂરાં નહિ હોય. મારા મોઢા ઉપરના શીળીના ગોબા ગણો અને ચાર રોટલાના લોટ સાડ મારે કેટલે બધે ત્રાંબડી ફેરવવી પડે છે એ ગણો; એટલે તમારી ખાત્રી થશે કે આપણે કેટલા બધા ગરીબ છીએ ! !

એ કરતાં પણ હજી વધારે પુરાવા જોઈતા હોય તો મારે ઘેર આવીને જુઓ કે શ્રાદ્ધનાં સીધાં, ત્રિપંડીનાં દાન, દાડાના લાડવા અને સંક્રાંતનાં દાન લઈએ છીએ; ધાંતર-મંતરના દોંગ કરીએ છીએ અને ગ્રહણનાં દાન તથા મરતી વખતનાં આમાનનાં દાન લઈએ છીએ; છતાં પેટનું પૂરું થતું નથી અને ઘરમાં હાંદલાં કુસ્તી કરે છે.

જે બ્રાહ્મણોએ આખી દુનીયામાં સૌથી સારાં સારાં શાસ્ત્રો બનાવ્યાં; જે બ્રાહ્મણો આખી દુનીયામાં સૌથી ઉત્તમમાં ઉત્તમ હતા; જે બ્રાહ્મણોને રાજઓના રાજ પણ નમતા હતા અને જે બ્રાહ્મણો પોતાના જ્ઞાનથી તથા ત્યાગથી આખી દુનીયામાં પૂજાતા હતા; તે બ્રાહ્મણોનાં બાળકોની આજે એવી અધમ દશા થઈ છે. એ જોશો એટલે તમારી ખાત્રી થશે કે જેમનામાં ધર્મનું બળ હતું, જેમના હાથમાં મોટી સત્તા હતી અને હજી પણ જેમનું કાંઈક કાંઈક ચાલે છે તે બ્રાહ્મણોના પણ આવા ખૂરા હાલ છે, ત્યારે બીજા લોકોની તો વાતજ શું પૂછવી ?

કદે ઠીંગણો, શરીરે પાતળો, આંખે કાંણો, ફાટેલા ટુંકા ફાળીયાવાળો અને વિચિત્ર દેખાવનો ગાંડોભટ્ટ જ્યારે વાંકોચુંકો

થતો થતો આ વાત કરતો હતો, ત્યારે મહેતાજીને તથા સૌ છોકરાઓને તે સાંભળવાની બહુ ગંભીર પડતી હતી અને જરા હસાહસ પણ ચાલતી હતી.

મહેતાજીએ કહ્યું:—અદ્યા ગાંડીઆ, ચોથી ચોપડીવાળા તો તારી હારના ઘણા જણા છે, તેમાં કોઈને આવું બોલતાં આવડતું નથી અને તને કેમ આવડે છે ?

ગાંડાભટ્ટે કહ્યું:—મારો મામા શેઠીઆઓની પાસે વાર્તાઓ કહેવાનું કામ કરે છે; તેથી તેને ઘણી જાતની વાતો બહુ યાદ હોય છે. એ વાતો હું જ્યારે ત્યારે સાંભળ્યા કરું છું અને તે પણ મને કહે છે કે, “ તારા બાપની પેઠે ભીખ માગવામાં કાંઈ નહિ વળે અને હાલના વખતમાં કોઈ ભીખ પણ નહિ આપે. માટે લોકોને ગમે ને દેશનું ભલું થાય એવી વાર્તાઓ કહેવાનું મારી પાસે શિખી લે. એથી તારું જ્ઞાન પણ વધશે; એમાંથી તારું ગુજરાન પણ ચાલશે; અને દેશના ભલાની વાતો કહી લોકોને જગાડવાથી લોકોને પણ ફાયદો થશે. ” તેથી હું મારા મામા પાસેથી એવી વાતો શિખું છું, એટલે મને આવું બોલતાં આવડે છે.

એ સાંભળીને મહેતાજી ખુશી થયા અને તેમણે કહ્યું કે, આપણો દેશ બહુ ગરીબ છે અને આપણા લોકો બહુ દુઃખી છે, એમ તમારી સૌની ખાત્રી થઈ કે નહિ ?

સૌ છોકરાઓએ કહ્યું:—હા સાહેબ; એ બાબતમાં અમારી બરાબર ખાત્રી થઈ છે.

મહેતાજીએ કહ્યું:—ત્યારે હવે તમે વિચાર કરો કે આપણા દેશને આપણે એવો ને એવો જ ગરીબ રાખી મૂકવો જોઈએ કે

એમાં કાંઈ ફેરફાર કરવો નોંધ્યો ?

સૌ છોકરાઓએ કહ્યું:—આપણા દેશને પાછો આબાદ કરવો નોંધ્યો અને આપણા લોકો સુખી થાય એમ આપણે કરવું નોંધ્યો.

મહેતાજીએ કહ્યું:—તમારી એ વાત ખરી; પણ એ માટે આપણે શું ઉપાયો કરવા નોંધ્યો, એ કાંઈ તમે જાણો છો ? ચાલો ત્યારે આવતી કાલે આપણે એ પ્રકારની વાતો કરીશું, એમ કહીને મહેતાજી ઉઠ્યા અને વિદ્યાર્થીઓને રજા આપી.

પાઠ ૨૦ મો-દેશની આબાદી કેમ થાય ?

એ પછી બીજે દિવસે મહેતાજીએ કહ્યું કે આપણો દેશ ગરીબ છે અને આપણા લોક દુઃખી છે, એ વાત તો આપણે ખરાખર સમજ્યા; પણ એ ગરીબાઈ અને દુઃખો મટાડવા માટે આપણે શું ઉપાયો કરવા એ તમે જાણો છો ?

પહેલા નંબરવાળાએ કહ્યું:—હા સાહેબ; આપણા દેશના સૌ લોકોએ બહુજ સંપ રાખવો નોંધ્યો; કારણ કે આપણા લોકોમાં સંપ નહોતો તેથીજ આપણા દેશની પાયમાલી થઈ છે. માટે હવે આપણે સૌએ જૂનાં વેરઝેર અને બીજાના વાંકો ભૂલી જવા નોંધ્યો.

બીજા નંબરવાળાએ કહ્યું:—આપણા દેશમાં દરેક જણને ઉંચા વિચારોનું, દેશસેવાનું અને બહાદુરીનું જ્ઞાન આપવું નોંધ્યો; કારણ કે અજ્ઞાનથીજ આપણી ખરાબી થઈ છે. માટે ત્યારે એવું ઉત્તમ શિક્ષણ વધશે ત્યારેજ આપણા લોકો

સુખી થઈ શકશે.

ત્રીજા નંબરવાળાએ કહ્યું:-પરદેશી કોમળ અને ભપકાદાર વસ્તુઓ વાપરવાને લીધેજ આપણા લોક નાબુદ અને પાયમાલ થએલા છે; માટે આપણા દેશના સૌ લોકો સ્વદેશી વસ્તુઓ વાપરશે ત્યારેજ આપણો દેશ આબાદ થઈ શકશે, અને ત્યારેજ આપણા લોકો સુખી તથા બહાદુર થઈ શકશે.

ચોથા નંબરવાળાએ કહ્યું:-આપણા દેશની સ્ત્રીઓ સુધરે નહિ ત્યાં સુધી આપણા લોક કદિ પણ સુખી થઈ શકશે નહિ.

મહેતાજીએ કહ્યું:-એમ તમે શા ઉપરથી કહો છો ?

છોકરાએ કહ્યું:- મારા ઘરમાં હું જોઉં છું કે મારી મા કહે તેમજ મારે કરવું પડે છે. મારા બાપા પણ મારી માનું કહ્યું માને છે. મારા મોટાભાઈ પણ લાભી જેમ કહે તેમ કરે છે. મારો બીજો ભાઈ હંમેશાં પોતાની સાસુનુંજ કહ્યું માને છે. ત્રીજો ભાઈ કુંવારો છે તે મોટી બહેનનું કહ્યું માને છે. મારી વચલી બહેને પણ પોતાની લાયકીવડે એના વરને વશ કરી લીધો છે; અને નાની બહેન હજી ગર્ભસાલ પરણી તોપણ એટલી વારમાં એનું ચલણ થઈ ગયું !

એ પછી મહેતાજીએ પાંચમા નંબરના છોકરા સામે જોતાં તેણે કહ્યું કે; આપણે કોમળ અને બાયલા જેવા થઈ ગયા તેથીજ આપણા દેશની ખરાબી થઈ છે; માટે અંગ્રેજોની પેઠે આપણે પણ ખૂબ મજબૂત અને હિંમતવાળા થઈશું અને આપણા પૂર્વજોની પેઠે તેમજ હાલના જાપાનીઓની પેઠે આપણા દેશના ભલા ખાતર પ્રાણ સુદ્ધાં આપતાં શિખીશું

ત્યારે જ સુખી થઈ શકીશું.

છઠ્ઠા નંબરવાળાએ કહ્યું:—આપણા દેશમાં જ્યારે પરદેશી વસ્તુઓ વપરાતી અટકશે; જ્યારે નવી નવી શોધો થશે; જ્યારે નવી નવી ખાણો નીકળશે; જ્યારે કાંતવાના, પીલવાના, વણવાના, દળવાના વગેરે ઘરઘંઘાઓ પાછા સારી પેઠે ઘરો-ઘર ચાલુ થશે અને લોકોને લૂંટી લેનારાં કારખાનાં બંધ પડીને લોકો મુડીના બળથી ગરીબોના ઘરઘંઘા ખોવરાવતા અટકશે, તથા ગરીબ લોકોને ઘરથી વિખુટા કરી દાડ્ડીઆ બનાવી દઈને તેમને ભોગે પોતાના ઘરમાં હરામના પૈસા ભેગા કરતા અટકશે, ત્યારેજ આપણો દેશ આખાદ થઈ શકશે.

સાતમા નંબરવાળાએ કહ્યું:—નાત-જાતનાં કેટલાંક ખરાબ અને વધારે પડતાં બધનોએ આપણું સત્યાનાશ વાળેલું છે; અને અંત્યજની જણી આભડછેટને વાણીઆ બ્રાહ્મણ પરણી બેસી પોતેજ હલકા ગુણવાળા બની ગયા છે; તે બધું મટશે ત્યારેજ આપણે સુખી થઈ શકીશું.

આઠમા નંબરવાળાએ કહ્યું:—કાંઈ પણ સ્વાર્થ રાખ્યા વિનં ઈશ્વરને અર્થે આપણે જ્યારે એક બીજાને ખૂબ મદદ કરીશું; અને આપણા દેશના કોઈ પણ માણસને દુઃખી બોધને જ્યારે આપણને ખરેખરી દિલગીરી લાગશે તથા આપણું અંતર બળશે ત્યારેજ આપણા દેશનું કલ્યાણ થઈ શકશે.

મહેતાજીએ કહ્યું:—આ બધી વાતો જાણવાથી તમને શું કાંઈ થયો, એ મને કહો.

મગને કહ્યું:—પોતાના દેશની હરકતો તથા તેના ઉપાય

બાળુવાની દરેક માણસની ફરજ છે. એમાંથી પોતાને કંઈ પણ ફાયદો તરતમાં ન થતો હોય તોપણ એવી વાતો દરેક માણસે બાળુવી જોઈએ.

મોહને કહ્યું:—જેટલું સાંભળ્યું એટલું અમારું જ્ઞાન વધ્યું છે.

અમારા મનમાં એ જાતનાં બી પડેલાં હશે તો કોઈક દિવસ એમાંથી ફળુગા પણ કુટશેજ; અને વખત આવ્યે તેમાંથી ઝાડ થઈ ફળ-ફૂલ પણ મળશેજ.

પાઠ ૨૧ મો-બાળકોનો ઠરાવ.

એ પછી બીજે દિવસે આગળ પડતા હુંશિયાર વિદ્યાર્થીઓને પોતાની પાસે બેસાડીને મહેતાજીએ કહ્યું:—ઘણા દિવસો થયા આપણે આપણા દેશના કલ્યાણની તથા આપણા ભાઈ-બંધોની સ્થિતિની વાતો કરીએ છીએ, તો તેમાંથી તમે સાર શું લીધો ? અને છેવટે શું ઠરાવ ઉપર આવ્યા ?

રતનલાલે કહ્યું:—એ બધું સાંભળીને મેં તો હમણાંથીજ ઠરાવ કર્યો છે કે મારાથી બની શકે તેવું નાનું મોટું ભલું કામ રોજ નિઃસ્વાર્થપણે કરવું અને સૌ સાથે પ્રીતી વધારવી.

રણજીતસિંહે કહ્યું:—આ બધું સાંભળ્યું નહોતું ત્યાંસુધી મારી મરજી એમ હતી કે ભણીને મોટા થઈશું એટલે સારા પગારની નોકરી લેઈશું; પણ હવે મને એમ થાય છે કે મારા બાપુને કહેવું કે મને તો લોકસેવાના કોઈ ખાતામાં સ્વયંસેવક બનાવો. કેમકે કારકુનગીરી અથવા સ્વાર્થી લોકોની નોકરી કર્યા

કરવાથી કાંઈ આપણામાં સદ્ગુણો અને બહાદુરી વધે નહિ; માટે હવે તો હું લોકસેવાનાજ કોઈ કામમાં પડીશ.

શિવશંકરે કહ્યું:—આપણા દેશમાં અભણ લોક બહુ છે માટે ભણ્યા પછી હું તો સૌને મદત ભણાવવાનું કામ કરીશ. પહેલાં મને એમ લાગતું કે ભણાવવામાં તે શું વળે? પણ હવે તો મને વગર પગારના મહેતાજી થવાનુંજ મન થાય છે. મારી દાદી પાસે માલ ઘણો છે, એટલે પગાર લેવાની મને જરૂર નથી; માટે આપણે તો સૌને મદત ભણાવીશું.

એ પછી મહેતાજીએ પૂછ્યું:—ગાંડાભટ્ટ, તમે શું કરશો?

ગાંડાભટ્ટે કહ્યું:—અમે તો રાજાઓનાં ખૂબ વખાણ કરી કરીને તેમને છાપરે ચડાવીશું અને અમલદારોની ખુશામતો કરી કરીને ખિતાબો મેળવીશું. એ બહુજ સહેલો ને સસ્તો ધંધો છે. અમલદારોને ગમે તેવી લોકોની બે ચાર આડી અવળી વાતો કહી દઈએ એટલે તરત આપણું કામ થઈ જાય અને ખિતાબ મળે. એવો રોકડોઓ ધંધો મૂકીને બીજી ઉપાધિ તે કોણ કરે?

એ સાંભળીને સૌ છોકરાઓને બહુ ખરાબ લાગ્યું અને સુલેમાને તો જરા તપી જઈને એમ પણ કહ્યું કે; પ્રજાના લાભની વિરુદ્ધ થાય એવાઓનું તો મોઢું પણ જોવું ન જોઈએ.

સુલેમાન જ્યારે આ પ્રમાણે કહેતો હતો ત્યારે ભીમરાવે ગાંડાભટ્ટની પાસે જઈને તેના કાનમાં કહ્યું કે; એવું કરતાં પહેલાં વિચારજે; નહિ તો સુલેમાન જેવા સ્વતંત્ર વિચારના હવે ઘણા જણાઓ છે; અને તે બધા તારી આવી એજ

લગામણી વાતો સાંળી જાય તેમ નથી.

એ પછી મહેતાજીએ રસિકલાલને પૂછ્યું કે, તમે શું કરશો ?
 રસિકલાલે કહ્યું:—અમારી નાતમાં કન્યાઓની બહુ ખોટ
 હોવાથી મારા ચાર કાકા વાંઢા રખડે છે. મારા નાના કાકા
 વિચાર કરે છે કે બ્રાહ્મણો કાંઈ બ્રાહ્મણોથી વટલાય નહિ; માટે
 અમે તો બીજી નાતના બ્રાહ્મણોમાંથી કન્યા લાવીશું. શાસ્ત્રમાં
 એ વાતની જરાય ના નથી. પણ મારી દાદી અને મા ના પાડે
 છે તેથી એ અટકેલા છે. માટે હવે હું મોટો થઈશ ત્યારે જે
 જૂદી જૂદી નાતો સાથે મળી શકે તેમ હોય, તેઓને મેળવવાની
 તજવીજ કરીશ. કારણ કે મારા બાપાનાતના પટેલ છે અને
 મારા મામા પણ તેમના ગામમાં નાતના પટેલ છે. એટલે એ
 બાબતમાં મારું કાંઈક ચાલી શકશે પણ ખરું.

ત્યાર પછી મહેતાજીએ કહ્યું:—પોપટ, તમે શું કરશો ?

પોપટે કહ્યું:—મને હાઈકોર્ટનો વકીલ બનાવવા મારા બાપુનો
 વિચાર છે; પણ આ બધી વાતો સાંભળ્યા પછી હવે મને લાગે
 છે કે આપણા દેશને કાયદો કરવા માટે લોકોને સારા કારીગર
 રાની અને દેશસેવકોની જરૂર છે.

નાના નાના છોકરાઓને મોઢેથી આવી આવી વાતો
 સાંભળીને મહેતાજીને બહુ આનંદ થયો અને તેમને એમ લાગ્યું
 કે; જ્યારે આપણા દેશમાં બાળકો પણ આવી જાતના વિચારો
 કરે છે અને આવી જાતની વાતો કરે છે, ત્યારે હવે આપણા
 દેશનું કલ્યાણ અવશ્યજ થશે. એ પછી નિશાળનો વખત થઈ
 જવાથી મહેતાજીએ છોકરાઓને રજા આપી અને છેવટે કહ્યું કે;—

આ વાર્તા યાદ રાખજો, સૌને સંભળાવજો અને
આપણા લોકોનું ભલું થાય એવાં કાંઈ પણ નાનાં મોટાં
કામ રોજને રોજ કરતા રહેજો.

Su

અનુક્રમણિકા.

આક.	વિષય.	પૃષ્ઠાંક.
૧ લો.	રમવા વિષે.	૩
૨ નો.	માખાપ વિષે....	૭
૩ નો.	ભણતર વિષે.	૧૧
૪ થો.	ધર્મર વિષે. (ભાગ ૧ લો)	૧૭
૫ મો.	ધર્મર વિષે. (ભાગ ૨ નો)	૨૧
૬ ડો.	ભક્તિ વિષે.	૨૪
૭ મો.	છોકરાંઓનાં સારાં કામો.	૨૮
૮ મો.	ભાગ પાડીને ખાવું નાઈએ.	૩૪
૯ મો.	ખીવું નહિ.	૩૯
૧૦ મો.	રોતીસુરત છોકરી.	૪૭
૧૧ મો.	સ્વદેશ પ્રેમ. (ભાગ ૧ લો)	૪૯
૧૨ મો.	સ્વદેશ પ્રેમ. (ભાગ ૨ નો)	૫૩
૧૩ મો.	સ્વદેશી વસ્તુઓ. (ભાગ ૧ લો)	૫૮
૧૪ મો.	સ્વદેશી વસ્તુઓ. (ભાગ ૨ નો)	૬૩
૧૫ મો.	સ્વદેશી વસ્તુઓ. (ભાગ ૩ નો)	૬૬
૧૬ મો.	સ્વદેશી વસ્તુઓ. (ભાગ ૪ થો)	૭૦
૧૭ મો.	આપણો દેશ પ્રથમ કેવો હતો ?	૭૨
૧૮ મો.	આપણો દેશ હાલમાં કેવો છે ? (ભાગ ૧ લો)	૭૬
૧૯ મો.	આપણો દેશ હાલમાં કેવો છે ? (ભાગ ૨ નો)	૮૧
૨૦ મો.	દેશની આખાઈ કેમ થાય ?	૮૮
૨૧ મો.	ખાળકોનો ઠરાવ.	૯૧

વિલાયતી, ફ્રેંચ અને અમેરીકન તીનેરી તથા ગોદરેજની ગામઠી તીનેરી.

શેઠ હરગોવિન્દાસ જમનાદાસ રામજીએ તીનેરીએ
ખરીદ કરવા પહેલાં તપાસ કરી તેનું પરીણામ
મેસર્સ ગોદરેજ અને બેન્કસ, મુંબઈ.

જત મારા તથા મારા સ્નેહી માટે ચારથી પાંચ ત્રીનેરી ખરીદ
કરવાની હતી તેથી તમોને મારા ઘર આગળ બોલાવ્યા હતા. તમો મને
મલવા આવેલા પણ તમારો મારી સાથે મેળાપ થયેલો નહી. તે દર-
મ્યાન મુળજી જેઠા મારકીટમાં આગ લાગી અને તે આગથી તમારી
ત્રીનેરીમાંનો ફેટલોક માલ બળી ગયેલો માલમ પડ્યો તેથી તમારી
ત્રીનેરી લેવા વીચાર માંડી વાળ્યો. જેથી હમોએ વીચાર કરી અમારા
સ્નેહીની ઓફીસ મારફત અમેરીકા, ફ્રાન્સ ઈંગ્લાંડના તીનેરીવાળાનાં
ફેટલોગો તથા ફાયરપ્રુફ તથા બર્ગલરપ્રુફ તીનેરીની હકીકતો મંગાવી
અને તે વાંચ્યા બાદ હું તથા મારા સ્નેહી મીત્ર એવા નીર્ણય ઉપર
આવ્યા કે તમારી ત્રીનેરી ખરીદ કરવી એ વધારે સારું છે. તે ઉપરથી
મારે માટે બે તથા મારા સ્નેહી માટે બે મળી ચાર તીનેરી બનાવવાનો
તમને ઓર્ડર આપેલો છે. જે તૈયાર થયે મારા બીજા સ્નેહીનો
વધુ ઓર્ડર આપવા વિચાર છે.

લી૦ હરગોવિન્દાસ જમનાદાસ રામજી.

ગોદરેજનું કારખાનું

પરેલ અને મુંબઈ.

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

તમારાં બાળકોનાં મનપર ઉમદા વિચારોની છાંય પાડીને તેમને
સદ્ગુણી, બુદ્ધિમાન અને આજ્ઞાકિત બનાવવા માટે

બાલ ગ્રંથાવલિનાં ઉત્તમ પુસ્તકો.

સદ્ગુણી બાલકો.

બાળકોએ પ્રાણ સાથે પણ માનુષકિત, પિતૃભકિત, બ્રાતૃ-
ભકિત, પરોપકાર, સત્ય, વગેરે સદ્ગુણ દર્શાવી આખ્યાના અનેક
ખરા બનેલા અસરકારક દાખલાઓનો સંગ્રહ.

બાલકોની વાતો.

સ્વદેશ પ્રેમ, દેશની દશા, દુરબળ, ધર્મ, પરોપકાર
આખ્યાનોના સહિત વાતચિત રૂપે અનેક અસરકારક પાઠ આપ્યા.

બાલ સુબોધ.

મહાભારત, રામાયણ, ભાગવત ઇ. માંથી બાલહાયક અનેક
પ્રસંગો, વાર્તાઓ અને દ્રષ્ટાંતો સહિત ઉત્તમ ધાર્મિક શિક્ષણ.

સુબોધક નીતિકથા.

બુદ્ધ બુદ્ધ પ્રાણી-પદાર્થોને લાગુ પાડીને મોટાં બાળકો માટે
સ્વેચ્છી પુષ્કળ વાની વાની, રસુલ અને બોધહાયક વાર્તાઓ.

વધુ હકીકત માટે તથા આ બાલકોનાં બીજાં પુષ્કળ ઉત્તમ
પુસ્તકો માટે ૦) વા ની ટીકીટ બીડી મુચીપત્ર મંગાવો.

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય, અમદાવાદ.

મુંબઈનું ટેકાણું: કાલ્યાણદેવી રોડ.